

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- AÉ. = Archeológiai Értesítő (folyóirat)
- AIIC. = Anuarul Institutului de Istorie din Cluj (folyóirat)
- AkadLt. = Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára
- AMN. = Acta Musei Napocensis (folyóirat)
- AVsL. = Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde (folyóirat)
- Balogh; ER. = *Balogh Jolán*: Az erdélyi renaissance (1460–1541). I. Kvár., 1943.
- Balogh; RenÉp. = *Balogh Jolán*: A magyar renaissance építészet. Bp., 1953.
- Biró: EMű. = *Biró József*: Erdély művészete. Bp., 1941.
- Biró: Kast. = *Biró József*: Erdélyi kastélyok. Bp. (1943)
- BL. = Das Burzenland. Herausgegeben von Erich Jekelius. III. Kronstadt, 1928.; IV. Kronstadt, 1929.
- BCMI. = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (folyóirat)
- BMI. = Buletinul Monumentelor Istorice (folyóirat)
- EM. = Erdélyi Múzeum (folyóirat)
- Entz: SZDMű. = *Entz Géza*: Szolnok-Doboka műemlékei. Szolnok Doboka magyarsága. Dés – Kolozsvár, 1944.
- Forrásk. = A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai, IV. Urbaria et Conscriptioes. I–II. Bp., 1967.; III. Bp., 1970.
- FVL. = Forschungen zur Volks- und Landeskunde (folyóirat)
- Gerő: VárÉp. = *Gerő László*: Magyarországi várépítészet. Bp., 1955.
- HK. = Hadtörténeti Közlemények (folyóirat)
- Ionescu: ArhR. = *Ionescu, Grigore*: Istoria arhitecturii în România. I. Buc, 1963.; II. Buc, 1965.
- IR. = Istoria României. I. Buc, 1960.; II. Buc, 1962.; III. Buc, 1964.
- IstAP. = Istoria artelor plastice în România. I. Buc, 1968.; II. Buc, 1970.
- Jakó: Gyal. = *Jakó Zsigmond*: A gyalui vártartomány urbáriumai. Kvár., 1944.
- KÁLT. = Kolozsvári Állami Levéltár
- Kelemen: KalTM = *Kelemen Lajos*: Kalotaszeg történelmi és műemlékei. Kvár., 1944.
- Kővári: ErdÉp. = *Kővári László*: Erdély építészeti emlékei. Kvár., 1866.
- KVsL. = Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde (folyóirat)
- Lukinich: BetCsal. = *Lukinich Imre*: A bethleni gróf Bethlen család története. Bp., 1927.
- B. Nagy: RenBar. = *B. Nagy Margit*: Reneszánsz és barokk Erdélyben. Buc, 1970.
- Orbán: Székf. = *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. I. Pest, 1868.; II–III. Pest, 1869.; IV. Pest, 1870.; V. Pest, 1871.; VI. Pest, 1873.
- P. = Pásztortűz (folyóirat)
- Pascu: Voievod. I. = *Pascu, Ștefan*: Voievodatul Transilvaniei. I. Cluj, 1971.
- Rados: Kast. = *Rados Jenő*: Magyar kastélyok. Bp., 1939.
- SCIV. = Studii și Cercetări de Istorie Veche (folyóirat)
- SCIA. = Studii și Cercetări de Istoria Artei (folyóirat)
- Sebestyén: ArRT. = *Sebestyén, Gh.* – *Sebestyén, V.*: Arhitectura renașterii în Transilvania. Buc, 1963.

Sz.	= Századok (folyóirat)
Szalárdi: SirMK.	= <i>Szalárdi János</i> Siralmas magyar krónikája. Újabb Nemzeti Könyvtár. III. Pest, 1853.
Szamosközy: ET.	= <i>Szamosközy István</i> : Erdély története. Fordította Borzsák István. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Sinkovics István. Bp., 1963.
SzolnDMon.	= <i>Tagányi-Réthy-Kádár</i> : Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. I. Dés, 1901.; II–III. Dés, 1900.; IV. Dés, 1901.; V. Dés, 1902.; VI. Dés, 1903.; VII. Dés, 1905.
H. Takács: MaUk.	= <i>H. Takács Marianna</i> : Magyarországi udvarházak és kastélyok. Bp., 1970.
TT.	= Történelmi Tár (folyóirat)
Vătăşianu: ArtaF.	= <i>Vătăşianu, Virgil</i> : Istoria artei feudale în Țările Române. I. Buc, 1959.
VÚ.	= Vasárnapi Újság (hetilap)

MÉRTÉKEGYSÉGEK RÖVIDÍTÉSE

cent.	centenarius, mázsa
cub.	cubulus, köböl
cub. m.	cubulus maior, nagy köböl
cub. min.	cubulus minor, kis köböl
cub. sax.	cubulus saxonicalis, szász köböl
cumul.	cumulus, kalangya, boglya
den.	denarius, dénár
fl.	florenus, forint
gel.	gelima, kalangya
just.	justa, icce
libr.	libra, font
metr.	metreta, mérő
oct.	octalium; űrmérték, nyolcadrészt jelent
org.	orgia, öl
quart.	quartale, véka, fertály
sax. cub.	saxonicalis cubulus, szász köböl
stram.	stramen, szalmakazal
tall. imp.	tallerus imperialis, császári tallér
tin.	tinna, cseber
uln.	ulna, sing
urn.	urna, veder
vasc.	vasculus, félhordó*

* A régi mértékegységek átszámítását mai mértékegységekre lásd a Szó- és kifejezésjegyzékben.

A KIADÁS MÓDJÁRA VONATKOZÓ ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

Az itt közzétett leírások zömét az RSZK Akadémiája Kolozsvári Történeti Levéltárban gyűjtöttük, de van leltárunk a Kolozsvári Állami Levéltárból, illetőleg a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárból is. Általános tudományos érdeket tartottunk szem előtt azzal, hogy csak nyomtatásban még nem közölt leírást vettünk fel gyűjteményünkbe. A válogatásban nagy segítségünkre volt Dani János akadémiai főkutató, akivel együtt olvastuk össze és véglegesítettük a szövegeket. Rajta kívül még köszönettel tartozunk Szabó T. Attilának, Pataki Józsefnek és Jakó Zsigmondnak, akik tanácsaikkal segítettek munkánkat.

Ami a források közlési módját illeti, a lehetőségekhez mérten a teljességre törekedtünk. A leírásokat, ha nem voltak túlméretezettek, teljes egészében közöltük; nagyobb terjedelem esetén a leírót csak akkor szakítottuk félbe, mikor a nemesi telekhez tartozó, de attól távolabb eső, a falu más részére vagy az út túloldalára került gazdasági épületek, csűrök, majorok és malmok leltározásához fogott. A kihagyott rész tartalmát azonban zárójelbe tett néhány rövid mondatban ismertetjük, külön kiemelve, ha művészettörténeti érdekességű építmény – templom, klostrom, kápolna – is akad ezen a területen. Ugyancsak kihagytuk nagyobb uradalmak esetében a borok, állattalomány és a gabona birtokonkénti hosszadalmas felsorolását, mivel nagyon sok helyet foglalt volna el egy művészettörténeti szempontok szerint összeállított forráskiadványban. Ilyenkor a kihagyott részek tartalmát ugyancsak zárójelbe téve ismertettük. A leírások legtöbbször latin nyelvű, terjengős bevezetőjét elhagytuk, helyette a fontosabb adatok feltüntetésével rövid regesztát szerkesztettünk.

Az olvasóközönség szélesebb rétegeinek érdekeit tartva szem előtt, forrásainkat nem betűhíven közöljük – engedjenek meg érte a nyelvészek –, hanem átírva a mai helyesírás szerint. Ugyancsak az olvashatósság követelte meg, hogy ne ragaszkodjunk az eredeti központozáshoz sem, habár csak akkor térünk el tőle, ha a közérthetőség mindenképpen megkívánta a vesszőt, a pontot vagy az új bekezdést. Ahol azonban a sok egybefolyó, alá- és mellérendelt mondat stíluszajátság, mikor literátus embernek gazdagon ömlő barokk szövege állt előttünk, melynek terjengőssége jellemző a kor írásművészetére, akkor leltárunk írásmódját változatlanul hagytuk. Ezért tűnhet kissé terjengősnek például a Bonchidát és Mezőörményest leltározó Olasztelki Kolombán János stílusa.

Mivel nem a betűhív közlési módot választottuk, megengedtük magunknak azt is, hogy a szövegben előforduló tollhibákat kijavítsuk; a betűcseréket helyreigazítottuk, a kihagyott betűket beírtuk, a rövidítéseket feloldottuk anélkül, hogy arra külön felhívnék az olvasó és a szakember figyelmét. Kijavítottuk a nyilvánvaló tévedéseket, elírásokat is, de ezt a jegyzetekben már jelezzük. Így az olvasónak nem kell értelmetlenségekkel vesződni, a jegyzetbongészéshez szokott szakembernek pedig módjában áll az ellenőrzés. Akkor is a jegyzetben való tájékoztatás módszeréhez folyamodtunk, ha bizonytalan az olvasat, s egy-egy ékezetten vagy többféleképpen olvasható betűn múlik a szó értelme. Zavaros fogalmazás esetén, vagy ha sérült szövegrészhez értünk, zárójelbe tett kiegészítésekkel próbáltuk a leírtakat értelmesebbé tenni. Ha a szöveg értelmén segítettünk, tehát tőlünk származó betoldásról, magyarázatról van szó, a kerek ( ), ha sérült szöveget egészítettünk ki, a hegyes < > zárójelet használtuk. A pontos zárójel (: :) az eredeti szövegekben is zárójelbe tett részt fogja közre.

A zárójelbe tett felkiáltójel (!) a megszokottól eltérően írt szóra, a zárójelbe tett kérdőjel (?) a bizonytalan olvasatra vonatkozik. A homályos értelmű mondat után odairtuk, hogy (így!). A kettős törtvonal (//) a számok között használva nem az egészet és tört részeit választja el egymástól, hanem a nagyságrendben egymás után következő nagyobb és kisebb mértékegységeket.

Az alul-felül pontozott hullámvonalat (~) az eredeti szövegben egyenlőségjelként, azaz annyimint jelentéssel használják; számok után írva viszont valószínűleg felet jelent. A számítások alapján legalábbis erre következtethetünk.

Az egyes leltárakon belül, ami a formai elrendezésüket illeti, következetességre törekedtünk. Például, ha egy leltárban külön fejezetcímek alatt tárgyalták az összeírók a különböző épületrészeket, akkor címet iktattunk be oda is, ahol elfelejtették ezt megtenni. A *numero* következetlenül használt rövidítését egy összeíráson belül a legtöbbször előforduló alakkal helyettesítettük, tehát vagy az N. vagy a nr. vagy a nro. formát tartottuk meg. Ugyanakkor nem vettünk figyelembe olyan kiemeléseket, aláhúzásokat, címeket, melyeknek a mi szempontunkból semmi jelentősége sem volt. Természetesen az ilyen esetekben is jegyzetben utalunk a módosításokra.

A helyesírási és formai változtatások a szövegűsége nem érintették. Vigyáztunk arra, hogy megőrizzük a régi nyelv zamatát, a tájnyelvi sajátosságokat, az ő-zést, í-zést, még akkor is, ha maguk az összeírók sem voltak következetesek e tekintetben, s egyazon összeíráson belül például hol *bőrt*, hol *bürt* írtak. Mivel a ny hang jelölése a XVII. századi írásgyakorlatban elég következetlen, a *noszolyának*, *fenőnek*, *szőnegnek* írt szavakat *nyoszolyának*, *fenyőnek*, *szőnyegnek* írtuk át, kivéve azokat az eseteket, mikor nem helyesírási ingadozásról volt szó, hanem tájnyelvi sajátosság megnyilvánulásáról, mint pl. a *kémén* esetében. Ugyanígy meghagytuk a *székel*, *meszel* alakokat is, mivel vannak vidékek, ahol a *székely* és *messzely* szót ma is így ejtik. Ahol egy-egy *szó* a megszokottól nagyon eltérő formában jelentkezett, ott felkiáltójellel hívtuk fel a figyelmet arra, hogy az nem sajtóhiba vagy elírás, hanem egykori nyelvi sajátosság.

A forrásainkban előforduló német szavakat szintén a mai német helyesírás szerint írtuk, a latin betoldások esetében pedig a humanista írásgyakorlathoz tartottuk magunkat. A közhasználatban meghonosodott latin szavakat azonban, mint pl. kúria, kórus, eklézsia, téka, a magyar helyesírási szabályzatnak megfelelő formában adtuk, kivéve azokat a szövegrészeket, amelyekben ezek a szavak latin kifejezésekben vagy mondatba foglalva fordulnak elő.

A mértékegységek jelölésére forrásaink a latin elnevezések rövidített formáját használják, amit hosszas fontolgtatás után mi is megtartottunk anélkül, hogy a rövidítéseket feloldottuk volna. A rövidített változat ugyanis jobban belesimul a szövegbe, mint a mondat értelme szerint ragozott teljes alak. Az érdeklődőnek pedig mindegy, hogy a rövidítésjegyzékben vagy a szójegyzetekben találja meg az illető mértékegység magyar megfelelőjét. Előfordult azonban, hogy az összeírók kiírták a teljes alakot – sokszor hibásan –, s így kénytelen-kelletlen mi is a következetlenség hibájába estünk.

Megtörténik, hogy a leltáró bizonyos történelmi vagy családtörténeti eseményhez köti az építkezések vagy javítások időpontját, ilyenkor a szükséges magyarázat a jegyzetekben található. Ugyancsak a jegyzetekben tájékoztatjuk az olvasót az egyes leltárakkal kapcsolatos tudnivalókról, ismertetjük a leírt épület rövid történetét, felsoroljuk a reá vonatkozó legfontosabb könyvészeti adatokat is. Az idegen szavak és kifejezések, valamint a használatból kikopott szavak megértését szójegyzék segíti elő.

JEGYZETEK A BEVEZETÉSHEZ

A műalkotás dicsérete

Az erdélyi művészettörténetírás XVI–XVIII. századi előzményeire vonatkozóan lásd: *Szamosközy*: ET. passim. *Szamota István*: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten (1054–1717). Bp., 1891. 545. A könyv függelékében *Oláh Miklós* munkájából:

Hungaria et Atila találunk szemelvényeket „Magyarország leírása 1536” címen. *Krauss, Georg*: *Cronica Transilvaniei* (1608–1665). Traducerea și studiul introductiv de G. Duzinchievici și E. Reus-Mînza. Buc, 1965. 45–46. *Háportoni Forró Pál*: Quintus Curtiusnak az Nagy Sándornak, macedonok királyának viselt dolgairól írott históriája. Debrecen, 1619. Az idézett rész „Az felséges fejedelemnek” szóló ajánlásból származik. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György építkezéseiről I. *Szalárdi*: *SirMK*. 31–33, 62, 243. *Nagy Szabó Ferenc krónikája* (1580–1658). Erdélyi Történelmi Adatok. Szerkeszti Mikó Imre. IV. Kvár., 1862. 148–149. *Borsos Tamás*: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta Kocziány László. Buk., 1968. 50. *Bethlen Miklós* önéletírása. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta V. Windisch Éva. I. Bp., 1955. 118, 119, 228–229, 233, 234, 323, 333. *Franciscus Fasching*: Nova Dacia ex probatis scriptoribus deprompta. I. Claudiopoli, 1743. 97–99. *Krasser H. – Streitfeld Th.*: Zur Wiederauffindung der Madonna des Mühlbacher Altars. FVL. 1969, 1. szám. *Varga Imre*: Egy periodikus emlékirás a Rákóczi-szabadságharc idejéből (Wesselényi István naplója 1704–1708). MTA I. Oszt. Közl. 26. 1969. 251. *Samuil Micu*: Scurtă cunoștință a istorii romînilor. Introducerea și îngrijirea ediției de Cornel Cîmpianu. Buc, 1963. 20–21.

Gazdaságtörténeti források – művészettörténeti információk

Az urbáriumok, konskripciók és inventáriumok művészettörténeti jelentőségére már a múlt században felfigyeltek, s az okmánytárak, helytörténeti kiadványok, valamint a Történeti Tár, a Századok és a Hadtörténeti Közlemények lapjain több vár és kastély leírása, valamint ingóságainak leltára jelent meg.

Az erdélyi vonatkozású összeírásanyag gyűjtése terén a legnagyobb munkát *Kelemen Lajos* végezte, sok kutató figyelmét irányítva ezekre a forrásokra. *Jakó Zsigmond* forráskiadványa (A gyalui vártartomány urbáriumai. Kvár., 1944.) a gyalui vár 1666-os leltárát is tartalmazza. *Makkai László* könyvében (I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai, 1631–1648. Bp., 1954) pedig a Rákóczi-birtokokon álló udvarházak, valamint a fogarasi vár leírásait, néhány esetben a leírások kivonatolt ismertetését találjuk meg. *David Prodan*, valamint *Maria és Liviu Ursuțiu* Fogaras földje urbáriumainak közzétételével (Urbariile țării Făgărașului. I. 1601–1650. Buc, 1970) örvendeztették meg az érdeklődőket. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja az Országos Levéltár Urbaria et Conscriptioes fondja művészettörténeti vonatkozású anyagának publikálását kezdte el (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai IV. Urbaria et Conscriptioes. I–II. füzet, Bp., 1967., III. füzet, Bp., 1970. Rotaprint.). Az eddig megjelent három kötetben Erdélyt illetően is találunk adatokat.

Bajoni Jánosra vonatkozóan lásd: *B. Nagy*: *RenBar*. 8.

Kolumbán János irodalmi tevékenységéről: A magyar irodalom története. II. Bp. 1964. 612–613.

A várépítéssel, valamint a suceavai és a Neamț váránál való ásatások kérdése: *Rosetti, R.*: *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*. Buc, 1947. *Grigoraș, N.*: *Vechi cetăți moldovenești (Originea lor)*. Iași, 1946. Ásatási jelentések a suceavai kutatócsoport munkájáról: *SCIV*. 1952. 424–431; 1953. 1–2. szám, 335–387; 1954. 1–2. szám, 257–313; 1955. 3–4. szám, 753–797. Ásatási jelentések a Neamț váránál dolgozó kutatócsoport munkájáról: *SCIV*. 1954. 1–2. szám, 313–314; 1955. 3–4. szám, 797–802. *Diaconu, Gh.*: *Despre rolul boierești în organizarea militară a Moldovei în veacurile XIV – XV*. Studii și Referate privind istoria României. I. Buc, 1954. *Diaconu,*

Gh., *Constantinescu, N.*: Cetatea Scheia. Buc, 1960. *Nestor, Ion*: Epoca lui Ștefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice de la Suceava. Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. Buc, 1964. *Constantinescu, N.*: Date noi în legătură cu cetatea Neamțului. SCIA, 1960. 1. szám. *Uő*: Date noi în legătură cu cetatea Neamțului SCIV. 1960. 1. szám. *Uő*. Din nou în problema cetății Neamțului. SCIV. 1963. 1. szám *Popa, Radu*: Cetatea Neamțului. Buc, 1963. *Balș, Ștefan*: Restaurarea cetății Neamț. BMI. 1971. 2. szám.

Fejedelmi lakhelyek: *Balș, Ștefan*: Curtea brîncovenească din Potlogi. Buc, 1968. *Constantinescu, N., Moisescu, C.*: Curtea domnească din Tîrgoviște. Buc, 1965. *Constantinescu, N.*: Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție. BMI. 1971. 3. szám. *Joja, C.*: Casa domnească de la Curtea veche din București. Începuturile barocului în Țara Românească. SCIA. 1969. 2. szám. *Niculescu, Corina*: Locuințe domnești în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV–XVII. SCIA. 1954. 3–4. szám. *Popa, Radu*: Mogoșoia. Palatul și muzeul de artă brîncovenească. Buc, 1962.

Restaurálási problémák, középkori ásatások: *Heitel, Radu*: În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăților de piatră medievale din Transilvania. BMI. 1970. 2. szám. *Matei, Mircea D.*: Stadiul actual al cercetărilor românești în domeniul arheologiei medievale. BMI. 1971. 2. szám. *Năstase, Dumitru*: Restaurarea monumentelor de artă medievală în Republica Populară Română. SCIA. 1960. 1. szám. *Bogdan, Alexandru*: Contribuții arheologice la cunoașterea evoluției castelului corvineștilor de la Hunedoara. BMI. 1970. 2. szám. *Cantacuzino, Gh. I., Băzu, Olga*: Date noi cu privire la un element din arhitectura cetății Poenari, recent descoperit. BMI. 1970. 4. szám. *Ciobanu, Radu*: Un monument istoric puțin cunoscut: cetatea feudală de la Hirșova. BMI. 1970. 1. szám. *Uő*: Cetatea Enisla. BMI. 1971. 1. szám. *Davidescu, Mișu*: Cetatea Severinului. BMI. 1970. 3. szám. *Florescu, Grigore*: Cetatea Turnu. Buc, 1945. *Iliescu, Ana – Pușcașu, Voica*: Plăci ceramice descoperite în cursul cercetărilor de la cetatea Făgăraș. BMI. 1970. 4. szám. *Schilling, Rolland*: Considerații istorice asupra vechimii castelului medieval din Hunedoara. BMI. 1970. 2. szám. *Velescu, Oliver*: Castelul de la Hunedoara. Buc, 1961. Második javított kiadás, 1968.

Várak

Dák várak: IR. I. 278–285, 319–323. *Daicovicu, Constantin – Ferenczi, Ștefan*: Așezările dacice din munții Orăștiei. Buc, 1951. *Daicovicu, Constantin*: Cetatea dacică de la Piatra Roșie. Buc, 1954. *Daicovicu, Constantin – Daicovicu, Hadrian*: Sarmisegetuza. Cetățile și așezările dacice din munții Orăștiei. Buc, 1960. *Macrea, M. – Floca, Oct. – Lupu, N. – Berciu, L.*: Cetăți dacice din sudul Transilvaniei. Buc, 1966.

Római castrum: IR. I. 375–382.

Korai feudális várak: *Hauszmann Alajos*: A magyar királyi vár. Bp., 1912. *Horedt, Kurt*: Siebenbürgische Grenzburgen. KVsL. 1941. *Uő*: Zur siebenbürgischen Burgenforschung. Südostforschungen, 1941. *Uő*: Voievodatul de la Bălgrad-Alba Iulia. SCIV. 1954. *Uő*: Contribuții la istoria Transilvaniei secolele IV–XIII. Buc, 1958. IR. II. 94–95. *Popa, Al. – Berciu, I.*: Cetatea Alba Iulia. Buc, 1966. *Pascu*: Voievod. I. 99–103, 132–136, 148–150. *Protase, Dumitru*: Cercetările arheologice din 1953 în cetatea de la Alba Iulia. SCIV. 1956. *Romer Flóris*: A tatárjárás előtti falazott vákról Magyarországon. AÉ. 1877. *Treiber, Gustav*: Ausgrabungen der Burgkirche der Brasoviaburg auf der Zinne. KVsL. 1934. *Vătășianu*: ArtăF. 9–14.

Budvár, Tartódvára, Kustalyvára: *Ferenczi Géza – Ferenczi István*: A varsági Tartód vára és történelmi jelentősége. Korunk, 1971, 8. szám. *Uő*: Székelyföldi gyepük. Korunk, 1972. 2. szám. *Orbán*: Székf. I. 61.

Biharvára: IR. II. 44, 196. *Karácsonyi János* ásatásáról a bihari földvárban I. AÉ. 1901. *Pascu: Voievod. I. 43. Rusu, Mircea: Contribuții arheologice la istoricul cetății Bihorea. AIIC. 1960. Vătășianu: ArtaF. 5.*

Malomfalva: IR. II. 66. *Vătășianu: ArtaF. 196.*

Várfalva: IR. II. 73.

Aranyosmedgyes: *Pall, Francisc: Româniile din părțile sãtmãrene (ținutul Medieș) în lumina unor documente din 1377. AIIC. 1969. Pascu: Voievod. I. 97.*

Doboka: *Crettier Károly: A dobokai vár. Közlemények az erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, 1943. Halaváts Gyula: Doboka vára és a Nagyszeben környéki templomerdők. HK. 1915. Pascu, Șt. – Rusu, M. – Jambor, P. – Edroiu, M. – Gyulai, P. – Wollmann, V. – Matei, Șt.: Cetate Dăbica. AMN. 1968. Pascu: Voievod. I. 45–46, 96.*

Körösszeg: A torony 30 méter magas és falai 4 méter vastagok. *Gerő: VárÉp. 133–134. Vătășianu: ArtaF. 19.*

A feudalizmus korának várépítészetről, a belső tornyos, külső tornyos és olaszbástyás várakról bő felvilágosítást kaphatunk mindazokból az összefoglaló művekből, melyek Erdély művészetével is foglalkoznak: A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. *Balogh: ER. Balogh: RenÉp. Bíró: EMű. Bíró: Kast. Borbíró (Bierbauer) Virgíl: A magyar építészet története. Bp., 1937. Bunyitai Vince: Szilágy megye középkori műemlékei. Bp., 1887. Csabai István: Újabb tanulmányok az erdélyi reneszánszról. Szépművészet, 1940–1941. Uő.: Az erdélyi reneszánsz művészet. Bp., 1943. Genthon István: Erdély műemlékei. Szépművészet, 1940–1941. Gerő László: Magyar építészet. Bp., 1954. Ionescu: ArhR. Hunfalvy János: Magyarország és Erdély képekben. I–III. Darmstadt, 1864. IstAP. Kővári: ErdÉp. Möller István: Erdély nevezetesebb műemlékei. Bp., 1929. Roth, Viktor: Geschichte der deutschen Baukunst in Siebenbürgen. Strassburg, 1905. Uő.: Beiträge zur Kunstgeschichte Siebenbürgens. Strassburg, 1914. Uő.: Deutsche Kunst in Siebenbürgen. Berlin, 1934. Sebestyén: ArRT. Vătășianu: ArtaF. Zillich, Heinrich: Siebenbürgen und seine Werbauten. Lipse, 1941.*

A felsoroltak mellett sok részlettanulmány csupán a várépítészet kérdéseivel foglalkozik: *Anghel, Gh. – Berciu, I.: Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei. Buc, 1968. Barabás Samu: Régi várak összeírása 1648 körül. TT. 1881. Bielz, Eduard Albert: Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1899. Brunner Móríc: A várépítés. Bp., 1907. Bubits Zsigmond: Magyarországi várak és városok. Bp., 1880. Uő.: Magyarországi várak és városoknak a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei. Bp., 1880. Czobor Béla: Magyarország középkori várai. Sz. 1877. Gerő: VárÉp. (A várak fejlődéstörténetét a Gerő László típusrendszere alapján tárgyaltuk.) *Gyalóky Jenő: Erdély várai 1736-ban. HK. 1935. Heitel, Radu – Bogdan, Alexandru: Contribuții la arheologia monumentelor transilvane. Apulum, 1968. Heitel, Radu: În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăților de piatră, medievale, din Transilvania. BMI. 1970. 2. szám. Al. Husar: Dincolo de ruine... Cetăți medievale. Buc, 1959. I. R.: Révay Ferenc jelentése a magyarországi végvárak állapotáról 1588-ban. TT. 1894. Könyöki József: Középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. Bp., 1905. Lukinich Imre: Az erdélyi hódoltság és végvárai. HK. 1912. Lázár Miklós: Erdélyi várak és kastélyok. Kézirat, 561. szám. Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár. Pataki Vidor: A XVI. Századi várépítés Magyarországon. Bp., 1932. Popa, Radu: Cetățile din Țara Hațegului. BMI. 1972. 3. szám. Soós Elemér: A magyarországi várak történeti fejlődése. Bp., 1912. Szendrei János: Váraink szerepe és felszerelése a XVI. És XVII. században. HK. 1888. Takáts Sándor: A magyar vár. Sz. 1907. Varjú Elemér: Magyar várak.**

Bp., [1932]. *Wenzel Gusztáv*: Magyarország középkori várainak és városainak építkezési módjáról. Pest, 1868.

A várépítéssel általános kérdései mellett az egyes emlékek történetével is sok részlet-tanulmány foglalkozik: *Balassi Ferenc*: Szelistye és Talmács várának és területének jogtörténelmi nyomozása. Sz. 1872. *Éble Gábor*; A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Bp., 1897. *Floca, Oct. – Œuiaga, V.*: Cetatea Devei. Deva, 1941. *Floca, Oct. – Bassz, Ben.*: Cetatea Deva. Buc, 1965. *Gross, Julius – Kühlbrandt, Ernst*: Die Rosenauer Burg. Bécs, 1896. *Halaváts Gyula*: Úti jegyzetek Kelnek, Vingárd, Szászorbó környékéről. AÉ. 1907. *Uő.*: Szelindek vára és a szelindeki, nagycsúri, kakasfalvi templom. AÉ. 1911. *Heitel, Radu*: Cetatea din Cilnic. Buc, 1968. *Henegariu, Ana Maria*: Cetatea Bran. Buc, 1959. *Horredt, Kurt*: Die Burg auf dem Reisenberg bei Orlat. KVSL. 1940. *Kelemen Lajos*: A szász-fenesi Leányvár. Hírnök, 1923., *Uő.*: A marosvécsi vár. P. 1924. *Uő.*: Torockószentgyörgy és emlékei. P. 1927. *Uő.*: A bágyi vár. Székelység, 1940. *Kis, Gustav*: Törzburg. AVSL. 1929. *Lázár Miklós*: Adatok a Perkő alatti várról és kastélyról Kézdi-Szentléleken. Sz. 1870. *Lechner Jenő*: Reneszánsz építési emlékek Szamosújváron. Bp., 1917. *Lukinich Imre*: Az udvarhelyi vár története. EM. 1903. *Moşoiu, Ioan*: Branul şi cetatea Branului. Buc, 1930. *Müller, Heinrich*: Die Repser Burg. Hermannstadt, 1900. *Nägler, Thomas*: Die Mittelalterliche Burg Tilişca nach ihrer archeologischen Erforschung. FVL. 1967. 1. szám. *Uő.*: Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraş). Muzeul Brukenthal. Studii şi comunicări. Sibiu, 1969. *Pesty Frigyes*: Temesvár, mint közsiklán épült fellegvár. Sz. 1867. *Schmidt Vilmos*: Déva vára Erdélyben. EM. 1866–67. *Szabó, Emerich*: Die Burg von Deva. Deva, 1910. *Szabó Károly*: Szinyér vára leltára 1559-ből. TT. 1878. *Szongott-Vajna-Hodorean*: A szamosújvári vár. Szamosújvár, 1898. *Vass Miklós*: Az udvarhelyi vár történetéhez (1620–1625). TT. 1906. *Veress Endre*: Déva vára és uradalma I. Rákóczi György fejedelem idejében. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve. Deva, 1906. *Wolf, Johann*: Törzburg. KVSL. 1898. A Meridiane kiadó útikalauz sorozataiban (Mic îndreptar turistic, Mic îndreptar monumente istorice), valamint a Monumentele patriei noastre sorozatban várak, városok, templomvárak kismonográfiái jelennek meg folyamatosan.

A templomelődökről, templomvárakról a művészettörténeti összefoglalásokban is bőven olvashatunk. Külön ezt a kérdést ölelik fel a következő munkák: *Entz Géza*: Székely templom-erődök. Szépművészet, 1944. 4. szám. *Halaváts Gyula*: A kisselyki templom és templom-erőd. AÉ. 1913. *Uő.*: A Nagyszeben környéki erődtemplomok. A Magyar Régészeti Társulat Évkönyvei. I. 1920–1922. *Horwath, Walter*: Siebenbürgische sächsische Kirchenburgen. Hermannstadt, 1940. *Kelemen Lajos*: Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből, 1916. *Lux Géza*: Középkori eredetű evangélikus templomok és templom-erődök. Klny. Bp., 1944. *Mühesch, Victor*: Die Tartlauer Kirchenburg. Kronstadt, 1936. *N. N.*: Die Michelsberges Burg. Eine historische Skizze. Hermannstadt, 1865. *Niedermaier, Paul*: Biserica cetate din Ighişul Nou. Muzeul Brukenthal. Studii şi comunicări. Sibiu, 1969. *Notos János*: A berethalomi vártemplom. P. 1928. *Opreşcu, Gheorghe*: Bisericile cetăţi ale saşilor din Ardeal. Buc, 1956. *Sigerus, Emil*: Siebenbürgisch-sächsische Kirchenburgen. Hermannstadt, 1923. *Uő.*: Siebenbürgisch-sächsische Burgen und Kirchenkastelle. Hermannstadt, 1901.

Pártázatos templomvárak: *B. Nagy*: RenBar. 70–71.

A vásárhelyi vár fundálása: *Borsos Tamás*: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta Kocziány László. Bukarest, 1968. 50.

A városerődítésekről is az összefoglaló művek tájékoztatnak, de sok esetben a várakkal foglalkozó tanulmányok is érintik a városok erődítésének kérdését. Lásd még a következő bibliográfiát: *Balogh Jolán*: Kolozsvár műemlékei. H.n. 1935. *Bíró József*: Kolozsvári képeskönyv. Bp., 1940. *Borbély Andor*: Adatok a magyar várak és városok ábrázolásához a XVI–XVII. Századból. HK. 1932. *Uő.*: Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból. Erdélyi Tudományos Füzetek. Kvár., 1943. *Bruckner, Wilhelm*: Hermannstadt in Siebenbürgen. Lipcse, é.n. *Csányi Károly – Lux Géza*: A kolozsvári városfal egy része a Bethlen-bástyánál. Technika, 1942. *Dahinten, Otto*: Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz. AVsL. 1944. *Deák Farkas*: Beszterce. VÚ. 1867. *Eperjesi Kálmán*: A bécsi Hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke. Szeged, 1927. *Gárdonyi Albert*: Középkori városaink erődjellegének kialakulása. HK. 1941. *Heitel, Radu*: Monumentele medievale din Sebeş-Alba. Buc, 1964. *Henszlmann Imre*: Útjegyzetek a Királyföldről. Brassó, Segesvár, Kisdisznód, Nagyszeben. AÉ. 1879. *Jakab Elek*: Kolozsvár története. I–III. Bp., 1870–1888. *Jekelius, Emil*: Kronstadt im Wandel der Jahrhunderte. BL. III. *Uő.*: Kronstadts-Gassen und Plätze. BL. III. *Kimakovitz, M. Von*: Alt-Hermannstadt. AVsL. 1911. *Lupu, Nicolae*: Cetatea Sibiului. Buc, 1966. *Makkai László*: Erdélyi városok. Bp., 1940. *Pascu, Şt. – Marica, V.*: Clujul medieval. Buc, 1969. *Sigerus, Emil*: Vom alten Hermannstadt. Hermannstadt, 1922. *Szabó T. Attila*: Kolozsvár települése a XIX. Század végéig. Kvár., 1946. *Treiber, Gustav*: Das Bürgenhaus. BL. III. *V. M.*: Beszterce egy újabban felfedezett városképe. EM. 1943.

Parasztvár, mentsvárak: *Kövári*: ErdÉp. 215. *Orbán*: Székf. III. 98, 112–113; IV. 25, 94. *Vătăşianu*: ArtaF. 14–17. *Velescu, Oliver*: Cetăţii ţărăneşti din Transilvania. Buc, 1964.

Hunyadi János építkezései: *Gerő*: VárÉp. 253. *Vătăşianu*: ArtaF. 269–271, valamint a vár 1681-es urbáriuma. KÁLt. Urbaria et Conscriptioes, Fasc. 79. Nr. 54.

Rondella – ágyútorony: *Gerő*: VárÉp. 314–330.

Reneszánsz várak: *Balogh Jolán* és *Gerő László* idézett művei, valamint *Orbán*: Székf. I. 59; II. 24–25; II. 162. Csíkszereda. Debreczeni László megállapításai.

Hadfelszerelés: lásd a Váradra vonatkozó jegyzetanyagot.

Építéstechnika: *Bende Lajos*: A törökkori magyar végvárakról. HK. 1971. 3. szám. 511–517.

Latorkert: A szilágysomlyói vár 1668-as inventáriuma. Közli: *Thaly Kálmán*. TT. 1382. 178–188.

Marosillyei vár: *Koncz József*: Maros-Illye vára és uradalma. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti társulat tizedik évkönyve. Déva, 1899. 1. szám, 128–133. A vár 1647-es inventáriuma: AkadLt. Bethlen család levéltára, limbus.

Kastélyok, udvarházak

A reneszánsz kastélyok és udvarházak irodalma korántsem olyan bőséges, mint a váraké. A művészettörténeti összefoglalóknak a reneszánsz stílust tárgyaló fejezeteiből, *Balogh Jolán* már idézett munkáiból, valamint Gh. És V. Sebestyénnek az erdélyi reneszánszról írott, említett könyvéből nyerhetünk tárgyunkra vonatkozóan bővebb felvilágosítást. Lásd még a következő bibliográfiát: *Balogh Jolán*: A renaissance építészet Magyarországon. Magyar Művészet, 1933. *Uő.*: A magyarországi négysarokbástyás várkastélyok. Művészettörténeti Értesítő, 1954. *Uő.*: A népművészet és a történeti stílusok. Néprajzi Értesítő, 1967. *Benkő, Margareta*: Despre castelele transilvănene cu cornişă crenelată. BMI. 1970. 1. szara. *Bíró*: Kast. *Bíró Vencel*: Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. Század második felében. Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1944. Kvár., 1945. *Deák Farkas*: A keresdi vár. VÚ. 1866. *Entz Géza*: A szamosfalvi Mikola udvarház. EM.

1946. *Jänecke, Wilhelm*: Das Rumänische Bauern- und Bojarenhaus. Buc., 1918. *Kelemen Lajos*: A szárhegyi romkastély. Művészeti Szalon, 1928. 8–9. szám. *Uő.*: A dobokai kúria. P. 1935. *Kövári László*: Küküllővár. Müller Gyula és Vahot Imre Képes Naptára, 1857. *Makoldi J.*: Alsórákos várkastélya. Művészet, 1913. *B. Nagy Margit*: Udvarházak és stílusok, A pártázatos díszű reneszánsz kastélyokról, A bethlenszentmiklósi kastély, valamint a Szépülő otthonok című tanulmányok a Reneszánsz és barokk Erdélyben című kötetből. Bukarest, 1970. 15–72, 85–170. *Rados*: Kast. *Radvánszky Béla*: Magyar családélet és háztartás a XV. És XVII. Században. I. Bp., 1896. *Schultz Ferenc* építész jelentése erdélyi útjáról. AÉ. 1896. Sz. K.: Az ózdi kastély. VÚ. 1865. *H. Takács*: MaUK. *Voit Pál*: Régi magyar otthonok. Bp., 1943.

Kertek: *Mednyánszky Dénes*: Régi magyar kertészet (1632–1643). TT. 1880. *Rapaics Raymund*: Magyar kertek. Bp. [1940] 55–80. Könyvésztétel. *Takáts Sándor*: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. Századból. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán. Bp., 1961. 195–208.

Kapuk: *Huszka József*: A székely ház. Bp., 1895. 7–48. Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: Kászoni székely népművészet. Buk. 1972. 61–75. *B. Nagy*: RenBar. 73–84. *Cs. Sebestyén Károly*: A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. Ethnográfia, 1923–24. *Szabó T. Attila*: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. II. Székelykapuk és fazarak. Kvár., 1939. *Szinte Gábor*: Kapu a Székelyföldön. Ethnográfia, 1909. *Viski Károly*: Adatok a székelykapu történetéhez. Néprajzi Értesítő, 1929.

A magyargorbói udvarház 1775-ből való leírása: AkadLt. A Hilibi Gál család levéltára, nr. 8. A XIX. Század legelején épült emeletes Lészay udvarház homlokzatára ugyancsak Lészay István figuráját faragták meg. Mintául valószínűleg az akkor még meglévő kapu reliefje szolgálhatott. Az épületre vonatkozóan lásd: *Kelemen*: KalTM.

Berendezés: *Bárányné Oberschall Magda*: Magyar bútorok. Bp., 1939. *Domanovszki György*: A magyar parasztbútor. Bp., é.n. *Jakó Zsigmond*: Az otthon művészete a reneszánsz Kolozsváron. Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kvár., 1957. *B. Nagy*: RenBar. 101–151. *Szabolcsi Hedvig*: Régi magyar bútorok. Bp., 1954. *Vătăşianu*: ArtaF. 7750–777. *Voit Pál*: Régi magyar otthonok. Bp., 1943.

A LETÁRAK SZÖVEGÉVEL KAPCSOLATOS JEGYZETEK ÉS TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Kisbarcsa

Az 1624. január 6-án keltezett leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 99, Nr. 3. Elkészítésénél közreműködött Lozsárdi Ferenc deák (neve Franciscus Literatus de Losdat formában szerepel), Szőlősy György, Vajdahunyad városának bírása, Alpestesi Szala Lőrinc, Hunyad megye egyik szolgabírása, valamint Felsőszilvási Gáspár deák, a kúria udvarbírája.

57. lap: az eredetiben *latak* áll *lakat* helyett, *plóczi polc* helyett.

58. lap: a kisboltban ravatalozták fel a halott Bornemisza Pált, azért került szőnyeg is a padlóra. A leltár gyors elkészítését éppen az ő halála tette szükségessé.

58. lap: a 13. pont alatt olvasható kifejezés: a másik ajtó *középen fejes* azt jelenti, hogy középen fejes behúzógomb van rajta.

58. lap: a *víg* szó itt a *vég* í-ző változata. Egy vég anyagból 11 hajtásnyit vágtak le. tehát 11-szer akkora darabot, amekkorába össze volt fogva.

59. lap: a 21. pont után az eredetiben 23. következik. Ezért a 23. pontot 22-re, a 24. pontot 23-ra javítottuk.

Az udvarháznak még ismeretes 1717-ből való leltára (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. L. Nr. 1.), amikor is Bánffy Zsuzsanna tulajdonában volt. Már akkor romladozó, elhanyagolt állapotban írták össze.

Az épület ma már nincs meg.

Szentdemeter

Az 1629. február 26-án kelt leltár eredetije: AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, Nr. 113, Lit. S. Később a kéziratok közé sorolták be 2509. szám alatt. Elkészítésénél közreműködött Szentgyörgyi Dániel és Miháli Máté. A szöveg eredeti tagolását megtartottuk. A hegyes zárójelbe tett pontokat és kiegészítéseket a kézirat sérült volta tette szükségessé. A *sessel* szék az eredeti szövegben minden alkalommal *setzel* alakban fordul elő, az *itemet* pedig *ittemnek* írták.

69. lap: az eredeti szövegben a *madzagot* tévesen *mazlagnak* írták. Kijavítottuk.

A kastély további leltárai: 1699 (AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, Fasc. 53.), 1744 (AkadLt. A Lázár család szárhegyi levéltára, Nr. G. 198.).

A szentdemeteri kastély építéséről nincsenek biztos adataink, de a XVI. században már, tulajdonosa, Nyujtódi György révén, sokat emlegetik. Orbán Balázs leírása alapján tudjuk róla, hogy négyszög alaprajzú épület volt, a sarkain négy bástyával; „három oldalon emeletes házakból állott, a negyedik pedig erős kőfal volt”. Orbán Balázs rajzát is közli, amiből részben a szárhegyi kastéllyal való hasonlósága tűnik ki, részben az, hogy a későbbiek során sokszor építették át.

A szentdemeteri kastélyt 1609-ben a hosszú ideig diplomáciai szolgálatot teljesítő idős Balasi Ferenc Báthori Gábortól kapta ajándékba, s a XVI. századi kastély reneszánsz szellemű átalakítását, falak, bástyák és új épületek megépítésével, az ő érdemének tudhatjuk be. A munka az egyik leltár tanúsága szerint 1617-ben indulhatott, s befejezését 1635-re tehetjük. Ezt a dátumot látta Orbán Balázs a régi épület egyik ablakán. Ezt ő építési dátumként fogta fel, mi pedig az új részek felépülése után renoválásra kerülő régi udvarházon folytatott munkálatok utolsó szakaszának tartjuk. Ifjú Balasi Ferenc idejében készült el a kastély szárhegyihez hasonló pártázata, s reneszánsz freskóit is akörül festhették. Az itt közölt leltár idején az épület még nem volt egészen készen, de az ó- és új kapubástya, valamint a régi és új „házak” felsorolása arról győz meg, hogy közel állt a befejezéshez. Orbán Balázs idejében még mind a két kapubástya megvolt, s az egyikben Orbán szurokontöket is látott.

Irodalom: Benkő, Margareta: Despre castelele transilvănene cu cornişă crenelată. BMI. 1970. 1. szám, 20–21. *I. R.:* Leltárak és összeírások (1665–1676). TT. 1890. 781. IstAP. II. 165. *Kővári:* ErdÉp. 207–209. *B. Nagy:* RenBar. 64–65, 268. *Orbán:* Székf. I. 156–159.

Székelyvécke

Lásd a szentdemeteri leltár jelzetét.

70. lap: a *vkeo* az *üst* és a *kő* szó kombinációjából születhetett. Értelem szerint *üstről* lenne szó.

Várad

Az 1632. március 3-án kelt leltár eredetije: AkadLt. Gyulay–Kuún levéltár, limbus. Elkészítésénél közreműködött Csomaközi András, a vár alkapitánya és Toroczky Mihály, a

Partium ítélőmestere. A leltárat Toroczky írta alá, és I. Rákóczi György fejedelem vörös viaszba nyomott papírfelzetes pecsétjével látta el. A hegyes zárójelbe tett pontokat és kiegészítéseket az irat rongált volta tette szükségessé.

A Buquoy generális neve mindenütt inkább Bugnoynak olvasható. Ágyút 1621-ben Nyitránál vesztette el a Bethlen Gáborral vívott érsekújvári ütközet után (*Georg Krauss*: *Cronica Transilvaniei 1608–1665*. Buc, 1965. 51–52.).

A szövegben többször említett „idvezült” fejedelem Bethlen Gábor volt.

Mihai Viteazul ágyújára vonatkozólag lásd: *Gyulai, Paul*: Noi documente și interpretări noi de documente privind artileria și un atelier de turnat tunuri în timpul lui Mihai Viteazul. *Apulum*, 1968. 1. szám, 530.

A hadfelszerelésre, az ágyúk elnevezésére és öntéstechnikájára lásd: *Iványi Béla*: A tüzés története Magyarországon kezdettől 1711-ig. HK. 1926, 1927, 1928. *Szendrei János*: Váraink rendszere és fölmérése a XVI. és XVII. században. HK. 1888. 86–103, 416–430, 617–631. *Takács Sándor*: Magyar tüzes és lövészerszámok. Sz. 1908. 49–62, 130–145. *Thallóczy Lajos*: Magyar ágyú a XVI. századból. AÉ. 1880. 130–140. *Thaly Kálmán*: Régi ágyúnevek és feliratok. Sz. 1870. 415–419.

A váradi várra vonatkozó leltárakat lásd: *Forrásk. II.* 486–488.

A váradi vár tulajdonképpen két részből állott: a szabálytalan kör alaprajzú középkori várból, mely magába foglalta I. László király székesegyházát is, valamint az e köré épített szabályos ötszög alaprajzú reneszánsz várból. A külső vár tulajdonképpen erődövezet, öt hatalmas, ék alakban előrenyúló új-olasz bástyával. E külső erőd 1570 és 1595 között épült, de a XVI. század végén még az egyik bástyája földbástya volt. Építése János Zsigmond idejében kezdődött, azonban már akkor is Báthori István tekinthető szellemi irányítójának. Báthori István, a fejedelmi székbe kerülve, nagy lendülettel folytatta a megkezdett munkát. A földbástya újraépítése, valamint a belső, szintén ötszögre tervezett „kastély” fundálása és részbeni felépítése azonban már Bethlen Gábor nevéhez fűződik. Az ő szellemében dolgoztatott tovább I. Rákóczi György is, s a nagy mű már majdnem kész volt, mikor a török 1660-ban elfoglalta Váradot. A vár elfoglalásának, majd visszavételének (1692) ostroma sokat pusztított az épületen, s a későbbi bontások és átalakítások is csak rontották a helyzetet. A váradi várral, Balogh Jolán szavaival élve, Közép-Európa legimpozánsabb reneszánsz vára pusztul el.

A váradi vár tervezőjét egyelőre nem ismerjük, a későbbiek során több olasz hadmérnök és építész dolgozott rajta: Domenico Ridolfini ezredes, a velencei Ottavio Baldigara, az urbinói Simone Genga, majd Bethlen Gábor idejében a veronai Giacomo Resti, Rákóczi György korában pedig Agostino Serena. Mellettük majd mindegyik valamirevaló céhes város mesterembere dolgozott az építkezéseknél.

Irodalom: A váradi vár építéstörténetének legjobb összefoglalója *Balogh Jolán* tollából származik (*Vég-Várad vára. Kvár.*, 1947.), bő bibliográfiával és a várról készült egykori ábrázolások jó részének felsorolásával. Lásd még a következőket: *Banfi Florio*: Báthory István és Domenico Ridolfini. HK. 1941. *Uő.*: Olasz katonai építészek Erdélyben. EM. 1932. *Bunyitai Vince – Málnási Ödön*: A váradi püspökség története. IV. Debrecen, 1935. *Dercsényi Dezső*: A nagyváradi vár. Építészet, 1942. *Gyalócai Jenő*: Nagyvárad vára. Nagyvárad. 1899. *Uő.*: Nagyvárad ostroma 1660-ban. HK. 1911. *IstAP.* I. 417; II. 161, 184. *Karácsonyi János*: Békes vármegye története. III. Gyula, 1896. *Miller, J. F.*: Nachrichten eines Augenzeugen aus dem XVII. Jahrhundert von der Grosswardeiner Festung. Zeitschrift von und für Ungarn. Pest, 1804. *Scholtz, Arnold*: Geschichte der Festung Nagyvárad. Nagyvárad, 1907. *Sebestyén*: *ArRT*, 40, 104–107. *Szalárdi*: *SirMK.* 35, 51, 140, 240–244. *Szamosközy*: *ET.* 106–107. *Tóth Szabó Pál*: Nagyvárad az erdélyi fejedelmek s a török uralom korában. Nagyvárad, 1904.

Siménfalva

Az 1636. május 3-án készült leltár eredetije: AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára Fasc. XVIII, Nr. 1. A leltár szövegében előforduló kiemelések tőlünk származnak.

73. lap: a leltár első sorában *Siménfalva* helyett tévedésből *Sövényfalvát* irt az inventátor. Kijavítottuk.

Az udvarház további leltárai: 1726 (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. 10 Nr. 1.). Ugyanaz a kétszintes kőépület kéttornácos bástyával a két sarkán. A kúriának új, faragott mennyezetei vannak, galambbúgos kapuja viszont dűledező. 1761 (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. LXVIII. Nr. 1.). Kapuja még mindig megvan, de az udvarház állapotára jellemző, hogy a család az alsó részt lakja.

Az épület ma már nincs meg. Kelemen Lajos úgy tartotta nyilván, mint Székely Mózes fiainak udvarházát.

Magyarbükös

Az 1646. október 22-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Kemény család csekelaki levéltára, rendezetlen anyag, DD, Nr. 102. Készítésénél közreműködött Illyefalvi András deák és Kölçsei Pál, Fejér vármegye alszolgabírája.

Bükösön a Keményeknek több kúriájuk is volt. 1651-ben építtetett itt Kemény János fejedelem egy árkados tornácú udvarházat, s önéletírásában arról beszél, hogy születése idején régi udvarházuk felégetve állt (*Orbán: Székf. V. 57.*). Közölt leltárunk egy harmadik épületet örökít meg.

Nagyteremi

Az 1647. január 26-án kelt leltár eredetije: AkadLt. A Lázár család gyalakúti levéltára, Fasc. 48, Nr. 16. Az inventárium készítője Pálffy István, a kolozsmonostori konvent requisitora. Az eredeti szöveg oldalcímeit nem vettük figyelembe, mivel nem mindig a minket érdeklő dolgokra vonatkoztak. Ugyanez áll Királyfalva, Meggykerék és Drassó inventáriumaira is.

A nagyteremi udvarháznak 1781-ből ismeretes még egy rövid leírása (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, rendezetlen anyag, 83. köteg.).

Az 1647-ben felleltározott udvarház nem azonos a Sükösd család egykori kastélyával. Ma már nyoma sincs.

Királyfalra

Az 1647. január 31-én kelt, ugyancsak Pálffy István tollából származó leltár jelzete azonos a nagyteremi leltáréval.

82. lap: az eredetiben a mondat így hangzik: *Ezen belől vagyon belől egy udvar*, A második *belől*-t kihagytuk.

83. lap: az eredeti szövegben lévő *horgylót hornyolóra* javítottuk.

Az udvarház további leltárai: 1714 (AkadLt. A Lázár család gyalakúti levéltára Fasc 2 Nr. 4.), 1813 (AkadLt. Az Iktári Bethlen család levéltára, III. Reg., Fasc. LVI, Nr. 3.).

A közölt leltár szövegéből kiderül, hogy a ma már nem létező udvarházat Gerendi Márton „fundamentumból” építette. Az inventárium Appendixében említés történik arról hogy Gerendi Márton gerendi udvarházát is a Kassai árvákra hagyta.

Meggykerék

Az 1647. február 4-én kelt, Pálffy István kezével irt leltár jelzete azonos a nagyteremi leltáréval.

Drassó

Az 1647. február 7-én kelt leltárát ugyancsak Pálffy írta, jelzete azonos a nagyteremi leltáréval.

Az udvarház további leltárai: 1684 (AkadLt. A Lázár család gyalakúti levéltára, Fasc. 13, Nr. 5.). Az úr és asszony házában „zöldmázos, újkeresztényforma kemence” állott. XVII. század vége, dátum nélkül (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus.).

Sajókeresztúr

Az 1648. november 28-án kelt aestimatio eredetije: AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Bethlen–Csáky iratok, Sajókeresztúr, K. 55.

92. lap: az udvarház telkét mérvén, azt *nyolcvankét* öltre írja, holott $3 \times 29 = 87$. Kijavítottuk.

Az udvarház további leltárai a Jósika család hitbizományi levéltárában: 1651 (Fasc. K, Nr. 55.). A tornácnak és a lakoszobáknak festett mennyezete van. 1794 (rendezetlen anyag). A malom leírásakor a molnárok kiegészítőit így jellemzi az inventátor: „kik is mind jól értenek a becsühez, de hárman faragó mesteremberek is”. 1753-ban a Bánffyak tulajdonában összeírnak egy másik udvarházat is (Fasc. XXIX, Nr. 7.), mely pitvarból és egy szobából állt csupán. Szalmafedeles, sövényből font, sárral tapasztott, kémény nélküli épület.

Mihályfalva

Az 1648. április 29-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XXII, Nr. 57.

92. lap: a *Türi* név *Türy* alakban is előfordul.

Görgény

Az 1652. június 1. napján kezdett leltár eredetije: AkadLt. Ötvös Ágoston gyűjteménye. I. Rákóczi Ferenc a leltár készítése idején 11 éves volt. Azért választották fejedelemmé, mert apja, II. Rákóczi György nagy beteg lévén, a trónutódlás kérdését még életében el akarták rendezni. A leltár gyors elkészítését is ez tette szükségessé. Talán a sietség miatt a szöveg elég hevenyészett, sok benne a következetlenség. A bizonytalanul olvasható szavakat közérthetőbb formájukban fogadtuk el. A későbbi bejegyzéseket elhagytuk, s nem tartottuk meg a mi szempontunkból felesleges kiemeléseket sem. A betűcseréket kiigazítottuk, a *fanyelöt fanyelüre*, az *ölnit ölnyire*, a *fótotst foltosra*, a *bothajtást bothajtásra*, a *lapdát labdára* javítottuk.

104. lap: *öt kű tehéntúró* alatt öt kőnehezéknyi tehéntúró értendő.

107. lap: *retesze az ajtófélfán* helyett azt írtuk: *reteszfeje az ajtófélfán*.

110. lap: a következő mondatból: *Vagyon egy húsvágó temérdek húsvágó tőkeszék*, a második húsvágót elhagytuk.

A görgényi vár egy részének leírását lásd a görgényszentimrei udvarház 1697-es inventáriumában (AkadLt. A Korda család levéltára, II. R. Fasc. 59, Nr. 1.). Közölt leltárunkból szemelvényeket idéz *Jakab Elek*: Görgényvár és a görgényi kastély a múltban. Sz. 1883. 422–425. Ugyancsak ebben a tanulmányban hivatkozik egy 1688. április 28-án kelt, valamint egy 1725-ből való összeírásra (uo. 428.).

A görgényi vár királyi vár volt, 1364-ből már várnagyát emlegetik. Lakói között a székelly ispánok és erdélyi vajdák egész sorát találjuk. A XVI. században Izabella királyné kapja jegyajándékul; címerét az összeírók még látták a váron. Valószínűleg azonos azzal a Jagelló címerrel, melyet Balogh Jolán azért nem fogad el az Izabelláénak, mert a pajzs formája akkor már nem volt divatos. Erdélyben a formák továbbélése egészen természetes dolog. 1567-ben a

várkapitány három beszercei kőművest kéret két hétre, minden bizonnyal a várbeli építkezéshez, s a beszercei bírónak meghagyja, hogy 20 000 szeget is küldjön (Bagotai Balázs levele a beszercei bíróhoz. KÁLt. Beszerce város levéltára.). 1572 és 1573 között Báthori István építkezett Görgényben. 1593-ban Kovacsóczi Farkas vette zálogba; az ő cimere is ott volt a vár falán. Az összeírásban, neve tévesen szerepel Istvánnak. Jakab Elek szerint a múlt században még a Bethlen Gábor és az I. Rákóczi György cimere is látható volt a romladozó falakon.

Különösen I. Rákóczi György kedvelte Görgényt. De nemcsak vadászni járt oda, hanem sokat építtetett is rajta. Haller Gábor 1639. július 1. és 4. között a következőket írta naplójába: „Végeztem el a görgényi várnak lerajzolását és egy bástyát fundáltam el.” Tervéhez sáros-pataki bástya szolgálhatott mintául, mert annak rajza függött a vár egyik szobája falán. De Haller naplója is erről győz meg bennünket. 1639. január 6-án Patakon volt; ott a várbeli négyszeges tornyot nézegette, „akiért” odaküldte a fejedelem. Nagy Szabó Ferenc emlékiratában bővebben ír a bástya építéséről, Szalárdi pedig általában jellemzi Rákóczi Görgényben folytatott építőtevékenységét. Ez utóbbiból kiderül, hogy az „igen erős körakású, kétszámjű öreg kazamatás bástyát” azért építtette, mivel az északi szőlőhegyről jövő ágyútűzet akarta kivédeni vele. Nagy Szabó Ferenc pedig azt is elárulja, hogy a bástya kazamatája kedvéért a régi óratornyot is le kellett bontani. Ezen kívül – olvashatjuk tovább Szalárdinál – a vár piacán lévő „alkalmatlan hegyes kösziklát” is elhordatta a fejedelem, megadva a belső várudvarnak végleges formáját. Egy 1725-beli összeírásban a Veres-bástya építését is Rákóczinak tulajdonítják. (*Jakab*: i.m. 428.).

Szalárdi elbeszéléséből az is kiderül, hogy Rákóczi építtette a görgényszentimrei udvarházat is „fundamentumból”, mivel vadászat alkalmával kényelmesebb volt itt megszállni, mint fent a várban. Ebből alakították a késő barokk kastélyt, amit H. Takács Marianna könyvében a várral cserél össze.

A görgényi várat 1708-ban Rabutin kemény ostrommal vette be; a szétlőtt vár pusztulása akkor kezdődött el.

Irodalom: *Balogh*: ER. 83, 229–230, 357. *Haller Gábor* naplója, 1630–1644. Erdélyi Történelmi Adatok. Szerk. Mikó Imre. IV. Kvár., 1862. 54, 56. *Jakab Elek*: Görgényvár és a görgényi kastély a múltban. Sz. 1883. 325–341, 414–429. *Nagy Szabó Ferenc* krónikája, 1580–1658. Erdélyi Történelmi Adatok. Szerk. Mikó Imre. I. Kvár., 1855. 148–149. *Szalárdi*: SirMK. 238. *H. Takács*: MaUK. 38, 46, 193.

Búzásbocsárd

Az 1656. május 23-án és 24-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Mikó család levéltára, limbus. Készítésénél közreműködött Bárdi István, a gyulafehérvári káptalan requisitora, Gyulafehérvári Gyulai vagy Szabó Márton, Fejér megye egyik alszolgabírája és nemes Farkas vagy Némethi János udvarbíró Nagyenyed városából.

A szövegből a számunkra érdektelen címeket elhagytuk.

Az udvarház ma már nem áll.

Doboka

Az 1656. április 2-án kelt leltár eredetije; AkadLt., limbus. Írták a kolozsmonostori konvent requisitorai. A szövegből a számunkra érdektelen címeket elhagytuk.

117. lap: *hahost sáhosra* javítottuk.

118. lap: *első ház* helyett az eredetiben *alsó ház* állott, holott nyilvánvalóan az első házról volt szó. Kijavítottuk.

118. lap: a török üst után kézírással beszúrva: *helyben maradt*.

118. lap: a *sessel* székét az eredeti szövegben *etczelnek* írták.
118. lap: a *helelyt héhelyre* javítottuk.
118. lap: az eredeti szövegben előforduló *dinominált* szót *denomináltra*, javítottuk.
119. lap: a *sessel* székét az eredeti szövegben *zetzelnek* írták.
119. lap: a *veres bocsk*a helyett lehet hogy *üres bocskát* akart írni az inventátor.
A régi udvarház helyett új épült.

Mezőszengyel

Az 1656. július 17 és 18-án írt leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 304, Nr. 87. Készítésénél közreműködtek Ráczböszörményi Böszörményi István (Beszerményinek írva) és Apátzai Tamás jurátusok, a fejedelmi nagyobbik kancellária íródeákjai és a fejedelmi udvar jegyzői. A szövegből az érdektelen címeket elhagytuk.

121. lap: az eredetiben *ortas deberke* állt *ordás deberke* helyett. Kijavítottuk.

1744-ben Mezőszengyelen egy kuriális helyet írtak össze. Előtte faragott, virágos kapu állt (a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 28, Nr. 45.).

Szurdok

Az 1657. február 3-án kelt leltár eredetije: KÁLt. A Kemény család levéltára, Nr. 1565/a. Írta Bibarczfalvi István. Az „öregpalota” és az „úr háza” előtti cím tőlünk származik.

123. lap: az eredeti szövegben *hárja nyoszolya* áll, *hársfára* javítottuk.

124. lap: a vendégházról szóló szövegrész első mondata így kezdődik: *Vagyon asszonyháznak*. A következőképpen javítottuk: *Vagyon azon háznak*.

Az udvarháznak 1720-ból van egy semmitmondó leltára (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XXVI, Nr. 12.); ekkor az épület Csáky Zsigmond tulajdonában volt. *Dátum nélküli leltár*, mely Csáky Imrének Szurdokon tartott arany- és ezüsthalmiját veszi számba (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltárának rendezetlen anyaga, periratok).

A XIX. századi leírások az ezelőtt már átalakított, kastélyszerű épületre vonatkoznak. Az 1811-ből és 1816-ból való leltárak a Jósika család fenesi levéltára rendezetlen anyagából valók (AkadLt.); az utóbbiban már a kápolna berendezését is számba vették. A Jósika család hitbizományi levéltára rendezetlen anyagában lévő, 1844. áprilisában kelt leltár csak a kápolnát írja le bővebben, az 1844. október 28-án dátumozott viszont részletesebben ismerteti az ebédlő, valamint Jósika Miklós írószobájának berendezését is. Az 1854-ből való inventárium 17 helyiségből álló épületet vesz számba, különös figyelmet szentelve a kápolnában találtaknak.

A Hallerek tulajdonában volt Szurdokon egy kétszobás, szalmával fedett, borona udvarház. Leírásai ugyancsak a Jósika család hitbizományi levéltárában találhatóak: 1776 (Fasc. XXXI.), 1791 (rendezetlen anyag), 1794 (rendezetlen anyag).

A szurdoki erődített udvarházat Csáky István tárnokmester ötezer tallérért adta zálogba Kemény Jánosnak (Csáky István tárnokmester végrendelete. Szepesvár, 1622. november 5. Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I. kötet, 2. rész. Bp., 1919. 731.). A XVII. századi épületet a leltárak tanúsága szerint már a XVIII. században átalakították. Mai formájára a Jósika család építette a XIX. század vége felé.

Irodalom: Biró: Kast. 75, 82, 92, 181, valamint a 113. kép. *Entz:* SzDMű. 229. Famet-szetű rajza látható: P. 1924. 42. SzolnDMon. VI. 515–524.

Ádámos

A dátum nélküli leltár eredetije: AkadLt. A Béli család levéltára, limbus.

127. lap: a boltban az eredeti szöveg szerint *karjos pad* állott, kijavítottuk *karosra*.

Ádamosról több udvarházleírás ismeretes, melyek alapján három kúriát tudunk elkülöníteni. 1. 1752-ből Haller Klára udvarházának leírása (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Nr. 247); ebben egy négyszögre épült boronaházról van szó, mellette egy kőből épült bástyával. A bástya emeletén egy ebédlő filegória volt. A szélvitorla felirata: M.S. K.S. AO. 1670. Az 1812-ből, valamint 1822-ből való leírásokban (AkadLt. A Jósika család fenési levéltára, limbus) a bástyáról még szó esik. 2. 1754-ben id. Mikes István udvarházát írták össze; az épületnek nincs bástyája (AkadLt. A Bethlen család bonyhai levéltára, limbus). 1772-ben már néhai Mikes István javaként leltározták fel (uo.). Az udvarház faragott tölgyfa kapujának felirata: COMES DRUSIANA BETHLEN ANNO 1714 DIE 20 JULY. Jobb kéz felől: PROVISOR MARTINUS MARKOS. A kisajtó felett: COMES MICHÂEL MIKES DE ZABOLA. A gabonaház felirata: A 1751 G.M.I. G.P.R. (Gr. Mikes István, Gr. Petki Róza). 1812-ből a megnevezett levéltárban az udvarháznak még két leírása található. 3. 1836-ból való Wesselényi Farkas udvarházának leírása (AkadLt. A Bethlen család bonyhai levéltára, limbus). Az épületnek két „bástyája” van, az egyiknek jó a fedele. A ház előtt hat kőlábon álló tornácot említenek. Valószínűleg két sarokrízalittal épített késő barokk ház volt.

Az az udvarház, melynek leírását e kötetben közöljük, ma már nincs meg.

Bethlen

Az 1661. november 11-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Béli család levéltára, limbus. A szövegben előforduló kipontozásokat az irat rongált volta tette szükségessé.

129. lap: a *menyecske* szó az eredetiben így van írva: *men< ... >zke*.

A bethleni várnak még a következő összeírásai ismeretesek: 1665-ből, mikor ismét Béli Pál részére írták össze a várat. Tartalmát lásd: SzolnDMon. II. 167–168. Ebből említésre méltónak tartjuk azt a bejegyzést, hogy a vár kápolnája 1623-ban Szent Farkas tiszteletére volt szentelve. A Szeges- és Fejér-bástya között, a kapuval szemben, egy kerek szobát is említ a leltározó, melynek falában egy „oroszlánkép” volt; ezenkívül kőlábas erkélyekről és konzolokra fektetett középkori illemhelyekről is szó esik.

Az 1678-ban felvett leltár (AkadLt. Gámán doboz) a következő épületrészeket sorolja fel: 1. Az ebédlőpalotán belől való ház; ebben maga Béli Pál lakott. 2. Az asszony háza. 3. Tárház. 4. Nyári ház. 5. Öregasszonyok háza. 6. Öregasszonyok tárháza. 7. Szapulóház. 8. Szeges-bástya háza. 9. Új paloták: erkélyes ház, új ebédlőpalota, az új ház alatt való nagyház, az ezen belől való kisház. 10. Szeges-bástya alsó része. 11. Pincék. 12. Kapu előtti szekérszín, valamint cejtház. Művelődéstörténeti anyaga gazdag: könyvek, képek, kárpitok, szőnyegek, zeneszerszámok, edények, hímzett székek stb. felsorolását találjuk benne. Az összeírás valószínűleg abból az alkalmából készült, hogy a vár visszakerült a Bethlenek kezére.

Az 1679. szeptember 24-én készült osztoztatás Bethlen Farkas, Gergely és Elek között. Eredetije: AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus. A levél hátán a történész Bethlen Farkas kezével írva: „Soli deo gloria Bethlen vara es hozza tartozo jozzagrol levő osztoztatato (!) level, mely ment vegben 1679 7-berben sk. Bethlen Farkas m. pria.”

Az 1690. május 2. és 4. között készült leltár Bethlen Gergely részére. Eredetije: AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus. Elkészítésénél közreműködött Turóczi György és Zoltai György. A leltár szövegét közli: *Lukinich Imre*: Bethlen váranak inventáriuma. HK. 1913. 476–485.

Az 1692-ből, 1695-ből, 1696-ból való összeírások már a megosztott vár egy-egy részét foglalják magukban (AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus). Az 1695-ös leírás Bethlen Gergely javait foglalja magában, s a következő épületeknek fordulnak elő benne: Fejér-bástya előtt való puszta ház, Kigyós-bástya, Kis nyári ház, Veres-bástya, Füvesztős bolt,

Közepső bolt. Harmadik bolt. Pince. A Bethlen Elek halála után kelt összeírás (1696) szinté gazdag művelődéstörténeti anyagot tartalmaz.

Bethlen várának birtoklás- és építéstörténetét a Szolnok-Doboka vármegye monográfiájában közölt adatok alapján rekonstruálhatjuk (SzolnDMon. II. 154–168.). Az 1437-es Budai Nagy Antal-féle felkelés után, 1438-ban Albert király megengedte Bethleni János fiainak, Gergelynek, Miklósnak és Antalnak, hogy kő- vagy favárat építsenek. A dologból valószínűleg semmi nem lett, mert 1482-ben és 1503-ban a Bethlen családnak csak udvarházairól történik említés. 1516-ban azonban Bethlen Balázs, Elek és János tiltakoznak az ellen, hogy Bethlen Miklóst, aki a Szamos között lévő szigeten kőházat emelt és jobbágyokat telepített oda, a sziget tulajdonjogába iktassák. 1516 tehát az első dátum, mikor a bethleni vár helyén már kőépületeket említenek. 1543-ban Bethlen Farkas egyik levelét már bethleni várából keltezi, s ugyanebben az évben már a várnagyot is emlegetik. A bethleni vár ezek szerint a XVI. század második negyedében épült, s Szent Farkas tiszteletére szentelt kápolnája azt is elárulja, hogy építtetője Bethlen Farkas volt. A Szent Farkasról elnevezett kápolnát különben egy 1552-ből származó oklevél is említi (SzolnDMon. II. 156.). 1549-ig azonban az építés nem fejeződhetett még be, mert ebben az évben a rokonság eltiltja Bethlen Farkast a vár és a malom építésétől.

A vár további, meglehetősen bonyolult birtoklástörténetét nem követjük nyomon, csak azokat a momentumokat emeljük ki, melyek az építéstörténet szempontjából fontosak. 1570-ben a várat megosztják Patócsi Gáspár és Patócsi Ferenc gyerekei között, mikor az egyik fél a Fejér-bástyát és a Kígyós-bástyát kapta a borpincével, két nagy bolttal és kilenc kőházzal, melyek akkoriban épültek, a másik fél a Kerek-bástyát és a Szeges-bástyát ugyancsak kilenc kőházzal. 1570-ben tehát a várnak mind a négy bástyája készen volt. Kászoni Ferencnek, a vár provizorának a beszercei bíróhoz intézett leveléből az derül ki, hogy az egyik bástya éppen 1570-ben készült el. A bírótól ugyanis Kászoni köművest kér egy kőláb felrakására, mert amíg az nincs meg, nem tudják a bástyát építeni. Ez az adat, valamint az osztozás alkalmával említett kilenc új ház arról vall, hogy a bethleni várat az 1570-es években alakították át négy-sarokbástyás reneszánsz várrá; nyilván a közeli Szamosújvár példája nyomán (Kászoni Ferenc 1570. július 1-én kelt levele a beszercei bíróhoz. KÁlt. Beszerce város levéltára).

A vár 1659-ben Béli Pál kezére került; ennek a ténynek köszönheti létét az 1661-es és 1665-ös leltár. Az 1661-es leírás szintén említést tesz új házakról. Ezek – mint a későbbi adatok segítségével tisztázódott – a következők voltak: egy új ház, ezen belül egy erkélyes ház, s azon belül még egy ház. Tehát pusztán a levéltári adatok alapján tudomást szereztünk a harmadik építési szakaszról is, mikor a vár még nem volt a Bethlenek tulajdonában. H. Takács Mariannának az feltételezése, hogy a vár építésében Bethlen Eleknek jelentős szerepe lett volna, az előbb elmondottak alapján elesik.

1674-ben I. Apafi Mihály Bethlenben végeztette ki Bánffy Dénest, s valószínűleg a kivégzés helyét nevezi az 1695-ös leltár „füvesztős bolt”-nak. Béli nótáztatása után, 1678-ban Apafi a várat Bethlen Farkasnak, Gergelynek és Eleknek adta, s attól kezdve a Bethlenek kezén is maradt. Bethlen Elek fāragott kőcímere COMES ALEXIUS DE BETHLEN ANNO DNI 1670 felirattal tehát nem készülhetett a bethleni vár számára, mivel a megnevezett időpontban az épület még Béli Pál tulajdona volt. A címer vagy nem a várból való, vagy ha igen, akkor ott másodlagos elhelyezésben volt. (Képét lásd: *Lukinich*: BetCsal. 335).

1698-ban a Főkormányzó, valószínűleg a kuruc mozgolódástól tartva, elrendelt a vár erősítését. 1703-ban német őrség van benne (*Kővári*: ErdÉp. 203.), s a kurucokkal való csatározások színhelye. Többször cserélt gazdát, s a kurucok fel is gyűjtötták. 1712-ben még várnagya ellen panaszolnak (SzolnDMon. II. 168.), de azután nem emlegetik többet az írott források. Valószínű, hogy a többszöri ostrom tette tönkre, s Kádár feltételezi, hogy a Főkor-

mányszék rendeletére bontották le. Köveit a faluban épült barokk kastélyhoz hordták, ma csak helye látszik.

Az irodalom a bethleni várból egy díszágyút tart számon, melyet 1589-ben egy *Servacius* nevű szebeni mester készített (*Thallóczy Lajos*: Magyar ágyú a XVI. századból. AÉ. 1888. 130–140. *Lukinich*: BetCsal. 43.).

Irodalom; *Entz*: SzDMű. 225. *Lukinich*: BetCsal. 43–45. SzolnDMon. II. 154–168. *H. Takács*: MaUK. 48, 72–75, 83, 175–176.

Mezőbodon

Az 1679. február 3-án kelt leltár eredetije: AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus.

135. lap: az eredeti szövegben a lányok házában *egy öreg ablakja* áll *egy öreg ablak* helyett. Kijavítottuk.

Az udvarház további leltárai: 1692 (AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus). Ez a következőket írja: „Vagyon ezen udvarház a falunak majd a közepén, észak felől való részében egy kis oldalban.” Kapuja galambbúgos és „cifrázatos”. A ház részei: úrfi háza, ebédlőház, úr háza, asszony háza, leányasszonyok háza. Külön épített nyári ház tartozik hozzá. 1712 (AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 54, Nr. 12.). 1764 (AkadLt. A Korda család levéltára, Nr. CCXXVI.). 1786 (AkadLt. Az Iktári Bethlen család levéltára, XVIII. R. Fasc. 34.).

Az épület ma már nem áll.

Uzdiszentpéter

Az 1679. szeptember 14-én keltezett leltár eredetije: AkadLt. A Teleki család kendilónai levéltára, limbus. A leltár készítőjének, írás- és stílusjegyzés alapján, teljes biztonsággal a vajdahunyadi leltár íróját, Bajoni Jánost tarthatjuk. A leltár szövegében a lapszélre írt későbbi bejegyzéseket nem vettük figyelembe. Mikor egy felsorolásban az összeíró két-három tételt összekapcsoló jellel fogott össze, mi ezt a jelet elhagyva vagy kettősponttal tagoltuk a mondatot, vagy ha az összefogó jel után a tételek végösszege következett, zárójelbe odatettük, hogy (összesen). A különben elég jól és logikusan tagolt szöveget az épületrészek neveinek kiemelésével igyekeztünk még áttekinthetőbbé tenni. A zárójelben lévő monda; zárójeles közbevetését gondolatjel közé tettük.

147. lap: az eredeti szövegben előforduló *poturát polturára*, javítottuk.

152. lap: az eredetiben a *cejház czejk-háznak* volt írva.

152. lap: az eredetiben a NB. után következő rész a lap szélén volt, de szintén Bajoni írásával.

155. lap: a függő gyertyatartó vasabroncsáról az eredeti szöveg azt írja, hogy *rasas* volt, *rászásra* írtuk át.

161. lap: az árnyékszék *komorjának* helyébe *kamorájának-ot* írtunk.

163. lap: a TM jelzésű bélyegző Teleki Mihály névbetűivel készült.

163. lap: a ~ jelet, amit eddig „azaz” értelemben használtak az *id est* jelölésére, itt számok után találjuk. Úgy tűnik, a jelet jelölték vele.

164. lap: *Ez kertecske mellett* kezdetű mondat betoldás a lap széléről.

168. lap: az asztalösszerszámok felsorolásánál az egyik tétel után az eredetiben ez állt: *ex nr. 5. Az ex felesleges lévén, elhagytuk.*

170. lap: a kádárszínról szóló szövegben az *udvarro* nézőt *udvarra* nézőre javítottuk.

175. lap: a *lengyelországi rakott* mézespogácsától szóló mondat az eredetiben így folytatódik: *egyik kettő törött.*

Uzdiszentpéter a XVII. században a Rákóczi-birtokok közé tartozott. II. Rákóczi György-nét, Báthori Zsófiát kétszer is beiktatták tulajdonába. (1699-ben készült vallatás arról, hogy Teleki Mihály miként kapta Uzdiszentpétért és mit építtetett rajta. 99. pont. AkadLt. A Bánffy család rokonsági levéltára, Fasc. XII, Nr. 1.) Későbbi tulajdonosai között emlegetik Sztójka Simont, Rédey Lászlót, sőt a 16. pont alatt valló úgy tudta, hogy a Péchy Simoné volt. Teleki Mihály Apafitól kaphatta, hiszen a fejedelemasszony, Bornemisza Anna nagynénje volt. Ezért is szerepelt neve az egyik csillár fémleplején. A vallomásokból egyöntetűen az tűnik ki, hogy az uzdiszentpéteri udvarházakat Teleki Mihály építtette. Az építéshez való fákat ő hordatta részben jobbágyokkal a nemesi erdőről, de mivel ez, úgy látszik, nem volt elég, a beszterceiek is fuvaroztak fát neki Beszterce környékéről. Még a vidék kismeseitől is kért fogatot pénzért. Azt a fa udvarházat tehát, ami az 1647-es leltárban szerepel (*Makkai László*: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai, 1631–1648. Bp., 1954. 609.), talán a mi összeírásunk első udvarházával azonosíthatnánk, ha a tanúvallatás nem állítaná határozotlan azt, hogy az udvaron mindent Teleki Mihály építtetett.

Uzdiszentpéterről sok udvarházleírás ismeretes. Ezek közül a mi szempontunkból a Teleki László halálával, 1714-ben készült leltárnak van nagyobb jelentősége. Ez alig pár oldalon írja le az udvarház akkori állapotát (AkadLt. A Bánffy család rokonsági levéltára, Fasc. II, Nr. 2.). A „tűz mián hamura vált” helyiségekről olvasva, megtudjuk belőle, hogy a „sövénykastély” a tűz martaléka lett. Az egyik filegória leírása pedig arról győz meg, hogy közben az idő is megtette a magáét: „... vagyon hat erős oszlopokon épített régi, kerek filegória, melynek zsindelezése rendesen három gombozású volt, de a régiségtől elkezdett sorvadozni, romladozni. Esztergában metszett orsókából körös-körül rendes folyosója, melyben romladozott tizenhat lépcsőjű cserefa grádics megyen fel az nagy udvarról.” Az 1754-es leírás (AkadLt. Urbaria et Conscriptioes, Fasc. VIII, Nr. 1.) már csak egynéhány helyiségből álló épületről szól, amit az égés után jónak láttak valamennyire helyreállítani. Így is a fedele rossz volt, s az egész épület dülőlőfélben állt. Ma már semmi nincs belőle.

Volt Uzdiszentpéteren a román templom háta mögött is egy udvarház, a leírások jó része erre vonatkozik.

Irodalom: Biró Vencel: Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. század második felében. Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve, 1944. Kvár., 1945. B. Nagy: RenBar. 8–9. H. Takács: MaUK. 63–64.

Sebesvár

Az 1680. május 8-án kelt leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 46, Nr. 3.

177. lap: a következő mondatból: *Vaygon ezen pincében vaygon üres hordó három, a második vaygont kihagytuk.*

Az 1715-ből való leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. XLIII/15.

Sebesvár eredetileg királyi vár volt, s a Váradról Erdélybe vezető utat ellenőrizte. Oklevelekben 1319-től emlegetik, de ennél régebbi. 1399. július 10-én Zsigmond király Mircea cel Bătrînnak adományozza. 1435-ben a Bánffyak tulajdona. A vár további bővítése, a kapuvédő és a két oldalrondella megépítése feltehetően az ő birtoklásukkal van kapcsolatban. Várad elestével (1660) a Kolozsvár felé vezető út védelmében újra megnő Sebesvár és Gyalu jelentősége, s ennek megfelelően mindkettőt meg is erősítették. Ez ellen a török tiltakozott, s talán ennek tudható be, hogy Bánffy Dénesnek Sebesvárat le kellett romboltatnia. A vár azonban ekkor még nem pusztulhatott el teljesen, mert 1703-ban még erősségként szerepelt. A szat-

mári béke után azonban már romokban maradt, s azóta pusztul. Hengeres öregtorny, rondellái még megvannak, restaurálására most készülnek a szakemberek.

Irodalom: H. Balázs Éva: Kolozs megye kialakulása. Bp., 1939. 24. *Gerő:* VárEp. 141, 214, 323. *Jakó:* Gyal. XXIII. lap. *Kelemen:* KalTM. 2–3. *Pataki, József:* Despre relațiile Țării Românești cu Ungaria. Studii și materiale de istorie medie. II. Buc, 1957. 424–425. *Vătășianu:* ArtaF. 613.

Nagysajó

Az 1681. május 21-én kelt leltár eredetije: AkadLt. Mikó–Rédey levéltár, dobozott anyag. A levéltárban a különböző tételeket mindig meg is számozták; ezt a számozást a legtöbb esetben elhagytuk, mert folyamatos szövegben nagyon zavarta az áttekintést. Elhagytuk azokat a címeteket is, melyek feleslegesen vonták el a figyelmet az épületről. Viszont néhány esetben címet iktattunk be oda, ahova az összeírók elfelejtettek címet írni.

179. lap: a 3-as pont kétszer szerepel, azért a másodikat 3a-ra változtattuk, hogy az eredeti számozást a továbbiakban ne borítsuk fel.

179. lap: a *dzsidát* az eredeti szövegben *csidának* írták.

180. lap: a *jószágos cselekedetet jószágosra*, javítottuk.

180. lap: az eredeti mondat így szól: *Két viseltes hámok kötelestől* 3. A 3-at elhagytuk.

180. lap: a 6-os pont után következő *sextot* elhagytuk, mivel máshol sem írták ki betűvel is a számot.

182. lap: az eredeti mondat így szól: *Kádárló sulyok nr. 1. o.* Az o-t elhagytuk.

187. lap: az eredeti mondat így szól: *Párkányozott sziles deszkával felyül az karfája* egészen *penig* bédeszkázottak a karfái. A kiemelt két szót elhagytuk.

188. lap: az *Első ház* cím tőlünk származik.

188. lap: az eredeti szövegben ez áll: *Ablakfiai azon nr. 4.* Kijavítottuk 6-ra, mert a későbbiekből kiderül, hogy annyi volt.

197. lap: az eredetiben a *spanyol him* helyett többször *spanyor himet* írtak.

A leírt épület Apafi Miklós († 1600) címeréről ítélve még XVI. századi lehetett. A falra festett oroszlánkép és a dátumos felirat a XVII. század második feléből való. Az összeírás idején, mint az ezüstneműre vésett nevek bizonyítják, az épületet az Apafiak birtokolták. A leltár szövegében említett meghalt nagyasszony Lorántffy Kata, Apafi István felesége volt. A kapura szintén az ő és férje névbetűit faragták, csak a leltározók I helyett tévedésből N-et írtak, valószínűleg a fejedelemre emlékezve. Az egykori udvarház helyén ma XVIII. századi kastély emelkedik. Ennek két sokszögletű saroktornya azonban azt sejteti, hogy az új épület a régi alapokon áll.

Oprakercisóra

Az 1683. január 17. és 20. között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Teleki család kővárhosszúfalusi levéltára, Fasc. 50/IV, Nr. 2. Elkészítésénél közreműködtek Sinkai István és Maksai János udvari emberek.

203. lap: a 40-es hordó negyven vedres hordót jelent.

203. lap: a *dagasztószéket* az eredetiben *daszkatószéknek* írták.

205. lap: *Nyolc horgas szegi* helyett az eredetiben *széki* állt.

206. lap: a *kabuz* és *kapuz* szavak helyes formája a *kazup*.

207. lap: az eredetiben a *mosóház* helyett is *sütőházat* írtak.

212. lap: a szekérszín kapujáról szóló mondat az eredetiben így hangzik: *felyül az kapu-mellyékhez egy fa horoggal az mellyékhez foglalt.* A második *mellyéket* elhagytuk.

212. lap: az eredeti mondat így szól: *Item zszindelyfedél alatt egy gyümölcsaszaló, melyken ... Kijavítottuk melyben-re.*

Az udvarház további leltárai: 1739-ből (AkadLt. A Teleki család kővárhosszúfalusi levéltára, Fasc. 50/IV, Nr. 5.) az udvarház részletes nagy összeírása. Megtaláljuk benne az ebédlő mennyezetének, festett ajtajának, a tornácnak és az emeleti ebédlő filegória orsós tornácának aprólékos leírását; azt is elárulja, hogy a kertészház „bástyaformán” épült. 1762 (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus). 1779 (AkadLt. A Teleki család kendilónai levéltára, limbus). 1799 (A marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár Teleki levéltára, Fasc. 89, Nr. 3.). *Dátum nélküli összeírás*, mely egy pitvarból, fűstházból, két nagyobb és két kisebb szobából álló udvarház leltárát tartalmazza (AkadLt. A Teleki család sáromberki levéltára, limbus).

Az udvarház ma már nincs meg.

Nyújtód

Az 1684. augusztus 8-án keltezett leltár eredetije: AkadLt. A Korda család levéltára, Fasc. 54, Nr. 18. Készítésénél közreműködtek Nagy Zsigmond és Szentkirályi Sámuel, a fejedlem íródeákjai és esküdt jegyzői.

Az épület ma már nincs meg.

Csikkozmás

Az 1688. június 28. és 30. között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. I, Nr. 14. Elkészítésénél közreműködtek Dobai János és Hegyesi Mihály, a fejedelmi tábla íródeákjai és esküdt jegyzői.

Az épület ma már nincs meg.

Aranyosmeggyes

A leltár eredetije: AkadLt. A Wesselényi család levéltára, 1689. jelzésű csomó. Kívül ráírva: „Aranyos megyesi kastélyról ecc. ahoz tartozandó jószágnak assiguratijáról való relatoriája a belől megírt bírának.”

Aranyosmeggyest 1690-ből való leírása romokban heverő várnak nevezi (Forrásk. I. 14.). A Teleki család sáromberki levéltárában (AkadLt.) található három dátum nélküli összeírás egyike azt mondja: „Itt vagyon az vár, mely most egészlen méltóságos főispány hadadi Wesselényi Ferenc zászlós úr által bíratik és építtetik...” A várra vonatkozó többi leltár, ugyancsak az említett család levéltárában, 1804-ből, 1807-ből, 1824-ből, 1829-ből, 1837-ből és 1846-ból való. Az 1834-es leltár különböző színű virágos kályhákról tesz említést. Több adat és elszámolás található a vár XIX. századi tetőfedésére vonatkozóan is.

Aranyosmeggyesen a feudalizmus korai századaiban már állott vár. Régészeti ásatások hiányában azonban nem tudjuk, hogy a mostani reneszánsz kastély ennek alapjain épült-e tovább, vagy más helyre fundálták. A benne talált késő gótikus, valamint 1547-ből és 1615-ből származó reneszánsz ajtókeretek arra utalnak, hogy a kastély építése már a XV. század végén vagy a XVI. század elején elkezdődött (*H. Takács*: MaUK. 57.). De az is megtörténhetett, hogy a régi várból származó ajtókat utólagosan építették be az új kastélyba.

1492-ben Aranyosmeggyes a Báthoriak kezére kerül, s tőlük száll leányágon a Lónyai családra. A reneszánsz kastély építőjének a kapu feletti felirat alapján Lónyai Zsigmondot tarthatjuk. A felirat szerint Lónyai a kastélyt 1630-ban A FUNDAMENTIS építette, tehát nem átépítésről van szó. Az 1615-ös dátumú ajtón azonban ugyancsak Lónyai Zsigmond névbetűi találhatók, s ez arra utal, hogy az építkezések már korábban elkezdődtek. Ezek szerint

az 1630-as évszámot a kastély befejezése évének tekinthetjük. Mostanig az irodalom a kastély építési idejét 1630 és 1657 közé tette.

A négyszög alaprajzú, késő reneszánsz kastély rongált állapotban, de ma is áll. Freskói, nagytermének aranyos mennyezete, melytől állítólag a helység neve jelzőjét is nyerte, ma már nincsenek meg. Egy kandallója a Marosvásárhelyi Múzeumban található.

Irodalom: A magyarországi művészet története. I. Bp., 1956. 308, 311, 345, 346, 350. *Balogh*: RenÉp. 51–52. *Biró*; Kast. 46, 47, 85, 104. Forrásk. I. 14. *Gerevich Tibor*: Erdélyi magyar művészet. Erdély, Kvár., 1940. 150. *Ionescu*: ArhR. II. 195–196. IstAP. II. 164. *Lux Géza*: Az aranyosmeggyesi várkastély. A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 1942. N. N.: Az aranyosmeggyesi várkastély helyreállítása. Építészet, 1942. *Pall, Francisc*: Româniî din pârțile sãtmãrenea (ținutul Medieș) în lumina unor documente din 1377. AIIC. 1969. *Pap Béla*: Aranyos-Megyes vára rövid története. Ország Tükre, 1865. *Rados*: Kast. 31. *Sebestyén*: ArRT, 41, 109. *H. Takács*: MaUK. 56–57, 168–169. *Varjú Elemér*: Magyar várak. Bp., é.n. 10.

Nagybún

Az 1692. május 9-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Bethlen család keresdi levéltára, limbus. Elkészítésénél közreműködtek Sárdi Simon Ferenc és Sárdi Semlyén György nemes személyek.

Az épületet később nem említik; valószínűleg átépítették.

Borberek

Az 1694. május 8. és 12. között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Lázár család gyalkutai levéltára, Fasc. VIII, Nr. LXIII. Elkészítésénél közreműködött Krakkói Baranovszki György (Karkónak írva) és Vajasdi Illyei László.

231. lap: az új pajta ajtaja előtt: *küszöbökkel* helyett *küszökel* állt. Kijavítottuk.

A borbereki udvarháznak még a következő leírásai ismereteseek: 1685-ből Alvinczi Péter borbereki házában lévő javak inventáriuma (AkadLt. A marosvásárhelyi Ref. Koll. iratai, Fasc. VIII, Nr. 5.). Gazdag művelődéstörténeti anyagot tartalmaz. 1694-ből Bálpataki János borbereki házában inventáriuma (AkadLt. A Korda család levéltára, II. R., Fasc. 16, Nr. 1.). 1697-ből (AkadLt. A Mikó család levéltára, limbus). 1700-ból Alvinczi Péter javainak inventáriuma (AkadLt. A Marosvásárhelyi Ref. Koll. iratai, Fasc. VIII, Nr. 8.). 1701-ből özv. Alvinczi Péterné udvarházának iratai (uo., Fasc. VIII, Nr. 7.).

Az épület ma már nincs meg.

Közölt leltárunkban említés esik Zebernik váráról is, amelyet már romos állapotban Bethlen Gábor az újkeresztényeknek adományozott. Ők renoválták meg (*Szalárdi*: SirMk. 62.; *Kővári*: ErdÉp. 215.); ettől kezdve az alvinciek és borberekiek közösen bírták. Minden családnak volt benne legalább egy szobája. 1723-ban még annyira használható volt, hogy az oklevelek várdarabontjait emlegetik.

Kővár

Az 1694. július 20. és 26. között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XIII. Elkészítésénél közreműködött Szikszai György, Belső-Szolnok vármegye szolgabírája és Viczei István, a kolozsmonostori konvent requisitora. A S2Öveg nagyon hibás, valószínűleg másolat. A *folyózárat* mindenütt *tohyózárra* javítottuk ki. Többször a *retesz* helyett *rekeszt* írtak.

237. lap: a középső kapu leírásakor olvashatjuk: *melyben szolgál a reteszűz.* Kijavítottuk *reteszre.*

237. lap: a kovácsműhelyben *cigánnak való vas kiállót* írtak össze. *Üllőre* javítottuk.

239. lap: a gabonásházról azt olvashatjuk, hogy *jó zindelyezéses alatt lévő.* *Zindelyezésre* javítottuk.

241. lap: a pince ajtajáról írják: *melyet azelőtt.* Kijavítottuk *melyre.*

242. lap: a belső vár harmadik pincéjével kapcsolatosan írják, hogy *az udvarra vagy vár piacával* a felső várba menő lépcső mellett van. Kijavítottuk: *az udvarról vagy vár piacáról.*

245. lap: a kongóbolt harmadik ablakáról azt írják, hogy az is *négy fel nyíló üveglakok.* Kijavítottuk: *négyszer nyíló üveglakok.*

245. lap: a *zugózárat rugózárra* javítottuk.

247. lap: a *nagy szegeletű* tornyot kijavítottuk *négyszerűre.*

255. lap: a *kambár-szuszekot* kijavítottuk *hambár-szuszekra.*

255. lap: a *zindelyezéses* alatt lévő folyosót *zindelyezés* alatt lévőre javítottuk.

256. lap: a malomkövekről írva a *korongya* szó kétszer szerepel. Az egyiket elhagytuk.

257. lap: az eredeti szövegben az állt, hogy az ágyúk bástyájára megy fel *egy fagrádicson.* Kijavítottuk *fagrádicsra.*

A vár további leltárai: 1620. május elsején összeírták a kővári vár hadfelszerelésének leltárát (AkadLt. Borbély Sámuel gyűjteménye). 1669-ben azokat vették számba, akik a várhoz szolgálattal tartoznak (*Kővári:* ErdÉp. 152.). Az 1792-es leltár (AkadLt. A Teleki család kővárhosszúfalvi levéltára, Fasc. 50/1, 241–242. lap) a következőket írja a várról:

„Itten benn a faluban (Berkeszpataka) néhai gróf Teleki Ádám úr őexcellenciájának semmi udvarháza vagy udvarház helye nem maradt, hanem a falunak határán találhatik a kővári erősség helye, mely királyi adományba jövén a méltóságos gróf Teleki uraknak, most hármául, úgymint méltóságos gróf Teleki Imre úr őnagysága, méltóságos gróf Teleki Sámuel és néhai méltóságos gróf Teleki Ádám úr őexcellenciájok bírják; vagyon ez La Izvora nevezetű helyből napkelet felé nyúló hegynek végében a természettől kerekén, a körül folyó Lápos vize felett nagy meredekséggel megerősítve, felemeltetett kösziklának tetején. Állott az erősség magából a kastélyból vagy várból és az irt hegy nyakán, az hol tudniillik a várhoz járhatás egyedül vala alkalmas, készült egy kis vigyázó erősségből, melynek a közelebbi, úgynevezett kuruc láрма lecsendesedésével királyi parancsolatból széllyel hányatván, már most azoknak helyeken csak a falak és épületek hantjai, a köszikla oldalában mesterséges kéz által rakott, de széllyel nem hányattatható némely szeglet kőfalakkal, és ezek is csak ottan, az hol még az idő injuriája erdőt nem nevelhetett, szemléltethetnek. A várhelye most haszonvehetetlen, különben sem nagy, de a mellette a hegy nyakon napnyugot felől fekvő simaság a méltóságos fenn tisztelt gróf urak közt felosztva és szántó s kaszáló helyekre szaggatva bíratik és használtatik.”

A vár építéséről pontos adataink nincsenek. 1368-ban Lackfi András erdélyi vajda György fiát úgy emlegetik, hogy Kővárból való (SzolnDMon. VII. 327.). A várat 1378-ban Nagy Lajos király Balk és Drág román vajdáknak, Mármaros és Ugocsa főispánjainak adományozta, akiket Zsigmond alatt 1390-ben iktattak be a vár birtokába. 1424-ben említés történik Kővár várnagyáról is. 1526-ban Zápolya János várai között szerepel. Egyik tornyát János király bástyájának is hívták. 1538-tól mint határvár fontos szerepet játszott az erdélyi fejedelemség életében. I. Rákóczi György itt tartotta fogva 1633-tól hosszú időn keresztül egykori párthívét, Zólyomi Dávidot. A leírásban említett Zólyomi házak az ő rabságának emlékét őrzik. Ugyancsak ide zárták be az elítélt szobatosokat is, akiket a vár renoválására is felhasználtak. Ebből az időből maradhatott fenn az az emléktábla-töredék, melyet a kővárhosszúfalusi Teleki udvarban találtak Szolnok-Doboka monográfiájának írói. Felírata a következő volt:

RENOVA ... GEN // VRB: REOTHI SVP // CAP: KEOVAR: TEA (?) // ILLYS: D (?)
D.: GEOR // .... RA.

1703-ban, a Rákóczi-szabadságharc idején a vár még szerepet játszott, de azután leg-
alábbis egy részét felrobbantották. 1717-ben a tatárok is feldúlták. 1719-ben a Telekiek birto-
kába került, s valószínűleg többet nem állították helyre.

Kelemen Lajos szerint a kövári vár képe volt látható azon a Szent Kristóf-oltárképen,
mely a szentbenedeki ún. Kornis-kápolna oltárán állott, majd antikváriumba kerülve veszett
nyoma. A képet minden bizonnyal a szentbenedeki kastélyt építő Keresztúri Kristóf kövári
főkapitány rendelkezésre festették.

*Irodalom: Bíró: Kast. 38. Kövári: ErdÉp. 152–154. Persián Kálmán: Kövár króni-
kája. Kvár., 1912. SzolnDMon. VII. 327–340. Thaly Kálmán: Kövár tartozandóságainak lel-
tára (1705). TT. 1889. 387. Szentgyörgyi Mária: Kövár vidékének társadalma. Bp., 1972.*

Alvinc

Az 1696. december 1–4. között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Korda család levél-
tára, Alvinc Nr. XIIIa. Készítésénél közreműködött Balog Zsigmond és Zöld Márton, mind-
kettő a királyi tábla íródeákja és hites jegyzője.

Az alvinci kastély a Herbort comes özvegyének hagyatékából a XIV. század közepén
alapított domonkosrendi kolostor helyén s részben annak anyagából épült fel. Az 1546 és 1551
közé tehető első építési szakasz Martinuzzi György nevéhez fűződik, aki ez alatt az idő alatt
az északi szárnyat készítette el. 1551-ben Martinuzzit meggyilkolták, így megkezdett művét
nem fejezhette be. Az északi rész felső-olasz igazodású kőfaragványai, a sarokleves iker-
ablakok nagy hatással voltak nemcsak a közvetlen környék (Sárd), de a távolabbi vidékek
reneszánsz építészetére is.

A kastély birtoklástörténete a továbbiakban elég bonyolult, mindaddig, amíg 1607-ben
Báthori Gábor meg nem szerzi magának. Ettől kezdve fejedelmi magánbirtok lett; Bethlen
Gábor feleségének, Károlyi Zsuzsannának ajándékozta.

Az alvinci kastély a szabályos hatszöget megközelítő alaprajzát Bethlen Gábor építőtevé-
kenysége révén kapta. A fejedelemnek 1617-től kezdve nagy gondja volt a Gyulaféhevárhoz
közel eső Alvincre, s Martinuzzi egykori kastélyát egy modernebb reneszánsz koncepció szel-
lemében építtette tovább. Erről tanúskodik az alaprajz, de erre utal a pártázatos stílus feltü-
nése is. A belső díszítés igényességét az árulja el, hogy a gyulaféhevári és alvinci paloták
mennyezetét festő Mezöbándi Egerházi, alias Képiró János nemességet kapott. Nemeslevelében
érdemül ismerik el a gyulaféhevári székesegyház tornyának zöldre festését is, melynek ra-
gyogásáról Háportoni Forró Pál is lelkendezett. Elképzeléseit Bethlen sem valósíthatta meg
maradékalanul; halála miatt a délkeleti sarokbástya befejezetlen maradt, s ezen a részen a
vázatok sem készült el.

1658-ban – amint Georg Krauss írja krónikájában – a tatárok felgyújtották Alvincet.
A századvégi rossz állapota lehet hogy erre a tényre vezethető vissza.

A fejedelemség bukása után Alvinc a kincstár birtoka lett, de 1715-ben a császár az
erdélyi katolikus püspökségnek ajándékozta. 1733-ban Gergely Sorger püspök barokk kapu-
zatot építtetett elé. 1792-ben a kastély leégett, s a XIX. század elején tervekkel készítették
renoválásához. A XIX. században már csak az északi szárnyat s az északkeletinek néhány he-
lyiségét lakták. Az 1930-as években a kastély déli részét lebontották. A megmaradt északi
szárny ma nagyon rossz állapotban van.

*Irodalom: Balogh: ER. 123. Balogh: RenÉp. 42. Bíró: Kast. 41. Ionescu: ArhR. I. 430,
431, 432.; II. 185. IstAP. I. 416.; II. 172. Kelemen Lajos: Mezöbándi Egerházi János. Mű-
vészet, 1911. Uő.: Erdélyi magyar templomi karzat- és mennyezetfestmények a XVII. szá-*

zadból. Kvár., 1945. 8–24. Kovács András: Az alvinci kastély. Korunk, 1971. 8. szám, 1169–1173. A kastély építéstörténetét az ő megállapításai alapján vázoltuk fel. Kővári: ErdÉp. 256–258. Krauss, George: Cronica Transilvaniei (1608–1665). Buc, 1965. 270. Rados: Kast. 52. Sebestyén: ArRT. 38, 59, 99–100, 236, 237. H. Takács: MaUK. 38, 168.

Szentbenedek

Az 1696. július 24-én keltezett leltár eredetije: Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár. Az Apor család levéltára, Fasc. V, Nr. 167, 89–117. lap. Készítésénél közreműködtek Udvarhelyi György és Kászoni János, a királyi tábla jegyzői. Ugyanez a leltár foglalja magában a gyekei, koródi és pálosi udvarház leírását is; ezek közzétételétől helyszűke miatt tekintettünk el.

A címek (Külső udvar, Belső udvar, Kastély stb.) tőlünk származnak. Az *item* szó az eredeti szövegben *item* alakban fordul elő.

262. lap: az eredeti szövegben ez áll: *ezen második contignatióban*, holott a *harmadikról* van szó. Kijavítottuk.

263. lap: *öt ölnyi hosszán* helyett az eredetiben *öt ölnyi hosszag* állt. Ez a forma különben lehet a *hosszúságig* rövidítése is.

267. lap: *és régi vasfazék* helyett az eredetiben ez áll: *ess régi vasfazék*.

A szentbenedeki kastélynak részletes szép leírása ismeretes 1784-ből (AkadLt. A Kornis család levéltára, Fasc. 75, Nr. 1.). Aprólékosan felsorolja az épületeket, a kőfaragványokat és festédsízt. A Királyok palotája néven említett helység is falfestményeiről kaphatta nevét. A megye monográfiája szerint az ebédlopalotában az erdélyi fejedelmek XVII. századi képei fügtek.

A kastély legrégebbi ábrázolása azon a Szent Kristóf-oltárképen volt látható, melyet a kővári várral kapcsolatosan már említettünk. A kővári vár képe mellett ugyanis a szentbenedeki kastély is ott volt; ez mindennél beszédesebben bizonyította, hogy a szentbenedeki kastély építése Keresztúri Kristóf kővári főkapitány nevéhez fűződik.

Keresztúri Kristóf a feltehetően középkori eredetű várat (volt gótikus ívű pinceajtaja) 1573-ban Báthori Istvántól kapta ajándékba. 1589-ben Báthori Zsigmond az adományt megerősítette. Keresztúri Kristóf felépítette az ókastély reneszánsz épületét, melynek elkészültét a bejárat feletti *C K* monogrammmal és az 1593-as évszám jelezte. 1599-ben a kastélyt már özvegye birtokolta. Leányát Kornis Boldizsár vette feleségül, s így Szentbenedek már 1602-ben a Kornisok kezére került.

A XVII. század folyamán a kastélyt állandóan bővítették és szépítették; építőanyaga is többféle. A régi épület mellé újabb szárnyak, a kapu fölé pártázatos rész épült. Több kőfaragványa vall a XVII. század második felére; ekkor festették a nagyterem gerendákra padolt gyönyörű deszkamennyezetét, s ekkor, 1673-ban faragta Molnár Albert az emeletre felvivő lépcső tiszafa oszlopait. A főépület utolsó szintjének ablakkeretei szintén fából valók. A kastély kaputornyát Kornis Zsigmond kormányzó 1720-ban építtette. A kapuőrök a kolozsvári ferences templom elől kerültek Szentbenedekre. A bejárat fölötti relief a híres mikolai könnyező szűről készített másolat, melynek hasonmásai Besztercén, Erzsébetvároson és Koródon is megtalálhatók.

Az épület ma nagyon rossz állapotban várja a soron következő restaurálását. A festett mennyezet, valamint a faragott oszlopok egy kivételével mind elkallódtak, freskóinak nyoma sincs.

Irodalom: Balogh: ER. I. 148. Balogh: RenÉp. 42. Bíró: Kast, 45, 86, 88. Entz: SzDMű. 224. Ionescu: ArhR. II. 194, 200, 202, 203. IstAP. I. 416. Jókai Mór: A szentbenedeki várkastély. VÚ. 1877. Kelemen Lajos: A legrégebb erdélyi magyar hímes oszlopok. P. 1924. Uő.: Egy gyönyörű magyar műemlék (A szentbenedeki várkastély). Erdélyi Magyar Naptár,

1924. *Uő.*: A legrégibb erdélyi magyar hímes oszlopok. Erdélyi Almanach. Szerk. György Lajos. Bp., 1925. *Kővári*: ErdÉp. 221–222. *Pataki Ferenc*: A szent-benedeki kastély. VÚ. 1867. *Petrik Albert*: A szentbenedeki várkastély. Élet, 1909. *Sebestyén*: ArRT. 102. SzolnDMon. VI. 310–320. *H. Takács*: MaUK. 45, 238. *Voit Pál*: Régi magyar otthonok. Bp., 1943. 118, 119, 120, 121, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 138, 142, 143. *Uő.*: A szent-benedeki udvarház. Építész, 1944. *Zombory Gusztáv*: Szent-Benedek. VÚ. 1857.

Egeres

Az 1699. június 29. és július 3. között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Lázár család gyalakúti levéltára, limbus. A leltár elkészítésénél közreműködtek Szentmihályi István és Bethlenfalvi Tamás, a királyi tábla íródeákjai és jegyzői.

A leltár szövege meglehetősen hibás, sok helyen a ragokat helytelenül használják. Ahol *kócsot*, *pócot* írtak, *kolcsra*, *polcra* javítottuk, a *kéz* szót sem hagytuk meg *sz-szel* írott alakjában. A címek (Külső udvar, Belső udvar, Gyümölcsös- és veteményeskertek) tőlünk származnak.

272. lap: *emésztőre csinált hid* helyett *eresztőre* csináltat írtunk.

274. lap: az *azidei* öreg sajtot *ezideire* javítottunk.

279. lap: az alsó ház öt ablakának a leírása szerint faragott *ajtómellyékei* voltak. Kijavítottuk.

Az egeresi kastély négyszög alaprajzú volt, a sarkokon ma már csak két bástya nyoma látszik. A XVI. század utolsó harmadában épült kastélynak 1572-ből származó kapufeliratát Kővári még feljegyezte, azóta összetört. A szöveg a következő: ANNO DONI MILESIMO QUINGENTESIMO SEPTUAGESIMO SECUNDO // FORTUNA VIRTUTEM SUPERANS // OMNE DURUM PACIENTIA FRANGO // SEPE LESA PACIENTIA FIT FUROR // REBUS IN ADVERSIS PACIENTIA PROBATUR. A kapu címere és a körülötte lévő felirat már Kővári idejében sem volt meg. Említi viszont, hogy az északi szárnyba felvezető lépcsőzet homlokán a Báthori-címer sárkányfogai és a B.I. betűk voltak láthatók.

Egeres egy ideig a kolozsmonostori Szent Benedek-rendi apátság birtokai közé tartozott, az apátság megszűntével az almási vár birtokai közé került. 1570-ben Bocskai György, a fejedelem apja, Báthori Kristóf erdélyi vajda apósa kapta adományul. A kastély építése minden bizonnyal Bocskai György érdeme. Kővári az épületnek már csak öt szobáját látta épen. Kelemen Lajos szerint lebontott részei köveit 1868–1870 között a kolozsvár-nagyvárad vasútvonal hidjaihoz használták fel. Ma már csak az omladozó falak vannak meg; emeleti aijtája, fogsoros, volutás, valamint sarokleveles ikerablakai a kolozsvári kőfaragók kezéből kerülhettek ki. Restaurálás előtt áll.

Irodalom: Balogh: RenÉp. 47. *Bíró*: Kast. 44, 85. *Herepei János*: Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere. Kvár., 1947. Összefüggést lát a kastély faragványai és a Seres János készítette síremlék között, *Ionescu*: ArhR. I. 438. IstAP. II. 164. *Kelemen Lajos*: KalTM. 5–7. *Kővári*: ErdÉp. 199–200. *H. Takács*: MaUK. 48, 184. H. Takács tévesen állítja, hogy „szögletes sarokbástyáin rusztikával és fülsoros pártázzal díszített épület”.

Zentelke

Az 1715-ben írt leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. XLIII/15. Elkészítésénél közreműködtek Zilahi Márton és Gyarmati István nemes személyek.

Az épületet az 1921-es földreform után bontották le.

Irodalom: Kelemen: KalTM. 8.

Grid

Az 1716. április 17-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 92, Nr. 4. Elkészítésénél közreműködött Doboí István, Hunyad megye egyik szolgabírája és Györfői József, a megye esküdt ülnöke.

Az épület ma már nincs meg.

Mezőörményes

Az 1721. október 9-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 28, Nr. 2. Elkészítésénél közreműködtek Olasztelki Kolombán János és Kiscégi Szabolcsi István, Kolozs vármegye esküdt ülnökei.

282. lap: egy *verőfény szegelet* helyett az eredetiben *verőfény szegelet* állott. Kijavítottuk.

285. lap: a *birsalma* helyett az eredetiben *bissalmát* írtak. Kijavítottuk.

Az udvarház további leltárai: 1638 (*Makkai László*: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai, 1631–1648. Bp., 1954. 560. Forrásk. I. 151–152.). 1718 (AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 28, Nr. 1.). 1751 (AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 28, Nr. 4.).

Mezőörményes a XVII. században a Rákóczi család birtoka. Szalárdi szerint azt megelőzően a Kamuti Miklósé volt. 1638-ban hosszú tornácos, sövényből készült egyszerű épületnek írták le, melyet már akkor a régiség miatt négy új támasszal erősítettek meg. Szalárdi, I. Rákóczi György építkezéseiről szólva, megemlíti, hogy az öreg fejedelemszonnynak „Görgegy útjában”, Mezőörményesen volt egy kedves birtoka, ahol „nagy, friss épületű, téglából való úriházak, a majorságtartásra való minden alkalmatosságú nagy épületek az újkeresztyénekkel égetetlen téglából nagy hamar építetének” (*Szalárdi*: SirMK. 141.). Mindebből teljesen világos, hogy Rákóczi a régi ház helyére újat építtetett.

E kötetben közölt összeírásban az udvarházat „igen friss”, emeletes kőépületnek mondják, előtte deszkás tornáccal. Több mint valószínű, hogy ezt az épületet alakították át a XVIII. század második felében barokk kastéllá. E mellett azonban megemlékezik a leltár egy fából épült kétszintes házról is, mely szobáinak elnevezése szerint szintén kúriának tartható. Mivel azonban ennek anyaga fa, nem azonosíthatjuk a Rákóczi-féle udvarházzal. Ezt akkor építhették, mikor az öreg fejedelemszony lakóépületei már elpusztultak. Tehát a barokk kastély felépülése előtt három udvarház is volt Mezőörményesen.

Kelemen Lajos szerint a mezőörményesi kastélynak a háború előtti gabonása egy régebbi udvarház volt. Ma már nem lehet eldönteni, hogy melyik udvarházat alakították később gabonássá.

Irodalom: *Bíró*: Kast. 50. *H. Takács*: MaUK. 42, 60–61, 216.

Koronka

Az 1724. június 12-én és 13-án felvett leltár eredetije: AkadLt. A Toldalagi család levéltára, Fasc. 29, Nr. 12. Elkészítésénél közreműködött Szentsimoni János szentbenedeki nemes ember, református prédikátor és hites ülnök, valamint Galambodi Bán Sámuel nemes személy és hites ülnök.

Az udvarház további leltárai: 1680-as évek vége (AkadLt. A Toldalagi család levéltára, limbus). 1748 (AkadLt. A Toldalagi család levéltára, Fasc. 37, Nr. 29.). 1750 (AkadLt. A Toldalagi család levéltára, limbus). 1804 (AkadLt. Az Iktári Bethlen család levéltára, IV. R. Fasc. 68, Nr. 1.). 1814 (Uo., Fasc. 68, Nr. 2.).

A régi koronkai udvarház említésével 1664-ben már találkozunk. Az 1680-as évek végéről való leírásából kiderül, hogy emeletes téglalapú épület: „Az kúria vagyon in vicinitatibus egyfelől az Bozsra menő, másfelől Ákosfalvára menő országútja között, mely is – egy dara-

bocska vesszővel font kerten kívül – körüldezen körül zsendelyezés alatt lévő sasokban foglalt boronákkal van körülvéetve.

Ennek közepibe vagon téglából építettett, zsendelyezés alatt lévő kétcontignatiójú ház. Elleniben zsendelyes fedél alatt egy konyha, két lóistálló s egy szekérszín; azon túl két hosszú, zsendelyes fedelű, ökröknek való pajta, a pajta végiben az darabontház, az mellett az udvarba bejáró kapu. A kapu mellett, másfelől, zsendelyes fedél alatt találtott borjúknak való pajta sajtóval, köllökkel (!), szekérszínnel, kádárok mivelő házokkal együtt. Feljebb, az udvarház felé vagon az disznópajta, mellette serfőző, takács- s a gabonásházok; a gabonásház mellett az kút, a kúton felyül filegóriás nyári ház.

Az udvarház megett vagon egy kis udvar, melyen találtott a régi konyha egy kis házacskával, majoságnak való épülettel s egy készítettlen gabonásházzal együtt. Ezek megett egy szép gyümölcskert, a gyümölcsös hátulján jó darab veteményeskert; oldalában penig a gyümölcsöskertnek az virágokert, melyben veteményezhetnek is.

Az udvarház elleniben, dél felől az országútján alól vagon az csüröskert, abban az csür. A csürkerten alól immediate az káposztáskert, felyül pedig az csüröskerten marháknak való okol.”

E kötetben közzétett leltár ezt a régi kétszintes épületet írja le berendezésével együtt. Kelemen Lajos szerint a koronkai muzsikáló kórus a gernyeszegihez hasonló volt. A ma is meglévő újklasszikus kastély ennek a régi udvarháznak a helyén épült fel.

Irodalom: Biró: Kast. 71. Uő.: A koronkai Toldalagi-kastély. P. 1938.

Marosszentkirály (Enyedszentkirály)

Az 1725. március 2-án kelt leltár eredetije: AkadLt. A Toldalagi család levéltára, Fasc. I, Nr. 14. Elkészítésénél közreműködtek Pataki Ferenc és Almási János, a királyi tábla íródeákjai és esküdt jegyzői.

A kastély további leltárjai: 1744 (AkadLt. A Toldalagi család levéltára, Fasc. I, Nr. 4.). 1753 (AkadLt. A Toldalagi család levéltára, jelzet nélkül ugyanebben a kötegben). *Dátum nélküli darab a XVIII. század közepéről* (AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. BB, Nr. 2.).

Az épület ma már nem létezik. Telkén a református papilak áll. Pince és faragott kőrészletek maradtak meg a XVII. századból. Vízárkának egy része is jól kivehető.

Valkóvára

Az 1727. február 10-én keltezett leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 46, Nr. 5, 6.

A szövegben említett pogány betörés minden bizonnyal arra az 1717-es tatárpusztításra vonatkozik, amelynek Kővár is áldozatául esett.

A vár első okleveles említése 1249-ből való, amikor IV. Béla Pál országbírónak ajánlódokozta. Későbbi birtokosai a Bánffyak voltak; a család tagjai sokat pereskedtek miatta. Bél Mátyás azt írja róla, hogy a megye lakóinak mentsvára volt a „barbár” betörések ellen. Petri Mór, Bunyitaira hivatkozva alaprajzát háromszög alakúnak mondja, s négyzetes öregtoronyáról azt írja, hogy egy-egy oldala 9 méter hosszú volt, s falainak vastagsága meghaladta a 4 métert. 1665-ben a törökök feldúlták; többé nem is állították helyre. 1716 és 1718 között azonban a vármegye erőfeszítéseket tett megerősítésére; ennek nyilvánvaló oka a már említett tatár-betörés.

Romjaiból ma is látható valami.

Irodalom: Petri Mór: Szilágy vármegye monográfiája. II. Bp., 1901. 243–256.

Aranykút

Az 1728. november 17-én kelt leltár eredetije: AkadLt. A Kornis család levéltára, 55. fiók (1618–1729). Elkészítésénél közreműködött Szarvadi Sámuel és idős Frenk István, mindkettő Kolozs vármegye hites ülnöke.

A jobbágyok között jegyezték fel Bartsa (Bercia) Mihály faragó ember nevét is.

Az épület ma már nincs meg.

Kaplyon

Az 1729. november 28-án keltezett leltárat, melyet Irsai István és Rettegi István, Belső-Szolnok vármegye hites ülnökei vettek fel, 1765. március 24-én hitelesen másolták Kabos Pál és Vasas Gábor, Belső-Szolnok vármegye hites ülnökei. AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. C, Nr. 12.

Kaplyonban már a XVI. században állt udvarház. Bocskai István 1606-ban kelt végrendeletében kaplyoni birtokát az udvarházzal együtt Bánffy Lászlónak és Haller Györgynek adományozta. Haller György 1625-ben már innen keltezte egyik levelét.

A XVII. században az udvarházat megerősítették, négyszög alakban kőfallal fogták körül, s a lőrészekkel ellátott falak közé, a sarkokra, kör alaprajzú bástyákat építettek. Az irodalom szerint 1725-ben az udvarházat újraépítették; lehet, hogy renováltak is valamit az épületen, de amint az itt közölt leltárból kiderül, az 1729-ben leírt udvarház nem azonos a ma is álló barokk kastéllyal. A régi udvarház átépítése a XVIII. század második felére tehető; ezt bizonyítja a szobrászmunka – feltehetően Anton Schuchbauer barokk szobrász műve –, valamint Veress Mátyás 1771-ből való falképei.

A barokk kastély meglehetősen rossz állapotban, de ma is áll. A hajdani védőövből csupán egy bástya van meg.

Irodalom: Bíró: Kast. 58, 179. Entz: SZDMű. 225–226. Ionescu: ArhR. II. 251, 305, 415. IstAP. II. 182. SzolnDMon. IV. 198–208.

Bonchida

Az 1736. december 9-e és 1737. február 26-a között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Bánffy család levéltára, Fasc. 1, Nr. 42. Elkészítésénél közreműködött Márgai Ferenc, a Gubernium írnoka és esküdt jegyző, valamint Kolumbán János, a királyi tábla írnoka és esküdt jegyző.

A Bonchidához tartozó jobbágyok között szerepel Asztalos Márton és Asztalos Mihály neve, akik asztalossággal szolgáltak. Rajtuk kívül a csinosan elkészített hídra, malomra és csűrökre való tekintettel megjegyezhetjük Roşu Juon faragó, valamint Morar Alexa, Morar Togyer és Oltyán Vonul molnárak nevét.

310. lap: bolthajtás helyett az eredetiben bojthajtás állt.

322. lap: a csűrkapukról szólva kétszer írták, hogy kötésesek voltak; az egyiket kihagytuk.

A kastély további leltárai a Bánffyak levéltárában: *1715* (Fasc. XLIII/15.). *1717* (Fasc. 1b, Nr. 41.). *1774* (Fasc. XXXII, Nr. 5.). *1780* (Fasc. 1, Nr. 44.). *1794* (Fasc. 32, Nr. 15.).

A bonchidai kastélyt középkori alapok felhasználásával – Bíró József feltételezése szerint 1650-től kezdődően – Bánffy Dénes, Apafi Mihály tragikus véget ért tanácsosa építtette. Rettegi György jegyezte fel róla, hogy „a bonchidai kastélyt ez építette volt a dobokai várnak köveiből”. (*Rettegi György: Emlékezetre méltó dolgok, 1718–1784. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Jakó Zsigmond. Bukarest, 1970. 92.*) A négyszög alaprajzú, négysarokbástyás épület azonban Bánffy Dénes idejében feltehetően nem készült el teljesen,

ezért kerülhetett sor a XVIII. század eleji nagy építkezésre. Ennek emlékét örökíti meg között leltárunk. A kastélynak bástyáin kívül ekkor még kaputornya is megvolt. Bánffy Dénes főlovászmesternek Martin van der Meytenstől 1740–1748 között festett képén az épület még ebben a régi formájában látható. Talán a nem egységes építkezésnek tudható be, hogy a kör alaprajzú sarokbástyák eltérő méretűek.

Míg a XVIII. század eleji építkezések a régi kastély reneszánsz szellemű bővítését szolgálták, addig Bánffy Dénes főlovászmester 1748 és 1753 között folyó építkezései során barokk kastély született Bonchidán. A régi épület keleti szárnyához patkó alakú épülettagot toldottak – ez istállót és melléképületeket foglalt magában –, a kastély előtt barokk szellemű előudvart alakítván ki. Az áthajtó cimerkövét, attikájának páratlanul gazdag szobor- és urnagalériáját a korán elhalt tehetséges szobrász, Johannes Nachtigall faragta. Az ilyenformán újjávarázsolt kastély, pazar istállója és lovardája mintaképül szolgált a későbbi erdélyi főúri építkezőknek. Az 1780-as években a kastélyt újra renoválták: ekkor épült erkélyes portáléja. A későbbi átalakítások során mind a klasszicizmus, mind a romantika stílusa nyomot hagyott az épületen.

A második világháborúban pótolhatatlan károkat szenvedett kastélyt most restaurálják.

Irodalom: Biró: Kast. 48, 59–65. Uő.: A bonchidai Bánffy-kastély. EM. 1935, 122–153. Ionescu: ArhR. II. 194, 195, 252, 417, 418. IstAP. II. 165, 184, 187, 190.

Gernyeszeg

Az 1754. november 20. és 1755. január 17. között összeállított tanúvallatásos összeírás eredetije: AkadLt. Urbaria és Conscriptioes, Fasc. VIII, Nr. 1.

A szöveg átírásakor az eredeti kiemeléseket nem vettük figyelembe, de az áttekinthetőség érdekében néhány helyen címet iktattunk be. A kastély szolgáló emberei között szerepel Makó Pál üveges, a jobbágyok között pedig az asztalos foglalkozást űző Asztalos Gyuri nevét tüntették fel.

323. lap: a felvonókapu leírásakor vas zárja helyett azt írták: vas zárral. Kijavítottuk.

323. lap: a palánk és a kastély kőfala közötti *distantia* helyett ezt írták: *distantiának*. Kijavítottuk.

335. lap: a kapu *sarkaival* lenyúló ház helyett a kapu *sarkaitól* lenyúló házat írtunk.

336. lap: a kastélyhoz tartozó kertek elől elhagytuk az *ad 2-dum*-ot.

336. lap: a nagy csürkertet, valamint a majorház udvarát is 4-es sorszám alatt tárgyalják.

További gernyeszegi leltárok: 1801 (A Teleki család kendilónai levéltára, Nr. 237–1907.). Ezeken kívül Biró említ még egy Teleki Sándor korából származó dátum nélküli leltárat, melyet a Teleki Téka levéltári anyagában tanulmányozott. Könyvében kivonatosan közli mind az 1754-es, mind az 1801-es leltár tartalmát.

A gernyeszegi régi várat – leltárunk ennek leírását adja – Biró József feltételezése szerint Somkerekai Erdélyi István erdélyi alvajda építtette a XV. század derekán. Első említése 1477-ből való. Ettől kezdve birtoklásáért elég sok küzdelem folyt, amíg 1675-ben Apafi Mihály Teleki Mihálynak nem ajándékozta. Ettől kezdve megszakítás nélkül a Telekiek tulajdona. Teleki Mihály 1686 és 1687 között sokat építtetett Gernyeszegen. Cserei Mihály, aki udvarában inaszkodott, leírja naplójában, hogy ő maga is részt vett az építőanyaghordásban. Teleki a régi várat megerősíttette, tornyokat építtetett hozzá. Ennek az építkezésnek emlékei voltak azok a reneszánsz ablaktörödékek, melyeket Biró adatgyűjtése során még láthatott. A XVIII. század végére a vár lakhatatlanná vált. 1772-ben lebontották, s egy szép barokk kastélyt építettek helyére; ez ma is áll. A régi várból származó gótikus faragványok a kastély múzeumában voltak.

Irodalom: Biró: Kast. 18, 42, 48–49, 68–70. Uő.: A gernyeszegi Teleki kastély. Bp., 1938. Cserei: Mihály históriája 1662–1711. II. Újabb Nemzeti Könyvtár. Pest, 1852.

169. *Ionescu*: Arh.R. II. 252. IstAP. II. 184. *Kelemen Lajos*: Magyar emlékek: Gernyeszeg. Magyar Nép, 1923. 42. szám. *Vő.*: A gernyeszegi Teleki kastély. (Bíró könyvének ismeretése.) P. 1939. 190–195. *Kővári*: ErdÉp. 223–224. *Rados*: Kast. 46.

Branyicska

Az 1757. november 7-e és december 4-e között felvett leltár eredetije: AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, limbus. Elkészítésénél közreműködött Szentkirályi Ferenc és Smidtzki János, mindkettő a királyi tábla írnoka és esküdő jegyzője.

A szövegbe iktatott címek egy része tőlünk származik.

A kastély további leltárai a Jósika család hitbizományi levéltárában: 1744 (rendezetlen anyag). 1736 (Fasc. XXXV, Nr. 35.). Branyicskán a Jósikáknak még két udvarházuk volt a nagy kastély keleti és nyugati szomszédságában. Ezek leírásai: 1726 (Fasc. 10, Nr. 1.). 1756 (Fasc. 70, Nr. 2.). 1761 (Fasc. 70, Nr. 30.). A kastély 1744-es összeírása ugyancsak említi a „köre szépen kifaragott” oroszlánt, „körme között egy bárány kifaragva”. Ezenkívül más faragott kövekről is szól, de nem írja le őket.

Branyicskát és kastélyát Bethlen Farkas és Kővári szerint Martinuzzi György birtokolta, de ezt a kastélyt Petrovics Péter, Izabella vezére, leromboltatta. A új kastélyt 1590-ben – mint leltárunkból kiderül – a Portát többször megjáró Szalánczi László építtette; négyszög alaprajzú, négysarokbástyás épület volt, faragott kőből készült ajtó- és ablakbélétekkel. Szalánczit Báthori Zsigmond 1595-ben kastélyában megtámadta, és az ott tartózkodó kb 200 főnyi török csapattal együtt felkoncoltatta, Branyicskát pedig Jósika Istvánnak adta. Az 1744-es leírás négy függőlábon nyugvó erkélyt is említi a kastélyban. A palota mennyezetéről azt mondja, hogy „koszorú- és keresztgerendái szép ormósan, vagyis zsinóroson, virágoson meg vadnak faragva, és régentén festettek is voltak, amennyiben láttatnak”. A palota mennyezete s egyéb berendezése (almárium, pohárszék, muzsikáló kórus) valószínűleg a XVII. századból való. Branyicskát Jósika Gábor 1630. február 21-én Brandenburgi Katalintól kapta ajándékba (AkadLt. A Jósika család hitbizományi levéltára, Fasc. XXXV, Nr. 13.). Ő építteti a kastély kápolnáját a XVII. század második felében, s meglehet, hogy ekkor az épületen is alakítottatott valamit; a festett mennyezetek ekkor készülhettek. Az 1744-es leírás mind a kastélyt, mind a kápolnát nagyon rossz állapotban lévőnek mondja. A kastély falain nagy repedések tátongtak, a bástyák puszták és fedetlenek voltak. Csupán helyenként történik utalás arra, hogy Jósika László igyekezett a romlásnak indult épületen valamit segíteni. A kastélyt a XVIII. században a régi alapok megőrzésével átalakíthatták, mert földszintjén XVIII. századra valló boltozatok és stukkók találhatók. Az épület mai képe a XIX. századi átalakítás nyomát mutatja. A külső falak egy része s két bástyának a földszintje, valamint a kápolna ma is megvan.

Irodalom: *Bíró*: Kast. 167. Benkő József Hunyad megyéről. (Szerző Transilvania Specialis című kiadatlan latin művéből fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Koncz József.) A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tizenkettedik évkönyve. Déva, 1901. Kazinczy Ferenc Eredeti Munkái. II. (Erdélyi levelek). Buda, 1839. 204–205. *Kővári*: ErdÉp. 230.

SZÓ- ÉS KIFEJEZÉSJEGYZÉK

- ab altera* – másfelől
abajdóc búza – szemetes, hitvány, silány búza
ab antiquo – régtől fogva
abaposztó – silányabb minőségű fehér posztó
abárló – forró vízben való főzésre, fonnyasztásra szolgáló edény
ab una – egyfelől
accedál – hozzájárul
accidentia – tartozék
acervus – 1. gabonaasztag; 2. szénakazal
accomodáltatva – alkalmaztatva
addito – hozzáadva, hozzátoldva
adjunctus – segéd
ad occulationem earundem – azok megszemlélésére
ad seras posteritates – a késő utódokhoz
ad ulteriorem inchoatae Camerae dispositionem – a tekintetes Tábla legutolsó rendelkezésére
aestimáló – becsüs, becslő
aestimatio – becsű, becslés
a fundamento – alapjából
ágyfőtől való – az ágy fejtől való részét díszítő, hímzett vagy iratos vászon
ágyútorony – az épület legveszélyeztetettebb pontjára épített, sokszor különálló, zömök, minden irányban ágyúlőrésekkel ellátott sokszögű torony
alakor – ősi, kihalóban lévő búzafajta (*Triticum monococcum*)
alias – másként, különben
almárium – fiókos, ajtós, sok esetben vakablakba helyezett szekrényke vagy nagyobb, szekrényyszerű bútordarab; később kizárólag kis méretű
általag, atalag – űrmértéknek is használt, vidékenként változó nagyságú hordócska
általvető – vállon hordott kettős tarisznya
alternatim – váltakozva
a moderna hominum memoria – mostani emberemlékezet óta
ampolna – hasas korsóféle
annektálva – hozzáragasztva, hozzátoldva
annuatim – évenként
- ante inventationem* – a leltározás előtt
apparamentum – hozzávaló, felszerelés
appertinentia – tartozék
applén 1. eplény
aquavitás – pálinkás
árkus – 1. boltív; 2. boltozáshoz használt faívalakozó
ártány – herélt kandisznó
assessor – ülnök
assiguratio – biztosítás
ászok, ászokfa – a pincében a hordók elhelyezésére szolgáló, párhuzamosan lefektetett kettős gerenda
atlasz – brokátfajta; mintásan szőtt selyemkélme
attestál – bizonyít
avadag – régi, avult
aszag – tűzpiszkáló rúd, piszkafa, pemete
- bagaria* – növényi anyagokkal cserzett, puha fogású, kátrányszagú marhabőr
bagazia – festett vászon
bagolyborsó – csicseri borsó (*Cicer arietinum*)
bakacsin – fekete szövetfajta
balhafa – bolhafa; olajsajtó-ék
baranol – durván faragott szálfából készített ól
barbakán – elővár, középkori erődített helyek kapuja előtti kerek védőmű; ezen át vezetett a várba az út
bástya – az erődfalból kiálló négy- vagy sokszög alaprajzú védőmű; a tűzfegyverek célszerűbb használatát teszi lehetővé
béklyó, békó – rövid lánc két végén lévő vasbilincs; régen vesszőből, kötélből készített kettős hurok, mely lábra téve gátolta az állatot a fűtésben
béldeszka – a fatörzs felfűrészelésekor a középrészből kikerülő száldezska
belénd – bölény
béllett – bélelt
berbence – kerek faedényke

bersen, berzsény – bürzsöny; az alkörmös (*Pitollacea americana*) bogyoiból készült liláspiros festékanyag

bevonó – az ajtó közepébe vert nagy fejű vasszeg; ennél fogva húzták be az ajtót

berzsényfa – Kelet-Indiában és a trópusi Amerikában honos színes bútorfá (a Caesalpiniák családjából)

bocska – faedény, malomban használatos űrmérték

bodza – gyalogbodza (*Sambucus ebulus*), virágja sebeket, keléseket gyógyított; fekete bodza (*Sambucus nigra*), virágját hűlés esetén izzasztószernek használták

boglár – 1. díszes kerek gomb; 2. ékkövekkel, zománcsal díszített nagyméretű melltű

bogláros szeg – díszesen kiképzett nagy fejű vasszeg

bokály – finom mázas cserépkészítmény: kancsó, tál, kályhacsempe stb.; később egy bizonyos formájú korsó

bokályház – török majolikalapokkal csempézett fogadóterem

bokályos – bokálymázás; az átlagból máza színé révén kiemelkedő

bokor – pár

bolt – kisebb méretű boltozott helyiség

bonumok – javak

borogófü – dísz-, egykor fűszer- és gyógynövény (*Borago officinalis*)

borona – fenyőből vagy lomblevelű fából durván faragott gerenda

borosta – 1. kefe; 2. meszelő

borostyánfa – orgonafa, orgonabokor (*Syringa vulgaris*)

borsoló erszény – bürzacskó, melyből a tört borsot szórták

bortörő – esztergában faragott fa a szőlő öszszeroncsolására

borzavirág, bozzavirág l. bodza

börbönce l. berbence

börtörő – gömbölyű, esztergában faragott fa, börcszerzéshez való szerszám

butyrum – vaj, írósvaj

büdöskő – kén

cafrang – 1. nyeregtakaró; 2. lótakaró

cajbert – a hadi felszerelés gondviselője

cajt l. cejt

cáp – kecskebak

capapohár – a cápa bőrére emlékeztető, érdes-tapintású, poncolt felületű fémphár, pereme mellett sima, aranyozott csíkkal; a XVII. századi magyar ötvösség jellegzetes terméke

capit – befogad

caprag l. cafrang

caput bonorum – birtokközpont

cejtes bástya – fegyveres bástya

cejtház – fegyveres ház

centenarius – mázsa; a XVI. századi magyar mázsa kb. 58,93 kg

cepelyüs – cipellő, cipő

cérnaviszló kerék – cérnatekerő

cincér – kézibékó, bilincs

cinóbrium – cinóberpiros

circiter – körülbelül

circuitus – 1. valaminek a kerülete; 2. elrekesztett hely

circumscribált – körülírt

cirkáló-bástya – vigyázó bástya

cirkáló-hely – őrhely

cirkalom – körző

colál – művel

colonialis – jobbágyi

colonialis sessio – jobbágytelek

coltár l. csujtár

commendans, commendant – katonai parancsnok

commissio – 1. megbízás; 2. rendelet; 3. bizottság

compacte – tömötten

compactio – kötés

conferál – összehord

coniectura – vélekedés

connumeratio – összeszámlálás

conservatio – fenntartás, gondviselés

conservatorium bonorum interiorum – a belső javak őrzőhelye

considerál – megállapít

Constitutio Articularum – törvénycikk-gyűjtemény

construálódolt – épült

conterminálódik – szomszédosodik, valaminek a szomszédóságában végződik

contestál – bizonyít

contignatio – épületszint, emelet

contigue – egymáshoz foglalt, egymást érő
cotineál – magába foglal, tartalmaz
continent – tartalmaz
continuál – folytat
controversia – pereskedés, villongás
copulál – összead
corrigál – 1. kiegyenesít; 2. kijavít, helyrehoz
crispán – 2. grünspan, rézrozsa (zöld színű festék)
crucifixus – feszület
custodes corporis – testőrök

csapa – 1. höbörösös kidolgozású bőr, szij; 2. takaró, pokróc
csárált – cserzett
csiger – a vízzel feltöltött kiperéselt szőlő újrapréselésével nyert híg léből erjedt szesz ital
csikótó, csikótyú l. sikolttyú
csincésér l. cincér
csobolyó – kétfenekű, hordószerű ivóedényke
csombord – polaj, poléj, putnokfű (Satureja hortensis); fűszer- és gyógynövény, a kaporral együtt használják ételízesítésre
csoroszlya – hosszúvas; az ekevas elé függőlegesen erősített, a földet felhasogató, kés alakú éles vas
csótár l. csujtár
csujtár – díszes lótakaró
csulak – tuskó
csúp – derékalj- vagy párnavég
csuta – suta, nőstényszarvas
csűgőr l. csiger
csüllő láda – csörlő láda, fonalterkerő szerkezet
csűrfa – odor, a csűr gabonatarató rekesze
cubulus major – nagykőből, általában a kiskőből kétszerese
cubulus minor – kiskőből, 83 liter
cubulus saxonialis – szász kőből, általában egyenlő a kiskőböllel
cukker-kandia – kandiscukor; cérnaszálra kristályosított cukor
cum omnibus suis requisitis – minden tartozékával
cumulus – kalangya, boglya
cum suis pertinentiis – tartozandóságaival, egész készületével

cum vasis – hordóval
cura és usus nélkül – gond és szükség nélkül
curruum – szekérrrel

darabont, darabant – 1. gyalogos katona; 2. testőr; 3. később: mindenes férficseléd
daróc – durva, vastag, nemeszzerű posztó
deberke – alul szélesebb, felül keskenyebb alakú kis faedény
de cetero – egyébként
decima – dézsma, tized
defectus – 1. hiány; 2. hiba
defedál – beszennyez
definiál – elhatárol
deklarál – 1. megismertet; 2. felvilágosít
deliberatio – végzés
delineatio – alaprajz, rajzolat
denarius – denár, a magyar forint század része
denominált – megnevezett
de praesenti – jelenleg
deputáltat – 1. kirendel; 2. meghatároz
descriptio portae – a kapu leírása
descriptio valli seu fossae – a sánc vagy árok leírása
desertum castrum – pusztavár
dézsma l. decima
diárium – napi feljegyzések könyve
dicta, dictás – finom ágyneművászon, leverője feltehetően selyemszál
dictamus – nagyzezerjőfű, boszorkányfű (Dictamnus albus); erőteljes, erős szagú növény, levelét sebekre tették, s gyógyvizet is készítettek belőle
die – napon
diván szőnyeg – perzsa szőnyeg
dividál – eloszt
dominium – uradalom
domus hajdonum – hajdúk háza
domus praecationis – imaház
doroszol – daraszol; kerti utat vagy szőlőt a gyomtól kapával megtisztít
döröklő – bunkós végű pálca; ezzel nyomkodták össze az ágyúcsőben a puskaport
duflás – kétszeres, kettős
dutka – érc aprópénzérme
dzsida – hajítófegyver, dárda
ecsellő – kender- és lenfésülő eszköz
effigies – kép, ábrázat

égettbor – pálinka
egyberódal – egyberő, egybeereszt
egyesszék – egyszemélyes, gyakran körtámlás ülőbútor
ejtél – justa; folyadékmérték, a veder (11,30 liter) nyolcadrésze
eketalyiga – az eke elé akasztott kétkerekű taliga
eklézsia – 1. egyház; 2. egyházközség
előruha – kötény
emelcső – felvonó, emelő
emtor – vevő, vásárló
eplény – a szán első és hátulsó keresztfája
ereklye – erkély
erigál – emel, létesít
erkelye – erkély
erogál – 1. kiad, kifizet; 2. elszámol
eruptio – kitörés
eszkába – 1. vaskapocs famunka összefoglalására; 2. kilincstűző; 3. durva famunka; 4. tekenő foltozására használt fémlemez
et insuper – és annakfelette
eüfrázia – orvosi szemvidítónak is nevezett, főleg hegyvidéki réteken található gyógynövény (*Euphrasia rostkoviana*)
excepto – kivéve
executio – kivégzés
exercitium – gyakorlat
ex his – ebből
experiat – megtapasztal, megkísérel, megpróbál
exponens – panaszos, panaszló
ex relatione clavigeri – a kulcsár számadásából
extendál – kiterjeszt, kinyújt
extensio – kiterjedés

faciunt – tesznek
fajlondis – finom angol posztófajta
fakecske – keresztláb
falkon, falkony – kisebb ágyúfajta
faló – deres
farmatring – hurok alakú szíj a lószerszám hátulján
faszulya, faszulyka l. fuszulyka
fejérhátú virág – gyógynövény
fejtő – a szövéshez használt festett pamutfonál

fekete csalyán – valószínűleg a sötétzöld nagy csalán (*Urtica dioica*)
fekete ön – feltehetően robbanótöltetek készítésénél használták
felajtár l. fullajtár
feles – nagyszámú, sok
félhaj – fél sátor tető
félszer – feleakkora; a megszokott méret fele
felyülcsapó – olyan malomkerék, melyet a felülről rázúduló víz hoz mozgásba
fenyőbodon – hordószerű bődön
felhérc, ferhéc – kocsirúdra erősített megvasalt fa, amelyre a két hámfát akasztják
festékes – színes gyapjúszőnyeg
févalj – párna
fide mediante – hite szerint
fiscalis – kincstári
flinta, flintpuska – hosszú kovás puska
florenus – forint
font – libra; régi súlymérték: kb. 0,50 kg (32 lat)
foszlány, fosztán – ujjatlan köntös, kabát
főalj l. févalj
fővíz, fűvíz – gyógyfűvekből készült párlat
fraj – 1. hölgy; 2. komorna
fracimer – Frauenzimmer; nőszemély, fehérnép
freskó – nedves vakolatra festett falkép
front, frontispicium – homlokzat
fuka – malomban használt vám-mérő edény, a véka nyolcadrésze
fullajtár – 1. kengyelfutó, a hintó előtt haladó lovas; 2. a hatosfogat elülső lovának nyergében ülő lovas
fundál – tervez, alapít
fundus – telek
fuszulyka – bab, paszuly (*Phaseolus vulgaris*)
függő kőlab – gyám, konzol

gantárfá – ászokfa
garat – a malom tölcésrszerű száj része, ahova a gabonát betöltik
gárgya – kútkáva
gelét – edénymázként használt ólomoxid, ólomglét
gelima – kalangya; általában a kereszt kétszerese, 26–32 kévéből áll
genealógia – leszármazási rend, táblázat

genuine – igazán, valósággal
gereben – durva, deszkába ágyazott vasfogakból álló kenderfésű
gerendely – 1. ekealkatrész; 2. a malomkerék tengelye
gerezdes zár – tőkezár, makkos fazár (ösi zárfajta)
graduál – nagy terjedelmű és nagy alakú egyházi énekeskönyv
gránátalma – élénkvirágú virágú növény (*Punica granatum*). Termése bogyószerű, magvai húsos héjúak. Kellemes ízű.
gyeszaly – vékony, rendszerint faragással díszített farúd; erre kötik fel a fonni való kenderet és gyapjút

gyakorszita – fátolszita; a finomliszt szitálásához való sűrű szita
gyalogfogas – valószínűleg kis karosfogas
gyalogkert – a szokásosnál alacsonyabb kerítés
gyalogszék – kis, alacsony szék
gyalom – hosszú kerítőháló, melynek a közepén zsák van
gyantáros, gyontáros – fenyőgyantás fénymázsal bevont
gyengegyökér – gyógynövény
gyepű – eleven sövényrel vagy tüskével borított, a birtok határát jelző földcsík
gyermekló – 1–5 esztendő csődörccsikó, hímcsikó
gyertyamártó – 1. gyertyaöntő; 2. gyertyakészítésre szolgáló forma
gyolcs – finom, fehér lenvászon

hagymán, hagymány – nyereg alá való lótakaró
haj – tok, huzat
hajazat – fedél, tető
halhéjas – gyöngyházberakásos
hambár, hombár – fából ácsolt, nagyméretű gabonatarató ládafajta
hámfa l. késafa
hankarékos kő – valószínűleg kerek kő, macskakő
haricska – tatárka, pohánka, hajdina, illetőleg a belőle készült kása
ház – szoba
hébér – lopó, borszívó

héhely, héhel – kenderfésű
héj l. haj
héjazat l. hajazat
hernác – kelme-fajta
hévér – kézi emelő
hidlás – ól vagy istálló gerendapadlózata
hiu – padlás
hoc anno – ebben az évben
hoc excepto – azzal a különbséggel
hofnica l. ofnica
hólyagos szeg – nagy fejű szeg
hólyagos tető – sarkain nyeles gömbbel díszített tető
homlítás – a szőlőnek oly módon való szaporítása, hogy a tőkéről egy ágat lehajlítanak és beáznak a földbe; a meggyökerezett ágat pedig levágják az anyatóról
hornyolt – rovátkolt, vajatokkal díszített
hosszúpad, hosszúszek – pad
hosszúvas l. csoroszlya
hujus medietas facit – aminek a fele kitesz
hurinale – talán kulinare, azaz konyhai edény

ice, icce – folyadék-ürmérték; a budai icce megközelítőleg 0,85 liter
id est – azaz
iglice tövis – tövises gilice (*Ononis spinosa*); gyökere vizelethajtó és közhvényellenes gyógyszer
illyer – illír, délszláv
impressum – nyomtatvány
in alveis – méhkasokban
inclinál – hajlik
in contigua vicinitate hujus – annak a szomszédságában és vele egybeépítve
in defectu – romlásban
indi – kék festék
india – pulyka
in fieri – alakulóban, leendőben, elkészülőben
in frustis – darabban
in genere – általában
in granis – szemül
ingváll – mellénnyel egybedolgozott szoknya; vállas szoknya, amelyet az ing fölé vettek
in haec cella focit vini – ebben a rekeszben lévő bor kitesz
in hoc – ebben

injuria – sérelem, méltatlanság
in medio – közepén
in numero – számban
in praeliminaribus – az elmondottakban
in praemissis – az előzőkben, az előbb elmondottakban
inscriptio – felirat
insepal – 1. bevet, beültet; 2. beleiktat, belefoglal
instrumentum – eszköz
in summa – összesen
in suspenso – függőben
intacte – épen, érintetlenül
intarzia – faberakás; a diszitendő alap felületébe elütő színű, meghatározott minta szerint kivágott falemezeket raknak be
integritas – egység
in toto aestimátatott – összesen becsültetett
in universum – egészen
in vasis – hordóban
ipsi solvit – maga fizet
iratos – írásos; festett, cifra, hímes rajzzal díszített
iskatulya – doboz
iskófiom, iszkófiom l. skófiom
istenfa – az ürömfélékhez tartozó (Artemisia abrotarum), cserjeszerű, magas, sallangos levélű, sárga virágú növény
istráng – a hámot, illetőleg a szügyelöt a hámfával összekötő kötél vagy szij
iskába l. eszkába
item – ugyanaz, ugyanúgy

judex curiae – udvarbíró
jussát praetendálván – jogot formálva
justa – ejtel
juxta schedam – cédula mellett, azaz feljegyzés szerint

kalafa – egyfajta kaloda; talpbotozás előtt a lábat ebbe szorították bele
kalamáris – tintatartó
kamaraszék – árnyékszék
kamuka – damasztkelme
kanna – báránypirosító (Alkana tinctoria); gyöktörzse biborpirosra fest
kanót, kanód – kanóc, gyújtózsínór, lámpabél
kanova – kanóc (?)

kanta-korsó – vízfordásra használt széles szájú, nagyobb korsó
kaputorony – a kapu egyik vagy mindkét oldalán álló és annak védelmét szolgáló torony; nemritkán a kapu fölé épül
karabély – rövid csövű puska
kárlatlan – kártolatlan; fésületlen gyapjúból készült
kármány, kármán-zabola – dél-anatóliai török zabla
karmazsin – kékes árnyalatú sötétpiros szín; cseresznyeszín
kármentő – 1. a csűr belső oldalfala; cséplés idején megakadályozza a mag szétpergését; 2. boroshordó csapja alá szolgáló cserefaedény
karospad – háttámlával készült többszemélyes ülőbútor
kárpit – a falakat és falnyílásokat borító díszítő textíliák gyűjtőneve
kárt, kártus, kártya – fából készült ivóedény vagy dézsa
karsia, karasia – karaszia; posztófajta
karszék – jobbára többszemélyes de egyszemélyes változatban is készülő ülőbútor; az egyszemélyes változatait már kárpitozták is
karvas – kézbilincs
kas – 1. vesszőből, gyékényből font kosár; 2. a szekérderekat kibélelő fonott betét; 3. fonott, testes, sárral tapasztott (kent) gabonatarató kosár
kászu – fakéregből készült puttonyforma edény
katárka – kukoricakas
katonafogas – falifogas
kazamata – várvédelmi berendezés; a várfalak belső oldalához csatlakozó, lőrészekkel ellátott, földbe mélyített, erős boltozatú helyiség vagy helyiségek sora, a védőörség fedezett átcsoportosításának, gyülekezésének stb. helye
kazup – fakéregből, hánscból készült puttonyforma edény
kecse – pokrócfajta
kecskeolló – kecskegida, gidó, gödölye
kék liliom – mediterrán gyógynövény (Iris germanica)
képes kárpit – figurákkal, alakos kompozíciókkal díszített, történelmi, bibliai vagy vadászjeleneteket megőrkítő faliszőnyeg

késafa – hámfa; ennél fogva húzza a ló a szekeret
kézvonó – hordó- és zsindelekészítő eszköz
kilin, kilim – gyapjából szőtt színes szőnyeg-fajta
királyszín – bíborpiros
kirinta l. krinta
kisafa l. késafa
kita – csomó, köteg; 16–22 fő kender előkészítve fonásra
kittel, kittely – duplán szőtt vastag vászon
kiznicer – kelme-fajta
kohlegyező – kovácsfújtató
koldustáska – valószínűleg pástortáska (Cap-sella bursa-pastoris); fehér virágú, jellegzetes termésű gyom- és népi gyógynövény
koszolya – kocsi
kompona – mérőserpenyő, kézimérleg
kopja – a XVIII. századig használt lándzsaszzerű szűrőfegyver
korcsolya – létraszerű hordócsúsztató alkotmány
kordován, kordovány – finoman kikészített kecske- vagy juhbőr
kornéta – lovassági zászló
korond – korong, malomkerék
korosnica – korosnya (?), nyalábba kötött
kortács – kartács; golyókkal vagy vasdarabokkal töltött vékony falú tűzérsegi lövedék
korumpaki – puska-fajta
kórus – templomi karzat
kosannya, kosonnya – 1. kosár; 2. hálófajta
koszorúgerenda – az a gerenda, mely az oldalfalak felső részén húzódik végig s a szarufákat tartja
kótis – 1. rudacska, melyre a megszártított fonalat feltekerik; 2. sulyok, verő
kovacső – macskakő, patakkő
kozper – koszperd; vékony, rövid, törszerű szűrőfegyver
köböl – cubulus; vidékenként és koronként változó gabonaürmérték
kölyü – zúzómalom; zúzószerkezet
köpü, küpü – 1. faedény, amelyben tejfölből vajat vernek; 2. méhkosár
kőszegető – kőfeszítő, kővágó
kőszméte – egres (Ribes grossularia)
kőtőfejsze – favágó fejsze

köz – közönséges
krinta – vályúszerű nyéllal ellátott, öblös fa-medence, amelyben a juhász a sajtanyagot kinyomja, úgy, hogy a savólé a kivájt nyelen lefolyik
kulan – nyeregheveder
kúria – 1. nemesi telek; 2. udvarház
különös – különálló
köpü – l. köpü
Ládás asztal – olyan, főként a XVI. században divatos asztalfajta, melynek ládáját nem lehetett kihúzni, mint a fiókot, hanem az asztallap félrefordításával vált hozzáférhetővé; ma népi bútordarab
lajtorja – létra
lakótorony – donjon; korai középkori erődítésekben a várur lakóhelye s egyben a vár legerősebb, legtovább védhető része, falai rendkívül vastagok. Van rá példa, hogy a vár csak lakótoronyból áll
láncafa – hajítófegyver, olykor tüzes szerszámmal kombinálva
lantorna – lámpa- vagy ablaküveget helyettesítő, szárított marhahólyagból készült hártya, később egyfajta papír
lat l. lot
latka – festékfajta
latorkert – egymás mellé sűrűn vert hegyes karókból készült kerítés a vízárak melletti földtöltés tetején vagy a vár körül
lazúrszín – azúrkék
lazsna – 1. pokróc; 2. ágybetét, matrac
légegy – csobolyó, lapos hordócska
legumina – zöldség
leptika – kocsifajta
lésza – 1. sövényfal; 2. fűz vesszéből font aszalótábla
libra l. font
liktárium – 1. gyógyfüvekből készített pépszerű orvosság; 2. gyümölcsíz, gyümölcslekvár
limitáció – árszabás
linea – 1. vonal, sor; 2. vonalzó
liu, lio – hordóhoz használt fatölcsér
loculentis – helyben
lódíng – löporzacsó
lómonta – erős illatú növény, gyógyvizet készítenek belőle (Mentha longifolia)

londik – valószínűleg lombik, lepárlóedény
lot, lat – régi súlymérték, a font (0,50 kg) harminckedett része
lozsnok l. lazsnak
lőcs – a szekér négy szögletén a tengely végére támaszkodó, a szekéroltal felső részét tartó ívelt rúd
lőrés – a védőfalba vagy tornyok falába vágott, különböző alakú (kereszt, kulcslyuk), hosszúkás, keskeny nyílás; ezen keresztül a védők úgy lőhettek az ellenséget, hogy ők maguk védve voltak a támadók golyói ellen
magyaró – krumpli
majc – 1. öv; 2. kantárszár; 3. drága anyagból zsinórszerűen vert díszítés
majoranna – az ajakosok családjába tartozó, vörös-fehér virágú, szürkén molyhos növény (*Maiorana hortensis*); szárított levelét fűszernek használták
majorzás – gazdasági épület a szárnyas majorság és a fejős állatok közelében; itt dolgozták fel a tejet és gondozták az aprójószágot
majorsági termés – a földesúr saját kezelésű birtokának terménye
mál – 1. az állat hasi része; 2. a madár begye
málékastély – kukoricakas
malompor – a malomban összesepert, állathízalásra használt liszthulladék
mamuz – sarkantyú
mángorló, mongorló – a mosott ruhát kismító faeszköz
mart – part
masdalyfa l. muzsalyfa
máslás ajtó – a kettős ajtó egyik tagja
méhser – hígított mézből erjesztett szeszes ital
mellyesztő tábla – deszkatabla, melyen a levágott szárnyast vagy disznót megtakarították, felbontották, feldarabolták
mellyék – ajtó- és ablakfélfá
mensis – hónap
tnensuratio – mérték
menta – vízi menta (*Mentha aquatica*); ennek kerti változata a fodormenta; értékes illó olajukért termesztett gyógynövények a bor-

sos mentával (*Mentha piperita*) együtt
mentio – említés
mentionált – említett
menyecske – emberi alak formájú, belül szegekkel kivert kinzőeszköz, melybe a vétkest bezárták (vasszűz)
merégyhalál – mirigyhalál, pestishalál
mértékgyeplő – mérőzsinór
mestergerenda – a mennyezet közepén végigfutó, hosszanti, erős gerenda, mely a haránt irányban ráhelyezett keresztgerendákat tartja
messzely – fél icce; folyadék-ümmérték, kb. 3–4 deciliter
metreta – mérő; régi gabona-mértékegység, 36 icce
mézvirág – méhvirág (*Phacelia tanacetifolia*) vagy méhfű (*Melittis grandiflora*); gyógynövényként használták
mezsgye – két termőterület között megműveletlenül hagyott keskeny földcsík vagy az ágyások széle
millyeső – örölt vagy tört, étkezéshez használt só
missilis levél – elküldött levél
modalitás és minőség – itt: gabona tartására alkalmas és annak megfelelő hely
modo praevio – megelőzőleg
mogyoróhagyma – mediterrán eredetű, felfűjt szárú hagymafaj (*Allium ascalonicum*)
motolla – hozzávetőlegesen egy méter hosszú, T alakú, keresztben fektetett két rúdból készített, kerékszerűen forgó fonáltekerő eszköz
motring – matring; lazán tekercselt fonál
munial – erősít, megerősít
muskéta, muskotár, muskotély – kanócos puska
muzsalyfa – kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*)
műben forgott – esztergában faragott
nest l. nyest
nihil nemo, ablatus est – sehol semmi, elvitték
nobiliáltat – nemesített
nota bene – jól jegyezd meg, megjegyzendő; rövidítése NB.
notandum – megjegyzendő
nust l. nyust

nyári ház – 1. kerti filegória; 2. a nyári pihenés céljait szolgáló, jó kilátó helyen lévő, főként emeleti helyiség
nyest – a menyétfélék családjába tartozó, szürkésbarna színű, kis ragadozó állat
nyoszolya, noszolya – 1. oldalrész nélküli egyszerű heverő; 2. halottszállító, hordágszerű alkotmány
nyuszt – a menyétfélék családjába tartozó, hátán sötétbarna, hasán sárgás szőrű, kb. macska nagyságú ragadozó állat
nyűg – béklyó
nyüst – a szövőszéknek az a része, mely a hosszanti fonalakat emeli

observál – megjegyyez
occulatio – megvizsgálás, szemrevételezés
occurrál – 1. előjön; 2. előfordul
octalium – űrmérték, nyolcadrészt jelent
odor – a csűr gabonatarató rekesze
oeconomia – gazdaság
oficer – tiszt
ofinca, ofinica – haubic; puskát és tarackot is neveznek így
oka – régi, török eredetű súlymérték
olaszfok – 1. védőpártázat; 2. épületek főpárkánya fölött díszítő céllal alkalmazott csipkés falkorona; 3. csipkés záródísz
olasz kemence – kandalló
olaszlábas – esztergában faragott lábú
oldalpecsenye – az orja kivágása után az oldalasról lefaragott hosszúpecsenye
omnibus computatis – mindent egybevéve
ontorázó – ontora vágó; az az asztalosszerszám, mellyel a hordódongába bevésik a fenékrész beillesztéséhez szükséges vajat, az ontorát
ó-olasz bástya – a vár védőfalának sarkait erősítő, ék alakban előreugró ötszögű bástya
ordinarie – rendszeren
orgia – öl; hat lábnak megfelelő hossz mérték, kb. 1,9 méter
orgoványfa – orgonafa
orja – a disznónak a nyaktól a farig hússótól kivágott hátgerince
ostábla – sakktabla-fajta; korongokkal vagy kövekkel játszottak rajta
ostorang l. istrang
ostováta – szövöszék

öl l. orgia
öreg – nagy
öregtorony – Bergfried; többnyire a vár legjobban védhető pontján álló legerősebb védőtorony; a lakótoronynál kisebb alapterületű, falvastagsága is csekélyebb, és csak az őrség lakik benne; a várban lakók csak veszély esetén menekülnek ide
östömpöly l. stömpöly
öszögében l. üszögében
öszvecomputál – összeszámlál
padfedél – padtakaró
padimentum – padló
padláda – ülőrészen lánának kiképzett padfajta
padlás – mennyezet
padszék – különböző méretben, háttámlával vagy anélkül készült többszemélyes ülőbútor
palánk – sűrűn egymás mellé helyezett és mélyen beasott gerendákból készített kerítés; a gerendák közét befönték és tapasztották, s az egészet zsindelellyel vagy szalmával fedték
palánk(fal) – egymástól a tervezett falvastagságának megfelelő távolságra épített kettős sövényfal, melynek közét földdel tömték ki, oldalát tapasztották
pálha – gyékényből való úszó az öreghálón
palizátás – egymás mellé sűrűn levert gerendákkal körülvett
pápaafü – pápaszemfü (?) (*Biscutella laevigata*); gyógynövény
par – pár, hasonmás
paraszt – 1. egyszerű, közönséges; 2. díszítetlen vagy festetlen
parlagi rózsza – vadon élő rózsafajta (*Rosa gallica*)
parochiális – pápi
partiale – részletes kimutatás
partim – részben
páter – pappá szentelt szerzetes
páter kis pohárszéke – árnyékszék
pating – az az erős vaskarikás lánc, régebben szíj, mely az eke gerendelyét az eketali-gához kapcsolja
pattanyús – tűzér
patyolat – a legfinomabb lenfonalból készült, ritka szövésű, hófehér fátyszerű vászon

pavimentum l. padimentum
pecér – vadászebeket idomító-gondozó szolga
pecolaj – lenmagolaj
pegymet – hermelin; a nyesthez hasonló kis ragadozó állat
peleh – pléh
pemet – hosszú rúd, melynek a végére szalmából, kukoricahéjból, néha pemetfűből kötött csutakot erősítenek, s a befűtött kemencét ezzel takarítják
penetrál – behatol
percipiáltatott – bevétetett
perelye, perelleye – valószínűleg szarufa
perlustrál – megjár
perpence – a forgó malomköbe vésett, közepén lyukas vas, melynél fogva a korong a követ forgatja
perpéta – ruhakelme
per praesentes – a jelenlévők által
perspectiva – látcső
pertinentia – tartozék
pervata – árnyékszék
pézsmatartó – illatszeres edény, pézsmamirigykenőcsöt vagy pézsmailatú irtó tartottak benne
Pilátus konyhája – árnyékszék
pincegátor – pincetorok
pincetok – borosüvegek szállítására készült rekeszes ládaféleség
pinnáta – serpenyő, tepsi
pogon, pogony – bolthajtás
pogonyos – boltozott, boltozatos
pohárszék – zárható alsó és legtöbbször esetben polcos felső résszel készült edénytartó szekrény; később üveges felső ajtó jellemző rá
pohárszék-abrosz – a pohárszék alsó, ládaszerű részére terített szőttesszövet
pohárszék-rekesz – a pohárszék köré épített, derékmagasságig érő ajtós deszkafal
polaj l. csombord
polhák l. pulhák
poltúra – lengyel eredetű aprópénzfajta; értéke 6 dénár
poncolás – ötvösművek felületét borító, egyértelműen ismétlődő díszítés; a poncoló bélyegzőbe vagy verőtöbe vésett mintát ismételtén ráverik a díszítendő felületre
pondus – súly, nehezék

ponk – kemencepadka
popium – 1. ineresztő kenőcs; 2. ír
porcsfű – gyógynövény (Acanthus spinosus)
porgolátkert – 1. letűzdelte vesszőkből, ágakból készített kerítés; 2. gyepűkerítés; 3. a mezőn a vetést őrző sövény
porgoló, porzsoló – öblös ételhordó cserépfazék
porkoláb – 1. várnagy, várparancsnok; 2. börtönőr
porta – telek
portai – 1. török; 2. a török fővárosból vagy török szultáni udvarból való
portio – részjóság
position – fűvös hangszer, harsona
possessio – birtok
posticum – az ember háta mögött való rész; itt nyilvánvalóan az árnyékszék ülökéjéről van szó
potura l. poltura
poz mált, poz más tető – valószínűleg deszkával lenyomtatott, jól megkötött szalmatető
praeattingált – előbb említett
praebenda – az udvari szolgáló embereknek adott, egyezség szerinti természetbeni járandóság (liszt, kenyér, disznóölési termék stb.)
praemittált – az előbb előadott
praenotált – feljegyzett
praesentia – jelenlét
praetendál – állít, erősít, mond
praetereaue nihil – és azon kívül semmi
praetingált – előbb említett
praezidiárius – a várőrség tagja
prédikátor – pap
prefectus – az egész uradalom gazdasági vezetője, jószágigazgató
prestilla – zsindefyfajta
primo – először
pro antiquitate – a régiség számára
pro conservatorio – biztonság okáért
procurál – gondot visel
procuratio – gondviselés
profont – közcipő; az udvari embereknek járandóságba adott kenyér
pro futura cautela – a jövőbeli, idejében való gondoskodásért
pro interim – azonközben
promiscue – vegyesen

pro nunc – most
prospectus – nézés, kilátás
protegál – 1. befed, fed; 2. véd, oltalmaz
prout sequitur – amint következik
proventus – 1. jövedelem; 2. esztendei termés
providus – gondviselő
provizio – gondviselés
proxime specificált – az imént részletezett
pulhák – hosszú puska, a szakállashoz hasonlóan könnyen forgatható
pulpitus – emelvény, állvány
punktum – pont
pupilla – árva leányka
puskapalack – löportok
puszpáng – örökzöld díszcserje, bukszus (*Buxus sempervirens*)
qualis cautio – milyen óvatosság
quartale – véka, fátály; a mérő vagy kőből egynegyede; 20, 25, 30 liter nagyságú régi űrmérték
quartély – szállás
quarto – negyedszer
quietantia – nyugta
quod – hogy
quondam – hajdan
rác – szerb
rása, rázsa – durva, kockás szövésmintájú szőrkelme
ratio – számtartás, számadás
rece – csomózással készült, a hálóhoz hasonlóan apró, négyzetes szemekből álló, díszítő öltésekkel kivarrott kézimunka
recognoscál – 1. elismer; 2. megvizsgál
recreatio – felüdülés, felfrissülés
registrum – jegyzék, nyilvántartás
reinfecta – készületlen, félbenmaradt
rejték – a falak között hagyott kis titkos üreg, ahova veszély esetén a féltett holmikat eldughatták; ha nyílását befalazták, idegen nehezen találta meg
relatio – elszámolás, számadás
relatoria – jelentő levél; hatósági személyek készítette jelentés
reparáció – javítás
repositum – eltett
requisitor – levélkereső, hiteleshelyi (káptalani,

konventi) levéltáros
requisitum – tartozék
resignál – kinyilatkoztat, kijelent
res mobilis – ingóság
rokolya – bőven ráncolt alsó- vagy felsőszoknya
rondella – a várfalak elé ugró fél- vagy háromnegyed kör alaprajzú, erős tűzérés befogadására alkalmas bástya
rosnica – sóórló
rosta alja – a rostán áthulló, silány, szemetes gabona, ocsú
rozetta – karélyos szélű, többnyire kerek, néha szögletes, öt- vagy több szirmú stílizált róza, különösen a reneszánszban nagyon kedvelt motívum
röstölő – széles szájú, kisebb cserépfazék
rudera – omladék, rom
rudnik – festékfajta
rúdvas – rúd alakú szálvas
ruína – rom
rusztika – négyszögletes, szélein megdolgozott, középső részén nyersen, megmunkálatlanul hagyott építőkő
sáfár – kulcsár, számadó, gondnok; mások felhalmozott vagyonának gondviselője
sáhos – sávos, csíkos
sajtó – présház
salvo honore dicto – tisztességgel legyen mondva
sanctus – szent
saraglya, saroglya – 1. a szekérderek hátsó végét lezáró, fából készült vagy vesszőből font, fel- és lecsatolható rácsszerű szerkezet; 2. hordágyhoz hasonló szállítóeszköz két rúdból és egy deszkatablából, illetve vesszőből font lapból készítve
sas, sasfa – faoszlop vagy -gerenda; a fából készült építmény elemeit hozzáerősítik (kerítésoszlop, a házfalban a függőleges gerenda)
sátoros kert – szalmával vagy deszkával fedett sövénykerítés
secessus – árnyékszék
secretus – árnyékszék
secundo – másodszer
secundum conjecturam – vélekedés szerint, becslés szerint

sedes – szék, pad
selleng – serleg; többnyire fedeles és talpas
díszes ivóedény nemesfémből vagy kristály-
üvegből
sergebontó – több szakállas egybekapcsolva;
egyszerre kirepített lövedékei megbontották
az ellenség sorait
sertés vas – sörtes, azaz szűrő vastüskékkel
ellátott vasrúd
sesselszék, zeccekszék – díszes kivitelű kárpi-
tozott karosszék; hordszék
seszta, seszták – aprópénné
signanter – jelesül
sikárló – simító, vasaló
sikátor – keskeny folyosó
sikolyú – fából vagy vasból készült kapcsoló
eszköz, mellyel a téslát az ekéhez csatolják
sikos – iratos, képekkel ékesített
sing l. ulna
singvas – egy sing hosszúságú széles vaspánt
siska – kis ágyú, közeli rokona a szakállas-
nak
sit venia – tisztességgel szólva
skarlát szőnyeg – török szőnyeg
skófum – hímzéshez használt arany, ezüst
vagy aranyozott ezüst fémcsál
snettpuska – puskafajta
sódor, soldor – a disznó lapockájából készí-
tett füstölt hús
sollemnitas – ünnepe
sonkolyos méz – lépesméz
sóörmény – sóórló kézimalom
sordide – mocskosan
sorlója – sodrófa, nyújtófa
sorlott – sodrott
sós tej – aludttej
sotus üveg – csavaros szájú üveg
spallér – bokrok, virágokból nevelt ágyás-
szegély
spanyol hím – hímzésfajta
specificál – részletez
spikinárd olaj – szagos levendulából (Lavan-
dula spica) készített illatszernek és gyógy-
szernek használt olaj
státusban – állapotban
stomp – zúzomalomnak a tuskóvégű ütője
stömpöly – 1. tőke; 2. támasztóoszlop
stramen – szalma(kazal)

strázsa – ör
stuczpuska – rövid csövű puska
stukatúra – stukkó; különleges vakolatból ké-
szített dísz a terem mennyezetén vagy a bol-
tozatokon
successu temporis – az idő folyásával
summa – összeg
*summa promiscue maiorum et minorum ferra-
rum numerus facit* – a kis és nagy vasak
száma vegyesen kitesz
superaedificium – a tetőt tartó szerkezet,
szarvazat
sutus l. sotus

szádokfa – hársfa
szakadék – lövedéknek feldarabolt ólom
szakállas puska – ebből állították össze a se-
regbontót, de önállóan is használták; könnyen
szállítható és forgatható fegyver; nevét
onnan kaphatta, hogy csöve végén a lőrésbe,
falba akasztható, nyélhez hasonló nyúlvány
akadályozta meg, hogy lövés alkalmával víz-
szarújon
szakás – darabokra tört, törmelékes
szakasztás – rekesz
szalad – sörfőzéshez használt, csíráztatott árpa
szalamia – valószínűleg a puszkaporhoz hasz-
nált szer
számszerszj – arbaleta; háromszorosan sod-
rott ideggel felszerelt, lábbal felhúzható
nagy méretű íj, melyből a nyílvegyőzt irány-
zékkel 150–200 lépésre is el lehetett löni
szappanyozó tekenő – mosóteknő
szapulókád vagy cseber – szapulásra használt
faedény; egyik vastagabbra faragott dongája
hosszában végig van fúrva, s ez alatt talál-
ható a kifolyónyílás, ahol a ruhára öntött
hamulóg kicsepeghet; ha a dongába fűrt já-
ratba egy pálcát dugtak, a kifolyó víz útja
elzáródott
szapulószek – a szapulócseber állványa
szárazmalom – állati vagy emberi erővel mű-
ködő malom
szarvas tekenő – négy sarkán egy-egy fogásra
alkalmas nyúlvánnyal készült dagasztóteknő
szattyánbőr – szömörécével (Cotinus coggygia)

cserzett, élénk színűre festett puha borjú-, juh- vagy kecskebőr
szecskametelő – a kukorica- vagy szalmaszárat takarmányozási célokra felaprító vágószerkezet
szederjes – sötét vöröseskék, szederszín
szék – 1. ülőbútor; 2. tartóbak
szekszena – teherhordozó nyereg
szekrény – láda
szekrényláda – láda
széldeszka – a fatörzs felfűrészelésekor a szélrészről kikerülő száldeszka
szelke l. szilke
szemenszedett – szemenként válogatott, tisztított
szemények – semeni; Bukarest és Tîrgovişte körül letelepített, szerb és bolgár eredetű szabad személyek, akik a hajdúkhöz hasonlóan katonáskodtak
szepet – vesszőből font, bőrrel bélelt utazókosár
szilke – füles, öblös, széles szájú fazékféle
szirony – hámdiszítésre, ostorkészítésre, a ló sörényének befönására használt keskeny, színes bőrszalag
szivárvány – lopó, szívócső
szivárvány-bolthajtás – dongaboltozat; hoszszanti terek befedésére szolgáló, tagolás nélküli, általában félkör keresztmetszetű boltozat
szkába l. eszkába
szkófiúm l. skófiúm
szokmán, *szokmány* – durva posztóból készült férfikabát
szőr – gyapjú
szövéndek – szövétnek, fáklya
sztigár – eszterga
sztömp l. stömpöly
sztrüfa – hús- és edénytartó fogas
szugalyat – zug
szukmány l. szokmány
szuperlát – függöny
szuroköntő – a középkori várfalak felső részén a fal síkjából kiugró védőfolyosók és kiszögellések alatt lévő nyílás, melyből a falakat támadó ellenség fejére szurkot, köveket stb. zúdítottak
szuszék – 1. lábakon álló, nyereg tetejű, ácsolt láda; 2. keményfából vagy sárral ta-

pasztott vesszőfonadékból készült gabonatarató edény, rekesz
szügyelő – a hám része; az a néha párnázott széles bőrpánt, mely az állat szügyére feszül, s ehhez csatlakozik az istráng

tálas– edénytartó falipolc
tallerus imperialis – császári tallér; a XVII. század közepén 1,80, a vége felé 2,10 magyar forintot ért
táltok – edénytartó fatok; különösen utazás alkalmával használták
tamariscus – apró, pikkelyszerű levelű és rózsás, bugás virágzatú díszcserje és gyógynövény (Tamarix tetrandia)
tanisztra – tarisznya
tarbonca – egykerekű, két rúdjánál fogva tolt taliga
tarcanella – háromszorosan sodrott szálból készült, nehéz selyemkelme
tárgy – verőkos (?)
tárkony – a fészkesek családjába tartozó természetett növény (Artemisia dracunculus); ételízestőnek használják, gyógynövény
társzekér – tábori szekér; teherszállításra használt jármű
tászlí – fodor vagy csipkedísz az ing nyakán, esetleg ujján
tatárka – zöldes virágú, széles levelű, a pohánkával rokon, régen természetett gabonanövény (Fagopyrum tataricum)
teccin l. tetszín
tegez – fából vagy bőrből készült, hátán horodott vagy övre akasztott nyílvesszőtok
téglázó vas – vasaló
temérdek – nagy
templomerőd – erődszerűen megépített középkori templom, erős tömör falakkal, keskeny ablaknyílásokkal, lőrésekkel, szuroköntőkkel; egy vagy két tornya a védelemben a vár-torony szerepét töltötte be
templomvár – a templom vagy templomerőd körül épült falakból, tornyokból, bástyákból álló védőgyűrű
tempore perceptionis – a beszéd, begyűjtés idején
tengeri lúd – exotikus lúdfajta
tengeri nyúl – házinyúl

tengeri szőlő – aszú szőlő, mazsola
tereh – teher
terminálódik – végződik
terseni, tessenyi puska – Tescheni gyártmányú puska
tertio – harmadszor
tésla, tészla – vontatáshoz (eke, borona stb.) szolgáló rúd
testimonium – bizonyoságlevél, tanúsítvány
tetszín – téglavörös
thesis – tétel, dolgozat
tíkmon l. tyúkmony
tiló – kendertörő; az áztatott és szárított kenderet törik vele
tinna – mértékegység, cseber; űrtartalma változó, legáltalánosabban 50 budai iccét, azaz 42,42 litert tartalmaz
tinó – 1. fiatal, rendszerint 1–3 éves herélt bikaborjú; 2. idősebb, de még munkára nem fogott borjú, nemére való tekintet nélkül
tolláltatván – eltűrvén, elszenvedvén
tonna – 1. folyadék-ürmérték, cseber; űrtartalma 12 ejtel; 2. kalmárhordó
top – a dísznövény hátsó sonkjája, illetve a comb vastag húsa
torkulár – sajtó
torony – az öregtoronynál vékonyabb falú és kisebb alapterületű, lőrészekkel és szuroköntökkel ellátott, kizárólag a védelem ügyét szolgáló védőtorony
tota summa aestimationis facit – a becsü egész összege kitesz
tota summa vasorum vini facit – a boroshordók száma összesen kitesz
toto – teljesen
tőkeszék – rönkből készült szék
tőkezár l. gerezdes zár
tönköly – a búzával egy nemzetségbe tartozó gabonaféle (*Triticum spelta*); szemei csépléskor a toklászok között maradnak, és ezektől külön ki kell tisztítani
törökbúza – kukorica
töröksíp – fúvós hangszer
transferál – máshová visz, átvisz
transitus – átjáró
triangularis – háromszögű
trombamarina – fúvós hangszer
tujó – kürtöskalácsütő (?)

turublya – turbolya (*Anthriscus cerefolium*); az erna virágzatúak családjába tartozó, ánizs illatú, fehér virágú fűszer- és gyógynövény

tüzes szerszám – robbanó lövedék az ostromlott vár felgyújtására; a tüzes vasgolyótól a robbanó csuprokig és csövekig sok mindent értettek alatta

tyúkmony – tyúktojás

újkeresztények – a XVII. században Alvincze telepített anabaptisták; kitűnő kézművesek, különösen finom fajansz-készítményeik (habán edények) révén ismeretesek

újolasz bástya – fülesbástya; az épület sarkához külön nyakkal csatlakozó védőmű; az ágyúkat a fülekben helyezték el

ulna – sing, kb. 64 cm

urna – veder, kb. 10 icce, 11,32 liter, ma 10 liter

usuál – használ

ut dicitur – amint mondják

útifű – lándzsás útifű (*Plantago lanceolata*); levelét borogatószernek használják szemgyulladás és sömör ellen

ut in hoc anno praesenti – hogy ebben a jelenvaló esztendőben

uti traditur – amint előadják

utolybúza – búzautoly, ocsú; a rostálás vagy szórás után megmaradó szemetes gabona

ut praeattactum est – ahogy megemlítetett

ut praemissum est – amint fennebb mondtunk

ut supra – mint fennebb

ut supra scriptum – amint fennebb íratott

uzas – egyfajta szin

üömög – ing

ürömseprű – az üröm sajátos szaga miatt bolhák ellen használt seprűfajta

üstbanka – valószínűleg üstház

üszögében – be nem fejezeten, félkész állapotban

vajtikó – ürmérték, a molnárok vámszedő mértéke

vakarókés – a kenyérszótát vakarják ki vele a dagasztóteknőből

vanna – űrmérték, kád, vidékenként változó tartalommal
ványoló – kallómalom; itt a vízbe tett szövetet vízikérekkel mozgásba hozott bunkós végű gerendákkal addig döngölik, amíg a kívánt tömörséget eléri
varsa – vesszőből font, hosszúkás tölcsér alakú népi halászóeszköz; nyílásán a hal bemegy, de kiúszni már nem tud belőle
vas – űrmérték, hordó, vidékenként változó tartalommal
vasculus – kis hordó, folyadék-űrmérték
vasmacska – a paraszat egyengették vele
vasuljom – a sulyom (*Trapa natans*) négyágú szűrős termése mintájára készült tüskés vaslabda; az ellenség felvonulási területén elszórva megebesítette a lovak lábát, s megakadályozta a sereg előrejutását
veder l. urna
védőfolyosó – a középkori várak védőfalainak tetején húzódó folyosó; kezdetben csak a fal külső oldala felé, később mindkét oldalra kiszélesítettek s korábban fából, később kőből építették; padozatának a falsík elé ugró szakaszán nyílások voltak, hogy rajtuk keresztül köveket, szurkot zúdítsanak az ellenségre; ugyancsak védőfolyosónak nevezhetjük a fal belső oldalán a különböző magasságú lőrések alá ácsolt fafolyosókat is, melyek lehetővé tették e kilövényílások használatát
védőpártázat – a védőfolyosó külső oldala; a vár védőfalának tetején lévő, lőrésekkel megszakított, fogazott, tagolt mellvéd a védőőrség fedezésére
védőtöltés – sánc; a várfalakon kívül emelt földgát a hozzátartozó árokkal; az általában használt sánc műszót azért helyettesítettük a védőtöltés kifejezéssel, mivel az erdélyi köznyelvben a sánc árkot jelent
véka l. quartale

velence – 1. lótakaró; 2. lazsnak, pokróc
vendély – bődön
verécés – léces
veres németek – az Alvincre betelepített anabaptista kézművesek
veresszőlő – ribizli, ribizke
verinka – búzaszárító ponyva
vero – igazán, valóban
vesling – túró, sajt
vetélő – csolnakszerű, fából készült eszköz, mellyel a vetülékfonalat a láncfonalak közé beröpitik
vicekapitány – alkaptány
vicinnitás – szomszédság
vicinus – szomszéd
vide ibi – lásd ott
vider l. veder
vide supra – lásd fent
vinci kályha – bokálykályha; plasztikus megmintázású, finom mázzal bevont kályhacsempe, melyet az alvinci anabaptisták készítettek
virgina – clavicimbalom; a zongora őse
virics – a kora tavasszal megfűrt nyírfa oldalából kifolyó nedv; gyógyvíznek, szépitőszerek használták
vulgo – közönségesen, köznyelven

záp, zápé – kapuzábé, kapubálvány, a kapu tartóoszlopa
zápfű – záp fejes, azaz fejrészén, végén, fokkal, küllővel, gyámfával ellátott

zsálya – kerti zsálya (*Salvia officinalis*); kék virágú mediterrán törpecserje, gyógynövényként termesztik
zsup – 1. szalmakötés; a kézi erővel kicsépeelt gabonának, főként rozsnak kérében lévő töretlen szalmája; 2. kéve, köteg értelemben is használják (nádzsup, kórészup)

HELYNÉVMUTATÓ*

- Acârțar l. Ákosfalva
 Ádámos, Adămuș (Maros m.) 126–128, 364–365
 Adămuș l. Ádámos
 Aita Mare l. Nagyajta
 Aiud l. Nagyenyed
 Aghireșul l. Egeres
 Agnetheln l. Szentágota
 Agnita l. Szentágota
 Ákosfalva Acățar (Maros m.) 376
 Alba-Iulia l. Gyulafehérvár
 Almakerék, Mălincrav, Malmkrog (Szeben m.) 5
 Almásvára; romos vár Váralmás – Almașu – mellett (Szilágy m.) 10, 11, 18, 29, 30, 375, 30, 31
 Alsócsernátón, Cernatul de Jos (Kovászna m.) 18, 66
 Alsórákos, Racoșul de Jos (Brassó m.) 28, 36, 38
 Alvinc, Vințul de Jos, Winz (Fehér m.) 5, 20, 36, 37, 39, 41, 50, 54, 257–259, 371, 373–374, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130
 Apáca, Apața, Geist (Brassó m.) 30
 Apața l. Apáca
 Apold, Apold, Trapolden (Maros m.) 21, 75
 Appesdorf l. Kolozsmonostor
 Arad, Arad, Arad (Arad m.) 14, 28, 29, 23
 Arany, Uroiú; összeolvadt Piskivel – Simeria – (Hunyad m.) 34
 Aranykút, Aruncuta (Kolozs m.) 299–303, 378
 Aranyosgerend, Luncani (Kolozs m.) 38, 361
 Aranyosmeggyes, Medieșul Aurit (Szatmár m.) 13, 14, 37, 38, 40, 41, 218–219, 355, 370–371, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120
 Arcuș l. Árkos
 Ardud l. Erdőd
 Arghișu l. Árgyas
 Árgyas, Arghișu (Kolozs m.) 82
 Árkos, Arcuș (Kovászna m.) 22
 Armășeni l. Csíkmenaság
 Armenierstadt l. Szamosújvár
 Aruncuta l. Aranykút
 Baassen l. Bázna
 Bachen l. Bonyha
 Bahnea l. Bonyha
 Baia Mare l. Nagybánya
 Balázsfalva, Blaj, Blasendorf (Fehér m.) 5
 Bálványosvár; romokban heverő vár Torja – Turia – felett (Kovászna m.) 18, 19, 27
 Baromlak, Valea Viilor, Wurmloch (Szeben m.) 21
 Batesch l. Bátos
 Batoș l. Bátos
 Bátos, Batoș, Batesch (Maros m.) 100
 Bazna l. Bázna
 Bázna, Bazna, Baasen (Szeben m.) 21
 Beclean l. Bethlen
 Bécs, Wien 53, 54
 Beiuș l. Belényes
 Belényes, Beiuș (Bihar m.) 117
 Belgrád 19
 Berlin l. Bölön
 Berchezoaia l. Berkeszpataka
 Berethalom, Biertan, BIRTHÄLM (Szeben m.) 21, 22
 Berkeszpataka, Berchezoaia (Mármaros m.) 372
 Beszterce, Bistrița, Bistritz (Beszterce-Naszód m.) 12, 26, 92, 196, 363, 366, 368, 374, 79, 80
 Bethlen, Beclean (Beszterce-Naszód m.) 30, 31, 34, 41, 48, 128–131, 365–367, 102, 103
 Bethlenszentmiklós, Sînmiclăuș, Klossdorf (Fehér m.) 11, 35, 37, 38, 39, 40, 58, 59
 Bichis l. Magyarbükkös
 Biertan l. Berethalom
 Bierthälm l. Berethalom
 Biharvára; elpusztult vár a hasonló nevű tele-

* A dőlt számok a képek sorszáma utalnak

- pülés – Bihorea – mellett (Bihar m.) 14, 355
- Birnbaum I. Körtvélyfája
- Bistritz I. Beszterce
- Bistrița I. Beszterce
- Bîrcea Mică I. Kisbarcsa
- Blaj I. Balázsfalva
- Blasendorf I. Balázsfalva
- Blumendorf I. Bölön
- Boarta I. Mihályfalva
- Boiu I. Nagybún
- Bolya, Buia (Szeben m.) 93
- Bonchida, Bonțida (Kolozs m.) 10, 36, 38, 284, 508–322, 351, 378–379, 157, 158, 159
- Bonțida I. Bonchida
- Bonyha, Bahnea, Bachen (Maros m.) 38
- Borberek, Vurpăr, Burgberg (Fehér m.) 35, 226–232, 371
- Bos I. Székelybos
- Botschard I. Búzásbocsárd
- Bozeni I. Székelybos
- Bölön, Belin, Blumendorf (Kovászna m.) 22
- Bran I. Töröcsvár
- Branyicska, Brănișca (Hunyad m.) 35, 36, 37, 38, 41, 338–345, 380, 160, 161, 162, 163, 164, 165
- Brassó, Brașov, Kronstadt (Brassó m.) 12, 17, 22, 26
- Brașov I. Brassó
- Brănișca I, Branyicska
- Breaza I. Breáza
- Breáza, Breaza (Brassó m.) 34
- Brîncoveni I. Marosvécs
- Bucerdea-Grînoasă I. Búzásbocsárd
- București I. Bukarest
- Budvár; elpusztult vár Székelyudvarhely – Odorhei Secuiesc – mellett (Hargita m.) 14, 354
- Buia I. Bolya
- Bukarest (Ilfov m.) 10
- Burgberg I. Borberek
- Bussd I. Szászbuzd
- Búzásbocsárd, Bucerdea-Grînoasă, Botschard (Fehér m.) 111–117, 363
- Buzd I. Szászbuzd
- Caransebeș I. Karánsebes
- Carei I. Nagykároly
- Cernatul de Jos I. Alsócsernáton
- Cernuc I. Csetnek
- Cetatea de Baltă I. Küküllővár
- Cetea I. Csáklya
- Cheresig I. Körösszeg
- Cisnădie I. Nagydísznód
- Cîlnic I. Kelnek
- Cîmpeni I. Topánfalva
- Cîrta I. Csikkarcfalva
- Cloașter I. Miklóstelke
- Cluj I. Kolozsvár
- Cluj-Mănăștur I. Kolozsmonostor
- Codlea I. Feketehalom
- Colțești I. Torockószentgyörgy
- Coplean I. Kaplyon
- Cornești I. Sövényfalva
- Coroi I. Koród
- Corunca I. Koronka
- Coșeiu I. Kosály
- Cozmeni I. Csikkozmas
- Crăiești I. Magyar királyfalva
- Cristian I. Keresztényfalva
- Cristur-Șieu I. Sajókeresztúr
- Criș I. Keresd
- Csáklya, Cetea (Fehér m.) 231
- Csetnek, Csernek, Cernuc (Szilágy m.) 183, 197
- Csicsóvára; elpusztult vár Csicsóújfalva – Ciuceu-Corabia – mellett (Beszterce-Naszód m.) 17, 34
- Csikkarcfalva, Cîrta (Hargita m.) 22
- Csikkozmas, Cozmeni (Hargita m.) 39, 214–218, 370
- Csikmenaság, Armășeni (Hargita m.) 22
- Csikmindszent, Misentea (Hargita m.) 22
- Csikszentlélek, Lelicieni (Hargita m.) 76
- Csikszentmihály, Mihăileni (Hargita m.) 22
- Csikszenttamás, Tomești (Hargita m.) 22
- Csikszereda, Miercurea Ciuc (Hargita m.) 28, 357, 22
- Curtea de Argeș (Argeș m.) 10
- Daia I. Szászdálya
- Dancka I. Gdansk
- Denndorf I. Szászdálya
- Deva I. Déva
- Déva, Deva (Hunyad m.) 7, 17, 19, 27, 30,

- 31, 34, 35, 39, 28
 Diód, Stremț, Nuss-Schloss (Fehér m.) 30, 31
 Dirjui I. Székelyderzs
 Dobîca I. Doboka
 Doboka, Dobîca (Kolozs m.) 13, 14, 117–119, 355, 363–364, 378
 Drassó, Drașov, Troschen (Fehér m.) 82, 87–90, 361, 362
 Drașov I. Drassó
 Dumbrăveni I. Erzsébetváros
 Dumitrei I. Szentdemeter
- Ebesfalva I. Erzsébetváros
 Ederholz I. Héderfája
 Egeres, Aghireșul (Kolozs m.) 36, 37, 38, 41, 271–280, 375, 138, 139, 140, 141, 142, 143
 Eibesdorf I. Szászivánfalva
 Eisenmarkt I. Vajdahunyad
 Eisenmarkt I. Torockó
 Eisenstadt I. Vajdahunyad
 Enisla vára (Constanța m.) 10
 Enyed I. Nagyenyed
 Enyedzentkirály, Sîncrai (Fehér m.) 36, 296–299, 377, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152
 Erdeed I. Erdőd
 Erdőd, Ardud, Erdeed (Szatmár m.) 28
 Érsekújvár 360
 Erzsébetváros, Dumbrăveni (Szeben m.) 40, 374
- Făgăraș I. Fogaras
 Feketehalom, Codlea, Zeiden (Brassó m.) 22
 Feldioara I. Földvár
 Felsőmuzsna, Mujna (Hargita m.) 68
 Firtosvára; elpusztult vár Enlaka – Inlăceni – mellett (Hargita m.) 14
 Florești I. Szászfenes
 Fogaras, Făgăraș, Fogarasch (Brassó m.) 7, 10, 11, 28, 34, 37, 38, 40, 353, 21, 50, 51, 52, 53, 54, 55
 Fogarasch I. Fogaras
 Földvár, Feldioara, Marienburg (Brassó m.) 19
- Gdansk, Dancka 196
- Geaca I. Gyeke
 Geist I. Apáca
 Gelence I. Ghelința (Kovászna m.) 22
 Gerend I. Aranyosgerend
 Gergelyfája, Ungurei, Gergischdorf (Fehér m.) 89
 Gergin I. Görgényszentimre
 Gergischdorf I. Gergelyfája
 Gernyeszeg, Gornești, Kertzing (Maros m.) 30, 31, 35, 36, 41, 322–338, 377, 379–380
 Ghelința I. Gelence
 Gherla I. Szamosújvár
 Ghimbav I. Vidombák
 Ghidfalău I. Gidófalva
 Gidófalva, Ghidfalău (Kovászna m.) 77
 Gilău I. Gyalu
 Giurgiu vára (Ilfov m.) 10
 Gîrbova I. Szászorbó
 Gornești I. Gernyeszeg
 Görgényvára; elpusztult vár Görgényszentimre felett (Maros m.) 5, 17, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 41, 95–111, 362–363, 376, 96, 97, 98
 Görgényszentimre, Gurghiu, Gergin (Maros m.) 35, 362, 363, 99, 100
 Grid, Grid (Hunyad m.) 45, 282, 376
 Gross-Scheuern I. Nagycsűr
 Gross-Schlogen I. Nagysajó
 Grosswardein I. Nagyvárad
 Gurghiu I. Görgényszentimre
 Gyalu, Gilău (Kolozs m.) 10, 11, 34, 286, 353, 368, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49
 Gyeke, Geaca (Kolozs m.) 374
 Gyergyószárhegy, Lăzarea (Hargita m.) 35, 37, 38, 39, 359
 Gyulafehérvár, Alba-Iulia, Weissenburg (Fehér m.) 5, 6, 7, 14, 15, 29, 30, 39, 40, 83, 106, 363, 373
- Hadad, Hodod, Kreigsdorf (Szatmár m.) 36
 Hamruden I. Homoród
 Hălchiu I. Hőltövény
 Hărman I. Szászhermány
 Héderfája, Idrifaia, Ederholz (Maros m.) 67
 Helsdorf I. Hőltövény
 Heltau I. Nagydisznó

- Hermannstadt l. Nagyszeben
 Hidegkút l. Láposhidegkút
 Hîrşova (Constanţa m.) 10
 Hodod l. Hadad
 Hoghiz l. Olthévíz
 Homorod l. Homoród
 Homoród, Homorod, Hamruden (Brassó m.)
 22, 27
 Honigberg l. Szászhermány
 Höltövény, Hălchiu, Helsdorf (Brassó m.) 22
 Hunedoara l. Vajdahunyad
- Idrifăia l. Héderfája
 Iernut l. Radnót
 Ighişul Nou l. Szászivánfalva
 Ikavára; romos vár Alsócernáton – Cernatul de Jos – mellett (Kovászna m.) 18, 29
 Iliă l. Marosillye
 Ilieni l. Illyefalva
 Illiendorf l. Marosillye
 Illyefalva, Ilieni (Kovászna m.) 22, 24
 Imecsfalva, Imeni (Kovászna m.) 65
 Imeni l. Imecsfalva
- Kaissd l. Szászkézd
 Kaplyon, Coplean (Kolozs m.) 36, 37, 41, 303–307, 378, 154, 155, 156
 Karansebesch l. Karánsebes
 Karánsebes, Caransebeş, Karansebesch (Caraş-Severin m.) 28
 Karol l. Nagykároly
 Kassa, Košice 70, 71
 Kecskésvára; elpusztult vár Királypatak – Craiva – felett (Fehér m.) 15
 Kelling l. Kelnek
 Kelnek, Cilnic, Kelling (Fehér m.) 16, 17, 19, 20
 Kerelöszentpál, Sînpaul (Maros m.) 38
 Keresd, Criş, Kreisch (Maros m.) 28, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 57
 Keresztényfalva, Cristian, Neustadt (Brassó m.) 21
 Kertzing l. Gernyeszeg
 Kézdiszentlélek, Sînzieni (Kovászna m.) 22
 Királyfalva l. Magyarkirályfalva
 Kisbarcsa, Bîrcea Mică (Hunyad m.) 57–60, 358–359
- Kisbún, Ţopa (Maros m.) 38, 61, 62
 Kisselyk, Şeica Mică, Kleinschelken (Szeben m.) 21, 22, 25, 167, 173
 Klausenburg l. Kolozsvár
 Kleinschelken l. Kisselyk
 Klossdorf l. Bethlenszentmiklós
 Klossdorf l. Miklóstelke
 Kokelburg l. Küküllővár
 Kolcvár; romokban lévő vár Malomvíz – Rîu de Mori – mellett (Hunyad m.) 25
 Kolozsmonostor, Cluj-Mănăştur, Appesdorf (Kolozs m.) 34, 91, 361, 363, 371, 375
 Kolozsvár, Cluj, Klausenburg (Kolozs m.) 12, 14, 26, 29, 44, 50, 351, 368, 374, 375, 78, 83, 84, 85
 Koród, Coroi (Maros m.) 5, 374, 24
 Koronka, Corunca (Maros m.) 291–296, 376–377
 Kosály, Coşeu (Szilágy m.) 305, 306
 Košice l. Kassa
 Kőhalom, Rupea, Reps (Brassó m.) 17, 19, 27
 Königsdorf l. Pálos
 Körösszeg, Cheresig (Bihar m.) 16, 355
 Körtvélyfája, Periş, Birnbaum (Maros m.) 338
 Kővár; elpusztult vár Berkeszpataka mellett a Lápos vizénél (Máramaros m.) 27, 31, 32, 33, 41, 149, 234–257, 371–373, 374, 377, 122, 123
 Kővárhosszúfalva, Satulung (Máramaros m.) 372
 Kreigsdorf l. Hadad
 Kreisch l. Keresd
 Kreuz l. Sajókeresztur
 Kronstadt l. Brassó
 Kustalyvára; elpusztult vár Homoródoklánd – Ocland – felett (Hargita m.) 14, 354
 Küküllővár, Cetatea de Baltă, Kokelburg (Fehér m.) 14, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 60
- Láposhidegkút, Mocira (Máramaros m.) 153
 Latorvár, elpusztult vár Talmács – Tălmăciu – és Vöröstorony – Turnu Roşu – között (Szeben m.) 17
 Lázarea l. Gyergyószárhegy
 Légen, Legii (Kolozs m.) 231
 Legii l. Légen

- Leliceni l. Csíkszentlélek
 Létavára; elpusztult vár Magyarléta – Litenii
 de Sus – mellett (Kolozs m.) 17
 Lippova l. Lippa
 Lippa, Lipova, Lippa (Arad m.) 28
 Luncani l. Aranyosgerend
 Ludas l. Marosludas
 Luduş l. Marosludas
 Lunga l. Nyujtód
- Magyarbükkös, Bichiş (Maros m.) 79–81,
 361
 Magyarorbó, Gîrbău (Kolozs m.) 43–44,
 358
 Magyargyerőmonostor, Mînăstireni (Kolozs
 m.) 22
 Magyarkirályfalva, Crăieşti (Maros m.) 82–
 85, 87, 90, 282, 361
 Magyarózd, Ozd (Maros m.) 38, 63, 64
 Magyarvalkó, Vălenii (Kolozs m.) 22
 Malajesd, Mălăeşti (Hunyad m.) 16, 26
 Malmkrog l. Malomkerék
 Malomfalva, Moreşti (Maros m.) 355
 Manierisch l. Szászmagyarós
 Marienburg l. Földvár
 Marktschelken l. Nagyselyk
 Marosillye, Ilia, Illendorf (Hunyad m.) 11,
 31, 32, 357, 38, 39, 40, 41, 42
 Marosludas, Luduş (Maros m.) 49
 Marosszentkirály l. Enyedszentkirály
 Marosvásárhely, Tîrgu-Mureş (Maros m.) 5,
 22, 145, 176, 356, 371, 70
 Marosvécs, Brîncovenăşti, Wetsch (Maros m.)
 30, 34
 Măgheruş l. Szászmagyarós
 Mălăeşti l. Malajesd
 Mălăncrav l. Almakerék
 Medgyes, Mediaş, Mediasch (Szeben m.) 71
 Mediasch l. Medgyes
 Mediaş l. Medgyes
 Medieşul Aurit l. Aranyosmeggyes
 Meggykerék, Meşcreac (Fehér m.) 85–87,
 361
 Méhes l. Mezöméhes
 Meşcreac l. Meggykerék
 Mezóbodon, Papiu Ilarian (Maros m.) 131 –
 136, 367
- Mezöméhes, Miheşu de Cîmpie (Maros m.)
 301
 Mezőörményes, Urmeniş. (Beszterce-Naszód m.)
 282–291, 351, 376, 144
 Mezőszengyel, Singer (Maros m.) 120–122,
 364
 Michelsdorf l. Mihályfalva
 Micula l. Mikola
 Miercurea Ciuc l. Csíkszereda
 Mihályfalva, Boarta, Michelsdorf (Szeben m.)
 92–95, 362
 Mihăileni l. Csíkszentmihály
 Miheşu de Cîmpie l. Mezöméhes
 Miklóstelke, Cloaşterf, Klossdorf (Maros m.)
 27
 Mikola, Micula (Szatmár m.) 374
 Misentea l. Csikmindszent
 Mînăstirea l. Szentbenedek
 Mînăstireni l. Magyargyerőmonostor
 Mocira l. Láposhidegkút
 Moreşti l. Malomfalva
 Moldoveneşti l. Várfalva
 Mujna l. Felsőmuzsna
 Murgeşti l. Nyárádszentbenedek
 Mühlbach l. Szászsebes
- Nagyajta, Aita Mare (Kovácszna m.) 21, 22
 Nagyalmás l. Váralmás
 Nagybánya, Baia Mare (Mármaros m.) 149
 Nagybún, Boiu (Maros m.) 38, 220–226,
 371, 121
 Nagycsűr, Şura Mare, Gross-Scheuern (Szeben
 m.) 21
 Nagydisznód, Cîsnădie, Heltau (Szeben m.)
 21
 Nagyenyed, Aiud, Grossenyed (Fehér m.) 12,
 22, 363, 89
 Nagyfalu l. Szilágynagyfalu
 Nagykaroly, Carei, Karol (Szatmár m.) 28, 29
 Nagysajó, Şieu, Gross-Schogen (Beszterce-Na-
 szód m.) 12, 36, 38, 39, 152, 179–201,
 369, 106, 101, 108, 109
 Nagyselyk, Şeica Mare, Marktschelken (Szeben
 m.) 21
 Nagyszeben, Sibiu, Hermannstadt (Szeben m.)
 12, 17, 26, 367, 82
 Nagyteremi, Tirimia (Maros m.) 81–82,
 361, 92, 93, 94, 95

- Nagyvárad, Oradea, Grosswardein (Bihar m.)
5, 12, 28, 29, 32, 33, 39, 70–73, 359–
360, 368, 375, 90, 91
- Nándorfehérvár l. Belgrád
- Neamț vára (Neamț m.) 10, 353
- Neustadt l. Keresztényfalva
- Nikápoly 20
- Nuss-Schloss l. Diód
- Nyárádszentbenedek, Murgeshi (Maros m.) 376
- Nyitra 360
- Nyujtód, Lunga (Kovászna m.) 213–214,
370
- Odorhei Secuiesc l. Székelyudvarhely
- Odorhellen l. Székelyudvarhely
- Oláhfalva l. Szentegyházfalva
- Olthévíz, Hoghiz, Warmbach (Brassó m.) 38
- Oprakercsőra, Oprea-Cîrțișoara (Szeben m.)
12, 41, 47, 186, 201–213, 369–370
- Oprea-Cîrțișoara l. Oprakercsőra
- Oradea l. Nagyvárad
- Ozd l. Magyarózd
- Ózd l. Magyarózd
- Pálos, Paloș, Königsdorf (Brassó m.) 374
- Paloș l. Pálos
- Papiu Ilarian l. Mezőbodon
- Paszmos, Posmuș, (Beszterce-Naszód m.) 163
- Patak l. Sárospatak
- Periș l. Körtvélyfája
- Poenari vára (Argeș m.) 10
- Posmuș l. Paszmos
- Prázmár, Prejmer, Tartlau (Brassó m.) 21,
22, 23, 27
- Prejmer l. Prázmár
- Racoșul de Jos l. Alsórákos
- Radnót, Iernut (Maros m.) 30, 38, 39
- Régen l. Szászrégen
- Reghin l. Szászrégen
- Reps l. Kőhalom
- Reussmarkt l. Szerdahely
- Rimetea l. Torockó
- Rîșnov l. Rozsnyó
- Rosenau l. Rozsnyó
- Rotbach l. Szászveresmart
- Rotbav l. Szászveresmart
- Rotenturm l. Vöröstorony
- Rozsnyó, Rîșnov, Rosenau (Brassó m.) 20, 37
- Rupea l. Kőhalom
- Sajókeresztur, Cristur-Șieu, Kreuz (Beszterce-
Naszód) 91–92, 362
- Sárd, Șard (Fehér m.) 373
- Sárospatak 108, 363
- Saschiz l. Szászkéz
- Sathmar l. Szatmár
- Satulung l. Kővárhosszúfalu
- Satu-Mare l. Szatmár
- Săcel l. Szecsel
- Săcueni l. Székelyhid
- Sächsisch-Reen l. Szászrégen
- Schässburg l. Segesvár
- Schwarzwasser l. Szecsel
- Sebeș l. Szászsebes
- Sebesvár; romokban lévő vár a hasonló nevű
falu – Bologa – határában (Kolozs m.)
10, 17, 18, 26, 29, 30, 34, 177–179,
368–369, 204, 105
- Segesvár, Sighișoara, Schässburg (Maros m.)
21, 81, 86, 81, 88
- Senereuș l. Szénaverős
- Sepsiszentgyörgy, Sfîntul Gheorghe (Kovászna
m.) 22, 351
- Severin vára (Gorj m.) 10
- Sfîntul Gheorghe l. Sepsiszentgyörgy
- Sibiu l. Nagyszeben
- Sighișoara l. Segesvár
- Siménfalva, Șimonești (Hargita m.) 73–79,
361
- Sîncrai l. Enyedszentkirály
- Sînger l. Mezőszengyel
- Sînmiclăuș l. Bethlenszentmiklós
- Sînpaul l. Kerelőszentpál
- Sînpetru de Cîmpie l. Uzdiszentpéter
- Sînzieni l. Kézdiszentlélek
- Slimnic l. Szelindek
- Solymos, Șoimus (Hunyad m.) 18, 19, 27
- Somkerék, Șintereag (Beszterce-Naszód m.)
91
- Sövényfalva, Cornești (Maros m.) 361
- Stolzerburg l. Szelindek
- Stremț l. Diód
- Suceava vára (Suceava m.) 10, 353
- Surduc l. Szurduk
- Șard l. Sárd

- Şeica Mare l. Nagyselyk
 Şeica Mică l. Kisselyk
 Şieu l. Nagysajó
 Şimleul Silvaniei l. Szilágysomlyó
 Şimoneşti l. Siménfalva
 Şintereag l. Somkerék
 Şoimus l. Solymos
 Şura Mare l. Nagycsűr

 Szádvár 70, 72
 Szamosújvár, Gherla, Armenierstadt (Kolozs m.) 28, 30, 34, 37, 118, 270, 366, 20
 Szárhegy l. Gyergyószárhegy
 Szászbuzd, Buzd, Bussd (Szeben m.) 21, 25
 Szászdálya, Daia, Denndorf (Maros m.) 21
 Szászfenes, Floreşti (Kolozs m.) 34
 Szászhermány, Hărman, Honigberg (Brassó m.) 21
 Szászivánfalva, Ighişul Nou, Eibesdorf (Szeben m.) 21, 22
 Szászkézd, Saschiz, Kaissd (Maros m.) 17, 21, 32, 72
 Szászmagyarós, Măgheruş, Manierisch (Maros m.) 220, 224
 Szászorbó, Gîrbova, Urwegen (Fehér m.) 17
 Szászrégen, Reghin, Sächsisch-Reen (Maros m.) 159, 176
 Szászsebes, Sebeş, Mühlbach (Fehér m.) 5, 24
 Szászveresmart, Rotbav, Rotbach (Brassó m.) 74
 Szászvesszöd, Veseud, Wassid (Szeben m.) 93
 Szatmár, Satu-Mare, Sathmar (Szatmár m.) 14, 28, 29, 34
 Szeben l. Nagyszeben
 Szeceşel, Săcel, Schwarzwasser (Szeben m.) 231
 Székelybos, Bozeni (Maros m.) 376
 Székelyderzs, Dirjiu (Hargita m.) 21, 22, 23, 27, 73
 Székelyhid, Săcuien (Bihar m.) 28
 Székelyudvarhely, Odorhei Secuiesc, Odorhellen (Hargita m.) 28
 Székelyvár; elpusztult vár Torockó – Rime-tea – mellett (Fehér m.) 18
 Székelyvécke, Veţca (Maros m.) 69–70, 359
 Szelindek, Slimnic, Stolzenburg (Szeben m.) 18, 19, 20, 34
 Szénaverős, Senereuş, Zendrisch (Maros m.) 220, 224

 Szentágota, Agnita, Agnehteln (Szeben m.) 17
 Szentbenedek, Mînăstirea (Kolozs m.) 10, 35, 37, 38, 40, 41, 259–271, 373, 374–375, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137
 Szentbenedek l. Nyárádszentbenedek
 Szentdemeter, Dumitreşti (Maros m.) 35, 37, 41, 60–69, 359
 Széntegyházfalva, Vlăhiţa (Hargita m.) 274
 Szerdahely, Miercurea Sibiului, Reussmarkt (Szeben m.) 75
 Szilágynagyfalu, Nusalău (Szilágym.) 36
 Szilágysomlyó, Şimleul Silvaniei (Szilágym.) 11, 27, 28, 31, 33, 36, 357, 56
 Szurduk, Surduc (Szilágym.) 36, 122–126, 364, 101

 Talmács, Tălmăciu, Talmesch (Szeben m.) 17
 Talmesch l. Talmács
 Tartlau l. Prázmár
 Tartódvára; elpusztult vár Székelyvarság – Virşag – mellett (Hargita m.) 14, 15, 354
 Tălmăciu l. Talmács
 Tăuţi l. Tótfalu
 Temeschwar l. Temesvár
 Temesvár, Timişoara, Temeschwar (Temes m.) 29
 Thorenburg l. Torda
 Timişoara l. Temesvár
 Tirimia l. Nagyteremi
 Tîrgovişte (Dîmboviţa m.) 10
 Tîrgu-Mureş l. Marosvásárhely
 Tomeşti l. Csíkszenttamás
 Topánfalva, Cîmpeni (Fehér m.) 163
 Torda, Turda, Thorenburg (Kolozs m.) 14, 22, 69
 Torja, Turia (Kovácsna m.) 40
 Torockó, Rimetea, Eisenmarkt (Fehér m.) 18
 Torockószentgyörgy, Colţeşti (Fehér m.) 18
 Tótfalu, Tăuţi (Fehér m.) 28, 29
 Töröcsvár, Bran, Törzburg (Brassó m.) 17, 30, 39, 36
 Törzburg l. Töröcsvár
 Trapolden l. Apold
 Troschen, Drassó
 Turda l. Torda
 Turia l. Torja
 Turnu Roşu l. Vöröstorony

Topa l. Kisbún

Udvarhely l. Székelyudvarhely

Ungurei l. Gergelyfája

Urrneniş l. Mezőörményes

Uroiul l. Arany

Urwegen l. Szászorbó

Uzdiszentpéter, Sîmpetrul de Cîmpie (Maros m.) 9, 12, 36, 39, 41, 44, 47, 49, 136–177, 200, 367–368

Vajdahunyad, Hunedoara, Eisenmarkt, Eisenstadt (Hunyad m.) 7, 9, 10, 11, 18, 19, 24, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 49, 358, 367, 33, 34, 35

Valea Viilor l. Baromlak

Valkóvára; elpusztult vár Valkóváralja – Sub Cetate – fölött (Szilágy m.) 20, 21, 31, 299, 377, 153

Várad l. Nagyvárad

Várfalva, Moldoveneşti (Kolozs m.) 355

Vásárhely l. Marosvásárhely

Váleni l. Magyarvalkó

Vécke l. Székelyvécke

Veseud l. Szászvevessződ

Vesszöd l. Szászvevessződ

Veţca l. Székelyvécke

Vidombák, Ghimbav, Weidenbach (Brassó m.) 27

Vingárd l. Vingárd

Vingárd, Vingard, Weingarten (Fehér m.) 89

Vinţul de Jos l. Alvinc

Vlăhiţa l. Szentegyházassfalva

Vöröstorony, Turnu Roşu, Rothenturm (Szeben m.) 17, 26, 28, 19

Vurpăr l. Borberek

Warmbach l. Olthévíz

Weidenbach l. Vidombák

Weingarten l. Vingárd

Weissenburg l. Gyulafehérvár

Wetsch l. Marosvécs

Wien l. Bécs

Wintz l. Alvinc

Wurmloch l. Baromlak

Zabola, Zábala (Kovácsna m.) 21, 39

Zam l. Zentelke

Zábala l. Zabola

Zeberneki vár; elpusztult vár Alvinc és Borberek között (Fehér m.) 20, 21, 35, 232–233, 371

Zeiden l. Feketehalom

Zendrisch l. Szénaverős

Zentelke, Zam (Kolozs m.) 280–281, 375